

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1943

UDGIVET AF HISTORISK
SAMFUND FOR RIBE AMT

10. BINDS

4. HÆFTE

BOGLADEPRIS
Kr. 5,00

P. HAASE & SØN – KØBENHAVN – 1943

Ligesom under forrige Krig har det været nødvendigt midlertidigt at forhøje Kontingentet til 4 Kr.

De ældre, sjældne Aargange af »Fra Ribe Amt« 1903—28 er udsolgt i Boghandelen. Restoplaget sælges kun til Medlemmer og Subskribenter. Prisen er 4 Kr. pr. Aargang. Aargangene 1910, 12, 14, 18 og 19 er f. T. udsolgt. Endvidere kan Medlemmer og Subskribenter købe Aargangene fra og med 1929 for 2 Kr. pr. Stk. — Henvendelse til Kassereren, Lærer H. K. Kristensen, Lunde, Jyll.

Aarsmødet afholdes paa Hotel »Varde« i Varde Søndag d. 21. Marts. Kl. 3 Generalforsamling. — Kl. 3¹/₂ taler Dr. phil. Steen Böcher om »Gamle Vandmøller i Ribe Amt«. Foredraget ledsages af Lysbilleder. Lærer H. K. Kristensen taler om »Træk af Øster Horne Herreds Historie«. Derefter fælles Kaffebord og frit Samvær.

Hvad er meningen med en meningsløs brakteatindskrift?

Af Erik Moltke.

Er det en runemester eller en guldsmed, der har gjort nar ad sine medmennesker? Eller står vor tids runologer som får og stirrer blindt på de gamle runestave uden at have forstand nok til at regne deres system eller indre sammenhæng ud? — Det er tanker, fundet af *den nye runebrakteat fra Sædding* giver anledning til.

Imidlertid, inden vi inlader os på en granskning af den halsbrækkende indskrift, som gengives nedenfor, må vi besvare et par spørgsmål, som den ærlige læser strax vil stille: Hvad er en brakteat? Hvor gammel er den? Og hvad skal den bruges til?

Bractea er latin og betyder en tynd plade. En guldbrakteat er en tynd guldplade, på hvilken man ved prægning eller stempling fra den ene side har fremstillet figurbilleder, indskrifter, hellige tegn o.s.v. Den er altså hul på bagsiden, ophøjet på forsiden. Oftest indfattedes disse plader i en snoet guldtråd, der endte i en øsken, og brakteaterne anbragtes da som hængesmykker i en halskæde. Brakteaterne tilhører folkvandringstiden, ca. 6. årh. efter Kristus, og var denne tids kæreste — og smukkeste — amuletter; de blev vistnok båret både af mænd og kvinder, de forenede skønhed og styrke ved smuk kunst og hellig værnkraft.

Fra Danmark kendes ialt ca. 450 brakteater, hvoraf kun nogleogfirs bærer runeskrift, undertiden kun et par runer, sjældnere længere, sammenhængende indskrifter. I centralfeltet ses forskellige billedfremstillinger

Fig. 1. Guldbrakteat med runer fra Sædding, Nr. Nebel Sogn. 2/1

ger, som vi i almindelighed ikke er i stand til at tyde; sikkert er det dog, at figurerne må henføres til den mytiske verden og opfattes enten som guder eller afdøde helte.

I Januar 1942 indsendte førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, en brakteat fra Sædding med en meget lang runeindskrift til Nationalmuseet. Om dette spændende og værdifulde fund meddelte han, at brakteaten var fundet for et årstid siden af gårdejer Karl P. Jensen, Nørre Nebel, da han en dag gik over en mark på sin faders gård, Slotsgaarden i Sædding, Nørre Nebel Sogn, Matr. Nr. 15 a af Sædding. Stedet, der har

været under dyrkning i ca. 70 år, lå før hen som hede. Finderen modtog fra Nationalmuseet guldværdien, 57,20 kr., museets tak samt en beskeden ducør.

Brakteaten ses her som fig. 1 i dobbelt mål ved

Fig. 2. Guldbrakteat med runer fra Skodborg, Sønderjylland. $\frac{2}{1}$

siden af en brakteat fra Skodborg (fig. 2) i Sønderjylland, ligeledes i dobbelt mål. De to brakteater viser så stor lighed, at man uden større risiko tør henføre dem til samme værksted. Betragter vi billedfelterne, vil vi let se, at Skodborg-exemplaret ikke blot er det fineste, men der kan heller ikke være tvivl om, at fremstillingen på Sæddingstykket er degenereret i forhold til Skodborg. Paa denne brakteat har den løsbende, løst skitserede mand både øje, øre, næse og mund, mens hovedet på Sæddingmanden er ved at opløses: det kæmpestore øje sidder midt i hovedet, øret er forsvundet, og munden blevet til et sært gab.

Sæddingbrakteaten viser et videre fremskredent stadium på den opløsningens bane, der gør sig gældende netop i disse år i den germanske folkevandringstids ornamentik, en opløsning, der til sidst splitter lemmerne helt ad og strør dem rundt i feltet uden sammenhæng. Sæddingbrakteaten er da utvivlsomt yngre end Skodborgstykket, hvad ogsaa Indskrifterne bekræfter.

Skodborgbrakteaten er en af vore værdifuldeste brakteater; dens indskrift lyder:

auja alawin auja alawin auja alawin jalawid

Uden at komme ind på de forskellige sproglige tvivlsspørgsmål, der gør sig gældende ved tolkningen af denne indskrift, skal det blot anføres, at denne trefoldige, magiske besværgelse med sandsynlighed kan oversættes:

»Værn for Alawin, værn for Alawin, værn for Alawin«
Det sidste ord er utydet.

På Sæddingbrakteaten er indskriften som følger, hvis man læser fra venstre mod højre og begynder under øskenens venstre kant:

????(u)laliphimruuih?hslhui(h)daeruumihhi

Man behøver ikke at være runolog for at se, at om der nogensinde har eksisteret en meningsløs brakteatindskrift, så er det her. Ikke blot er de læselige runer sammenstillet på en forvirret måde, men runerne vender snart mod venstre, snart mod højre, og forbindelsen af de tre u'er og de tre h'er understreger i høj grad indtrykket af, at guldsmeden ikke har haft megen begreb om, hvad han foretog sig med »de fra guderne stammende runer«, og heri står han ikke ene blandt brakteatmestrene; thi af de fra Danmark kendte 88 brakteater med runeskrift er over 70 mer eller mindre meningsløse, og der er kun en halv snes, der kan siges at være helt fejlfrie.

Hvad kan vi nu slutte af sammenstillingen af Skodborg- og Sæddingbrakteaterne? Det, at hvis de er udført af samme guldsmed, så har han været uvidende om runernes lydværdi; Skodborgindskriften må da være skaaret efter forlæg, mens han med Sæddingrunerne har været ude paa sin egen boldgade. At dette er tilfældet, bekræftes paa flere måder. Først og fremmest kan det nævnes, at der kendes endnu et brakteatpar, der som Skodborg-Sædding er meget nær beslægtede, og her er ikke blot billedfeltet ens, men den enes indskrift er en forvansket kopi af den andens. Endvidere lønner det sig at springe 500 år frem i tiden, ned til Svend Estridsøns runemønter: her ser vi den samme møntpræger udsende mønter med smukke, regelmæssige runer, fx. *suein af lundi* (»Svend af Lund«), der på andre af hans præg kan forvanskes til *suein aflulduilii*, og hvorfor? — Det er indlysende, at prægerne ikke har kendt runernes lydverdier; han har først ristet (d. v. s. skåret sit stempel) efter en forskrift og senere klaret sig selv. Ganske det samme har været tilfældet med vor brakteatguldsmed og alle hans kolleger. Disse gæve håndværkere har, som vi kan se, været ferne til at lave skønne guld-sager, og kneb det, kunde de også lave en fejlfri runeindskrift — vel at mærke, efter et forlæg.

Men hvilken glæde har den Sæddingmester haft af at riste sin kaudervælske indskrift?

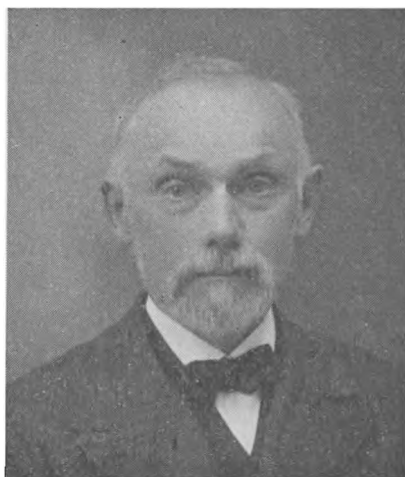
Svaret er: Den menneskelige træskhed var dengang ikke ringere end nu. Handelsmoralen har også da af og til (og for brakteaternes vedkommende er det 75 pCt. af tilfældene) svigtet. — Runerne var et eftertragtet magisk beskyttelsesmiddel, som sikkert i høj grad har hævet prisen på en amulet. Sæddingbrakteatens meningsløse indskrift lader os i et glimt ane, hvad der er gået for sig, da en mand for ca. 1400 år

siden bestilte denne brakteat hos guldsmeden. Han har villet have en kraftig amulet (eller måske er det hans kone, der har købt den til ham). Hos guldsmeden får han forevist et udvalg, skåret i træ og ben, glasperler og smukt forarbejdede brakteater. De sidste tiltaler ham, men han vil ikke nøjes med den løbende gud alene, han vil beskyttes af de stærke runer. Utvivlsomt fortalte guldsmeden ham ikke, at han ikke var rune kyndig, og at han var ude af stand til at riste ham en »fornuftig« værneformel; thi havde han gjort det, var kunden sikkert gaaet til sognets lærde runemester og magiker og havde — ligesom Skodborgbrakteatens Alawin — fået en regulær trylleformel, nej, smeden har — det beviser den bevarede indskrift — bildt ham ind, at i hans forretning kunde han faa det kraftigste kraftige, og med sin kummerlige viden om de hellige runer, som han har erhvervet sig ved at riste andre indskrifter efter forlæg, frembringer han det volapyk, der nu er at læse paa Sæddingbrakteaten. Der kan næppe være tvivl om, at kunden vilde have ladet den smarte handelsmand og smed smage hans gode sværd, hvis han havde vidst, hvordan han var blevet taget ved næsen. Men han har sikkert med ærefrygt betragtet de hemmelighedsfulde runer, og den moderne skeptiker er da heller ikke i tvivl om, at den barbariske runeindskrift paa Sæddingbrakteaten har haft nøjagtig samme virkning som den »rigtige« indskrift paa Skodborgbrakteaten. Det har guldsmeden sikkert også ment, og hermed har vi fundet meningen med den meningsløse brakteatindskrift.

København, den 24. September 1942.

Bendix Madsen.

Af Jens M. Lauridsen, Møllevang.

Bendix Madsen

Bendix Madsen er født den 28. September 1846 i Vilslev, hvor hans Forældre var Gaardmandsfolk. Faderen, Mads Jespersen, hørte til de gamle Slægter i Byen, og han adskilte sig ikke i nogen Grad fra sine Fæller, Bønderne i Vilslev. Moderen Frederikke, f. Clausen, var fra Harreslev ved Flensborg, hun var ud af en stor og kendt sønderjydsk Slægt med et stærkt præget dansk nationalt Sindelag. Det var hende, der prægede Hjemmet i Vilslev. — Hun var ikke alene en dygtig Kone, der fra sit Bårdomshjem var vant til

strengt Arbejde, hvortil hun ogsaa havde baade god Vilje og Haandelag, saa hun i den Henseende fuldt ud var sin Mand jævnbyrdig, men hun forstod ogsaa at skabe Hygge og Skønhed om sig baade i Hus og Have. — Hun søgte at danne sit eget Hjem, vel noget i Lighed med det, hun var kommen fra, og meget forskellig fra, hvad der var gængs i Vilslev, men hun forstod derigennem at knytte sin Mand, sine Børn og sine Omgivelser stærkt til Hjemmet.

I Ægteskabet var der fem Børn — alle Sønner —, hvoraf Bendix Madsen var den yngste. Om sin Barndom og Ungdom beretter han ganske kort i sine efterladte Familieoptegnelser følgende:

»Jeg skal have været meget svag som Barn og vedblev at være det op i Aarene, hvorfor jeg blev skaaet for meget af det hjemlige Arbejde, og da jeg var opkaldt efter en Morbroder, der var Præst, havde min Moder fattet den Tanke, at jeg helst skulde gaa samme Vej. — Jeg havde imidlertid Ulyst til et Studium; alligevel blev det bestemt, da jeg var 13 Aar, at jeg skulde ind paa en Betalingskole i Ribe og blev indlejet hos en Skomagerfamilie der, men da Foraaret nærmede sig, bad jeg om at komme hjem og passe Køerne, hvad jeg da ogsaa navnlig ved min ældste Broders Hjælp fik Lov til.

Hen paa Sommeren fik jeg imidlertid Kirtelsyge, der satte sig i Øjnene, og Tanken om Præsteskabet blev nu opgivet. — Nu gjaldt det om at faa mig frem ad Lærervejen, hvilket jeg gik ind paa. I den Anledning kom jeg da, lige fyldt 15 Aar, til en Forberedelsesskole i Vindelev ved Vejle. Her i et særdeles godt Hjem og mellem gode Kammerater, befandt jeg mig særdeles vel og tænker tit med Glæde paa den Tid. — Sommeren efter, næppe 16 Aar gammel, blev jeg optaget paa Jelling Seminarium, men Læsningen

havde jeg ingen Lyst til; sled mig alligevel igennem de tre Aar og fik en nogenlunde Afgangseksamen i 1865, hvorefter jeg i et Par Aar var Privatlærer for nogle Familiers Børn i Raahede, Syd for den daværende Grænse. I 1867 fast Ansættelse i Jerne Sogn. I 1873 blev jeg Lærer og Kirkesanger i min Fødeby, Vilslev, til stor Glæde for mine Forældre. Samme Aar blev jeg gift.« — — —

Om sin Barndomsskolegang i Vilslev, der faldt i 1850erne, fortæller han et andet Sted saaledes:

»I vor hjemlige Skole var jeg ganske vist i Fremmelighed med dem, der var to Aar ældre end jeg, men Omgængelsen, vi fik hos Læreren, var nærmest brutal. Personlig kan jeg ikke beklage mig, men det var afskyeligt, som han kunde tampe Drengene, blot fordi de ikke kunde opremse Stykker af Balles Lærebog. Pigerne var det sjældnere, han tampede, men saa plukkede han dem i deres pænt redte Haar, saa jeg endnu med dyb Medfølelse maa tænke paa adskillige, der ofte var Genstand for den gamle Lærers Lune. Og Undervisningen var saa barnlig, som den vel kunde være.

Først om Morgenens blev der undertiden sunget en Salme af evangelisk-kristelig Salmebog, men ikke saa ofte, at vi fik nogen Melodi rigtig lært. Ellers gik den første Time med Balles Lærebog og Birchs Bibelhistorie samt tilhørende Svar og — Straffene. I næste Time skrev vi Skønskrivning, derefter Frikvarter, og Formiddagen endte med en Læsetime, d. v. s. vi læste alle i Munden paa hverandre, indtil Læreren fandt for godt at høre os enkeltvis.

Om Eftermiddagen gik Tiden med Tavleregning, Frikvarter og Boglæsning. Saaledes var Reglen. Den eneste Sangmelodi, jeg lærte i Skolen, var den til: »Bor jeg paa det høje Fjæld.« Sangen stod i »Hjorts

Børneven.« Om just Hjorts Læsebog var en Børneven, er ret tvivlsomt, eftersom Emnerne og Sproget gik langt over Børnenes Hoveder og maaske Degnens med. Forklaringer blev der aldrig givet.« —

Spurgte man de gamle, om der virkelig kunde læres noget i en saadan Skole, fik man det Svar, at Uukomelsen blev tildels opøvet hos dem, der havde Evnen til at lære indenad, men for de mange, som ikke havde denne Evne, blev Skolen en Torturanstalt, i hvilken alt det lyse, barnlige blev nedtrampet af grove og uforstandige Lærere, der kun kendte Tampen som det drivende Redskab i Skolen. Det var en Skole, hvor man gav Stene for Brød. — Der kunde naturligvis være enkelte gode Undtagelser blandt Lærerne, men Reglen var som ovenfor beskrevet — indtil Grundtvigs og Kolds Skoleideer begyndte at trænge frem i Skoleverdenen.

Ludvig Chr. Møller i Snedsted og Svendsen i Jelling hørte til dem af Grundtvigs Venner, som var betaget af hans Skolesyn. De Lærere, som gik ud fra de to Seminarier, og som havde den Lykke at være Elever under de to nævnte Forstandere, kom til at betyde overmaade meget, hvor de kom til at virke. Det er i Virkeligheden disse Lærere, som igennem deres lyse og frie Skolesyn opdrog et Slægtled, hvis unge blev lysvaagne og dybt rodfæstet baade i kristelig og national Henseende.

Bendix Madsen var en af Svendsens Elever, og om sit Ophold paa Jelling Seminarium fortalte han ofte levende og interessant, han var sikkert nok baade som Lærer og som Menneske stærkt præget af den Aand, der herskede paa dette Seminarium i hans Studietid. — Naar Bendix Madsen skulde til og fra Seminariet og hjem i Ferierne, maatte han tilbagelægge den 10 Mil lange Vej mellem Vilslev og Jelling til Fods, det

kunde være strengt nok at gøre Turen paa en Dag, men undertiden overnattede han paa Grønvang i Vejen, hos P. Lauridsen, hvis Søn, den senere kendte Landstingsmand og Nationalbankdirektør Johannes Lauridsen, han havde sluttet Venskab med i Vindelev ved Vejle, et Venskab, som varede Livet ud, og som senere skulde blive Bendix Madsen til Nytte.

Efter endt Eksamen var B. Madsen som nævnt Huslærer i et Par Aar for nogle Familiers Børn i Raahede i Hvidding Sogn, der nu efter Krigen 1864 var kommen under tysk Overherredømme, og hvor Børnene derfor skulde lære Tysk i Skolerne. Skolen holdtes hos Gdr. Peder Moltesen i Raahede, Faderen til den senere kendte Højskolelærer og Udenrigsminister, Dr. phil. Laust Moltesen. — Han kom dertil med friske og lyse Minder fra Seminariet, og han havde meget at fortælle de sønderjyske Børn, han underviste i det Moltesenske Hjem. Der har da ogsaa været knyttet stærke Venskabsbaand mellem disse Børn og deres gamle Skolemester. Saa sent som i Julen 1932 skriver Lærer Severin Petersens Hustru, f. Moltesen, fra Slotsbjærgby til ham og takker ham »for alt kønt og rigt, du lærte os i vor Barndoms Hjemskole. Du gjorde alt saa levende for os«. —

I 1867 blev Bendix Madsen kaldet til Embedet i Veldbæk Skole i Jerne Sogn Øst for Esbjerg, her var han Lærer i ca. fem Aar til 1873. — Om hans Virksomhed i denne Skole meddeler en af hans gamle Elever, den kendte pens. Lærer H. P. H. Nourup i Alslev følgende:

»Han var en elskelig Mand, hvem Skolebørnene holdt umaadelig meget af, og han var en dygtig Lærer. Vi kendte ikke til Fædrelandshistorie, men B. Madsen fortalte Historie, saa de ædle Skikkelser stod lyslevende for os. Han fortalte os ogsaa Geografi; men

nogen Bog havde vi ikke, men saa tog han sig for selv at fortælle en geografisk Skildring, som var opskrevet i et Skrivebogshefte. Dette afskrev de større Børn, og det var min første Geografi. Jeg havde det i mange Aar og brugte det endog, efter at jeg selv var blevet Lærer. —

Ved Nytaarstid 1873 blev Bendix Madsen kaldet til Lærer og Kirkesanger i sin Fødeby, Vilslev. — Han blev nærmest modtaget med Uvilje af Byens Folk som deres Skolemester, og selve Kaldelsen var sikkert nok meget mere hans Forældres Ønske end hans eget. Der skulde egentlig ogsaa Mod til for en ung Mand med frisindede Skoleideer at begynde en Lærergerning i sin Fødeby, hvor han kendte alle og vidste, at deres Livsindstilling var modsat hans. — Aandslivet og Oplysningen stod paa et meget lavt Stade baade i Byen og paa hele Egnen den Gang, man hentede sig en Begejstringsrus af Brændévinsflasken og benyttede sin Fritid til lidenskabeligt Kortspil, to grimme Uvaner, som var saa stærkt udbredte og indgroede, at de sammen med en forfærdende Overtro paa Hekse og Trolddom vanskeliggjorde al aandelig Paavirkning og al sand Oplysning.

Sognet havde haft en lang Række af rationalistiske Præster, der ikke havde efterladt sig nogen mærkbar aandelig Paavirkning, og i Skolen var man vel kommen bort fra den saakaldte »indbyrdes Undervisning«, men de vigtigste Undervisningsmidler var dog endnu Tampen og Balles Lærebog.

Den afgaaede gamle Lærer, Hans Jørgensen, havde i de sidste 5—6 Aar haft sin Søn, Andreas Jørgensen, der var Seminarist fra Tønder Seminarium, hos sig som Hjælpelærer, og da han søgte sin Afsked, blev der sat stærke Kræfter i Gang for at faa Sønnen, som hans Efterfølger. — Initiativet dertil udgik fra Lærer

familien. Den unge Jørgensen var en ivrig Kortspiller, der satte megen Pris paa en Kaffepunch, og han havde mange Kammerater i Byen, som gik i Brechen for ham. De fik lavet en Adresse til Fordel for A. Jørgensen, der fik 96 Underskrifter, men desuagtet blev Bendix Madsen kaldet til Embedet. At B. M. efter dette ikke just blev modtaget med aabne Arme som Lærer er forstaaeligt. Det synes helt ubegribeligt, at der skulde kunne være nogen personlig Modvilje mod den unge Lærer; han var jo kun lidet kendt, da han var rejst bort fra Byen, mens han endnu kun var en stor Dreng, og han havde kun gode Vidnesbyrd fra sin Virksomhed som Lærer. De fleste af de mange Underskrifter paa Adressen for A. Jørgensen maa sikkert betragtes som en Erkendtlighed mod den gamle Lærer Jørgensen. Og nogle af Underskriverne har vel nok reageret imod, at Mads Jespersens Søn, skulde komme til at undervise deres Børn, thi Mads Jespersen var jo dog kun en Bonde, som de selv. Han var selv Sogneraadsformand den Gang, og han har vel nok gjort sin Indflydelse gældende til Fordel for Sønnen ved Indstillingen til Lærerembedet. Desuden har den gamle Regel, at en Profet ikke er agtet i sit Fædreland, vel ogsaa gjort sig gældende i dette Tilfælde; men der er ingen Regel uden Undtagelse, og Bendix Madsen blev Undtagelsen. —

Lærer- og Kirkesangerembederne i Vilslev og i Darum var begge opslaaet ledige samtidig, og om Kaldelsen til Embederne fortæller Lærer Nielsen, Darum, saaledes:

»Indstillingslisten for Darum saa saaledes ud:

1. Seminarist P. J. Nielsen, Hjælpelærer i Darum.
2. Seminarist Bendix Madsen, Lærer i Veldbæk.
3. Seminarist S. Lauridsen, Trædielærer paa Sønderhoe.

Og Indstillingslisten for Vilslev:

1. Seminarist Bendix Madsen, Lærer i Veldbæk.
2. Seminarist S. Lauridsen, Tredielærer paa Sønderhoe.
3. Seminarist Andreas Jørgensen, Hjælpelærer i Vilslev.

Disse to Indstillingslister, der er affattede omtrent paa samme Tid i de to Nabokommuner, men dog ganske uafhængige af hinanden, er ret interessante at se sammenstillede.

»Den 6te Januar (Kongedag) 1873 var Pastor Gad og Lærer Nielsen fra Darum kørende til Ribe med Indstillingen fra Darum i Lommen, men da de naaede til Vilslev, kørte de om til Mads Jespersen, hvor de fik ham og Indstillingslisten fra Vilslev med til Ribe. Ankommen til Ribe, bad Pastor Gad Mads Jespersen og Lærer Nielsen om at blive tilbage paa Værtshuset, hvor de havde fraspændt, mens han gik til Provsten med Indstillingslisterne. En god halv Time senere kom Gad tilbage, og da var P. J. Nielsen kaldet til Lærer og Kirkesanger i Darum og Bendix Madsen ligeledes i Vilslev.« —

Vi, hans gamle Elever fra Vilslev Skole, siger: »Gud ske Lov og Tak for, at det gik saadan, vi fik en god Lærer, en elskelig Mand, som vi med Kærlighed og Taknemlighed vil mindes, saa længe vi lever.« —

Med ham kom en ny Aand og en ny Tone ind baade i Skolen og i Byens Folkeliv.

Mærkeligt nok har Bendix Madsen haft en Forløber her i Vilslev som Lærer ved Skolen, der har været noget nær af samme Støbning som ham, men han var her kun en 3-aars Tid og kom næppe ret til at gøre sig gældende, saa han vandt Forstaaelse hos Børnenes Forældre, skønt Børnene holdt meget af ham.

Han hed Jørgen Fogh og var en ganske ung Seminarist, dimitteret fra Snedsted Seminarium, hvor han havde været en af Ludvig Chr. Møllers første Elever.

— At han kom her til Vilslev var gaaet saaledes til: Gamle Therkildsen, der var Degn i Vilslev og Hundstrup, sad inde med Skoleembedet i Vilslev, indtil han døde 1847, men han holdt ikke selv Skole, det blev besørget af hans Søn Godtfred, — vistnok den værste Pryglemaskine, der nogensinde har været i Vilslev Skole, men denne døde 3 Aar før Faderen, og saa blev Jørgen Fogh konstitueret som Vikar i Embedet, indtil gamle Therkildsen døde, og den førromtalte Lærer Hans Jørgensen blev kaldet.

Jørgen Fogh*) var en meget dygtig Lærer og var, som nævnt, meget afholdt af sine Skolebørn. Bendix Madsens ældste Broder, min Moder og flere gamle Folk, der havde gaaet i Skole hos ham, fortalte gerne om ham, mindedes ham med Hengivenhed og sammenlignede ham og Bendix Madsen med hinanden.

Bendix Madsen havde to betydelige Virkemidler, som han brugte meget: Sangen og Evnen til at fortælle. Bjørnsons: »Sangen har Lysning« blev ofte sunget i Skolen, og den var B. M.s Trosbekendelse paa Sangens Evne til at gøre Menneskene bedre. — Da han kom til Vilslev, var der ikke megen Sang i Byen. Kun nogle Krigs- og Soldaterviser samt de rørende Markedsviser hørtes nu og da. Men den unge Lærer fik snart anskaffet Morten Eskesens Sangbog til Brug i Skolen. Sangbøgerne førte han med sig rundt i Hjemmene, naar der var Bryllups- eller Barnedaabsgilde, og saa sang han, og snart sang Ungdommen med. De gamle mente, man ikke kunde være bekendt at synge, det laa under deres Værdighed, men det varede ikke saa længe, før Sangen sejrede, den havde faaet Magt over Menneskesindet. — Han havde en noget

*) Om Jørgen Fogh, se Begtrup: »Mindrer fra gamle grundtvigske Hjem.«

svag, men køn og sikker Sangstemme, og han havde Talens Naadegave.

Ved Familiefesterne, hvor Præst og Degn næsten altid var bedt med, især naar de var forbundne med kirkelige Handlinger, som Bryllup, Daab og Jordefærd, talte han altid; han talte godt, hj rtevindende, jævnt og ligetil, tog gerne Emnet ligefor. — En Blomst, et Sagn, en Begivenhed eller vel som oftest det, der festedes for, altid tilrettelagt, saa Folk kunde følge med og forstaa; han appellerede gerne til de bedste menneskelige Følelser, og hans Tale gjorde Indtryk. Det varede ikke længe, f r Folk sagde: »Ja, men   Dejn er jo m j bejer te o hold en Taal end   Præst.«

Børnene i Skolen kom snart til at holde af ham, og det gamle Ord, at den, der vinder Børnene, ogsaa vinder Forældrene, kom i fuldeste Maal til at gælde her. — —

Selv de gamle Mennesker i Byen og Smaakaarsfolk, der ofte blev glemte og oversete havde han Omtanke for. Han abonnerede saaledes paa »Ugens Nyheder« og Billedbladet »Nordstjernen«, som han leverede Omslag til af stiv Pap; paa disse Papbind eller Omslag kl bede han en Liste med Navnene paa de gamle og fattige Folk, som han vidste gerne vilde l se, men som ikke mente at have Raad til Bladhold. Hver Ugedag, naar Bladene var kommen med Landposten, blev de lagt i Mappen og kom til at cirkulere blandt dem, hvis Navne var anførte paa den paakl bede Liste, og naar Bladene havde været Omgangen rundt og kom tilbage til Degneboligen, var de gerne meget medtagne eller opslidte, men Omslagene fik et nyt Indhold og blev sendt ud igen, og saadan gik de Aaret rundt. Man var glade og taknemlige i de smaa Hjem for den Velvilje og Opmærksomhed, den ny Degn viste dem, og man hørte ikke saa sjældent

de gamle sige: »Ja, Bendix er en god Mand, han tænker ogsaa paa os.« —

I flere Aar holdt han i Vinterhalvaaret Oplæsning hver Onsdag Aften i Skolen for Byens Folk. Disse Oplæsnings-Aftener var næsten altid stærkt besøgte af baade gamle og unge. Der kunde være ganske hyggeligt i den gamle Skolestue, der var godt opvarmet af en stor Etagekakkellovn og oplyst af fire Petroleumshængelamper, der senere blev afløst af en større »Triumflampe«. Kl. 8, naar Folk var kommen til Sæde, Konerne med deres Strikkestrømper og Mændene med deres Piber, kom B. M. med en Staalampe i den ene Haand og en Bog i den anden, som blev anbragt paa Skolens Pult; samtidig kom hans Hustru og Tjenestepige, der gerne medbragte nogle Stole fra Dagligstuen, da det kneb med Siddepladserne. Derefter blev Morten Eskesens Sangbog omdelt, og man sang et Par Sange, hvorefter B. M. læste en Fortælling, der helst ikke maatte være længere, end den kunde læses færdig paa en Aften, bl. a. læste han Bjørnstjerne Bjørnsons Bondefortællinger, der var nye den Gang. Efter Oplæsningen sluttede man Sammenkomsten med atter at synge, og skiltes saa med Følelsen af at have tilbragt en herlig Aften sammen.

Saadan virkede B. Madsen blandt sine hjemlige Folk. Den Uvilje, han til at begynde med havde mødt, forduftede snart, og han blev en afholdt og skattet Mand. —

Hans betydeligste Gerning blev dog hans Virksomhed blandt Børnene i Skolen og blandt de Unge, som gik ud derfra. Det er nu over 50 Aar siden, han forlod Skolen, og det tynder stærkt ud i Flokken af hans gamle Elever, en stor Del af dem er spredt ud over det ganske Land, saa kun et lille Faatal er tilbage i deres Fødeby; men naar vi mødes, er et af vore kæ-

reste Samtaleemner Minderne fra Vilslev Skole. — —

Hvor kunde det være dejligt, naar man en Vintermorgen kom ind i Skolestuen, Luften var frisk, rent Sand strøet paa Gulvet, Ilden buldrede i den store Kakkelovn, medens den lavtstaaende Vintersol sendte sine Straaler ind ad Vinduerne fra Syd, og vi sang med friske Barnestemmer: »Der skinner en Sol i Lys og Løn« eller »Lysets Engel gaar med Glans« — ja, da var Feststemningen inde. Efter Trosbekendelsen og Fadervor, atter en Sang, og saa begyndte den bedste af alle vore Timer i Skolen. — B. Madsen fortalte da Bibelhistorie, og han fortalte, saa det passede til Barnets Fantasi og Opfattelsesevne, alt blev levende under Fortællingens Gang. — Særlig spændende blev Fortællingerne om Patriarkerne — de store Nomadeskikkelser. Vi var jo Hyrdedrenge og til Dels Hyrdepiger allesammen i Vilslev den Gang. En Dag han fortalte om Isaks Ofring, og Spændingen kom paa det højeste, der hvor Isak spørger efter Offerlammet, da brast det for en lille Dreng, der protesterede, at den Vorherre duede ikke, han skulde sættes fra Bestillingen, naar han kunde forlange, at Abraham skulde slagte sin dejlige Dreng. Ja, saa levende kunde B. Madsen fortælle for os. — Vi kunde se Rachel og Jakob gaa og flytte Køer paa Labans Marker i bare Ben, Rachel i rødt Underskørt og Særkeærmer, Jakob med opsmøgede Benklæder, Selerne over den bare Skjorte og Tøjrekøllen paa Nakken, se dem lege, plukke Blomster, finde Fuglereder, binde Kranse og flette Sivhatte, akkurat som vi selv gjorde, naar vi var i Marken. Vi kunde harmes, naar Jakobs store Drenge solgte deres lille Broder, Josef, til de ægyptiske Købmænd, og vi følte os som Kammerater med David, naar han »gik i Marken og vogtede Faar« og spillede paa Pilefløjte. —

Ogsaa i Fædrelandets Historie var han en ypperlig Lærer, han forstod at gøre Historiens Helteskikkelser levende og at rulle Begivenhederne op, saa de blev forstaaelige og letfattelige; han lærte os at elske vort Land og vort Folk og at se op til dem, vi skulde tage i Arv efter, at Fortiden ogsaa forpligtede os til at kende vort Lands Historie og være dets Værn. —

Hans Geografiundervisning var ogsaa fængslende. Den Tids Samfærdselsmidler var jo ikke gode, man skulde rejse enten til Hest eller til Fods, naar man vilde ud i Verden og se sig om. Det sidste Transportmiddel benyttede B. Madsen meget i sine unge Aar; det var ikke blot Turene fra og til Seminariet tværs gennem Jylland, han gjorde til Fods, nej, han gjorde mange Fodture rundt om i Landet bl. a. i Sønderjylland. »Da han i 1865 kun 19 Aar gammel havde taget sin Afgangseksamen fra Seminariet, paa skønnede hans Forældre Udfaldet med at give ham en ny smuk Overfrakke og Penge til en Københavnsrejse. Med aabent Sind og Blik for, hvad der var smukt, drog han ud paa den lange Rejse. Hans ældste Broder, Jesper Madsen, den senere kendte Højskoleforstander og Historieskriver, var netop i København paa den Tid, og Samværet blev en Oplevelse for de to unge modtagelige Vestjyder, der sammen besaa Stadens mange Herligheder, gik paa Voldene, og Historien blev levende for dem. — De blev enige om at foretage Hjemturen sammen til Fods. De, der var vante til Fodrejser og til Sparsommelighed, vilde ogsaa gerne have det størst mulige Udbytte af at se Øernes Natur og historiske Steder. Det blev en Vandring, der gav dem et Væld af Minder, som gjorde, at de med Liv og Friskhed kunde fortælle Historien, saa den stod lyslevende for de Unge: Roskilde, Lejre, Ledreborg, Ringsted, Haraldsted, Sorø, Fjenneslev,

Antvorskov o. s. v., ja, hvem glemmer vel disse Navne, naar man en Gang har været der og ladet de store Minder tale til een«. — En hel Del af disse Minder og Rejseindtryk flettede B. Madsen ind i Fædrelandets Geografiundervisning, saa ogsaa denne blev levende. Den øvrige Geografi blev vel nok mindre indgaaende behandlet, men gengivet efter samme Mønster ved Hjælp af Skildringer fra fremmede Lande. — I de øvrige Skolefag: Dansk, Regning og Skrivning var han efter Datidsforhold vistnok en fuldgod Lærer, mange af hans Elever har ikke faaet anden Uddannelse i disse Fag end den, de fik i Vilslev Skole hos ham, og har dog beklædt offentlige Stillinger i Institutioner og i Andelsforeninger baade som Formænd og Regnskabsførere med ubestridelig Dygtighed.

I Skolen var der 2 aarlige Festdage. — Den ene om Somren — oftest 6. Juni, Dagen efter Grundlovsfesten. Da holdtes der Børnefest i Kærgaard Skov. — Oprindeligt var det vistnok Lærerne i Vilslev, Hunderup og Darum Skoler, der havde taget Initiativet til disse Fester, men snart søgte alle Omegnens Skoler med til disse, og der kunde være mange hundrede Børn i Skoven med samt deres Forældre, paa disse Festdage. Det var en Fest alle Børn glædede sig til længe i Forvejen, og som de talte om længe efter. Det kunde undertiden være en Tortur for os, der var vant til at gaa i bare Ben, at faa de tykke og barokede Fødder i varme Strømper og haarde Støvler, en Taa sad i Klemme, og der gik Hul paa en Hæl, men alt dette maatte taales, vi skulde jo til Fest. — Fra Kærgaards store Trappe, som Børnene samledes om, blev der fortalt Eventyr og Historier, gerne saadanne, der havde Tilknytning til Stedet. Vi fra Vilslev var enige om, at vor Degn fortalte bedst, men naar vi saa blev opstillet og skulde gaa i Procession, hver Skole

under sin Lærer, rundt i Parkens Gange, da var det Degnen fra Darum, der lagde for med Sange til Marchtakt, for han havde den stærkeste Stemme. Senere tilbragtes Dagen med Leg og Dans, og Festen kulminerede vel nok, naar vi brugte vor eneste medbragte 25 Øre til en 5-Øres Kage og en rød Sodavand. — I vore Dage gør Børnene store Udflugter med Jernbaner og Dampskibe, og det er saare godt; men de glæder sig næppe mere eller morer sig bedre, end vi gjorde paa Turen til Kærgaard Skov.

Den anden Festdag var om Vinteren — altid den 21. December, Thomasdag, — da havde Skolen Juletræ. Kl. 2 Eftm. mødte vi i den store Skolestue, og blev da bedt ind i Degnens Dagligstue, hvor vi blev beværtet med Kaffe og Kage. Derpaa dansede vi i Skolestuen, indtil Mørket faldt paa, da blev Døren slaaet op indtil den mindre Skolestue, hvor Juletræet straaledede med en vidunderlig Glans. Forældrene og flere af de ældre fra Byen var kommen til Stede, de stod tætpakkede i Skolestuens Kroge. Naar saa vi Børn havde slaaet Kreds om Juletræet og taget hinanden i Hænderne og drejede rundt om det og sang »Her kommer Jesus dine Smaa« og »Glade Jul, dejlige Jul«, ja, saa var det Jul i Vilslev.

Derpaa talte Bendix Madsen kønt om Julen til gamle og unge. Han talte om Solhvervet ude i Naturen — det var jo Aarets korteste Dag — om at vi nu gik fra Mørket mod længere og lysere Dage, gik mod Solskin og Sommer, hvor der igen vilde komme Liv og Grøde, med Blomster og Frugter; for saa at gaa over til at tale om Solhvervet i Aandens Verden, da Stjernen tændtes over Betlehem, og om Gudsfolket, der ogsaa gik fremad mod lysere og lykkeligere Tider. —

Der er mange af de gamle Elever fra Vilslev Skole, der har set skønnere og mere straalende Juletræer siden, men der er næppe nogen af dem, der kan for dunkle den Glans, der strømmede os i Møde fra disse Juletræer, som Bendix og Nielsine Madsen tændte for os Børn Aar efter Aar i den fattige Skolestue i Vilslev. Der var kun faa eller ingen af Børnene i Vilslev, der den Gang havde set et Juletræ, før de blev stillet overfor det i Skolen, og netop derfor virkede det saa stærkt paa os, at det blev en uforglemmelig Begivenhed. —

Hvert Foraar afgik der jo et Hold Elever fra Skolen som Konfirmander, og Skolens Afsked med dem gjorde B. Madsen næsten altid til en lille Højtidelighed. I Aaret 1885 var vi et temmeligt stort Hold, og det blev bestemt, at vi skulde tage Afsked 2 Dage før Konfirmationen. Vi sad den første Time denne Dags Eftermiddag og kunde intet faa udrettet, der var en underlig Uro over os allesammen i hele Skolen, ogsaa B. Madsen var noget rastløs og aandsfraværende, han gav os da et tidligt og langt Frikvarter. Bagefter blev der forsøgt med Tavleregning — men det vilde ikke gaa; da afbrød han Undervisningen og læste H. C. Andersens Eventyr »Klokken« for os — om Konfirmanderne, der gik ud i Verden og hørte de dejligste Toner fra en ukendt Klokke, der lød langt borte fra Skoven; de løb alle efter Lyden, men de fleste blev opholdt undervejs, nogle skulde hjem til Gilde og have opvist deres fine Tøj, andre gav sig til at plukke Anemoner og bandt Kranse, nogle stoppede op hos Konditoren bag Piletræerne, og saaledes faldt Konfirmanderne fra efterhaanden, kun to naaede frem gennem Skoven, de hørte jævnlige Klokkens Toner. Den ene var en Kongesøn, han blev dænget af Abekatte paa sin Vej i Skoven. Den anden var

en fattig Dreng, der fik sit Tøj revet i Laser og sit Legeme revet til Blods af Skovens Vildnis og tornede Ranker. Men de to naaede frem hver ad sin Vej og mødtes paa Klippen ved Søen, hvor de faldt i hinandens Arme, mens Solen gik ned, og Luften blev saa rød som Ild, og over dem klang den usynlige, hellige Klokke i Naturens og Poesiens store Kirke. —

B. Madsen vendte Eventyret mod os: »Ogsaa I, der nu skal konfirmeres og forlade Skolen, har hørt Klokken tone, og kan I holde Øret og Sindet aabent for Lyden, da vil ogsaa I naa igennem Livets Urskov og mødes paa Bjerget ved Søen — ved Paradisets Port — mens den hellige Klokke toner over Eder; — thi dens Lyd, det er Tonen fra Himlen, som aldrig forstummer«. — Derefter sang vi »Saa vil vi nu sige hverandre Farvel.« — Efter en saadan Afskedshilsen var der vemodsfuld Højtid i den gamle Skole.

Bagefter tog han alle Konfirmanderne med sig ind i Dagligstuen, hvor vi blev beværtede med Kaffe, og hvor han tog en mere personlig Afsked med os, takkede for Samlivet i Skolen gennem de mange Aar, og selv om det daglige Samvær nu var slut, vilde han dog haabe, at vi vedblivende skulde kunne samles og holde Forbindelsen fra Skoletiden vedlige ogsaa i de kommende Aar. — Det skete paa en hurtigere Maade, end nogen af os anede den Dag.

Netop i disse Dage, først i April 1885, var Rigsdagen bleven hjemsendt, og Ministeriet Estrup havde udstedt en provisorisk Finanslov samt paabegyndt nye Befæstningsanlæg omkring København paa Trods af Folketingets og Folkets Vilje. Dette medførte, at der rejste sig en politisk Storm over det ganske Land, som der aldrig før var set Mage til. — I Vilslev blev de ellers rolige og noget træge Bønder paa en Gang vaagne og spillevende, da de indsaa, at Friheden var

i Fare. De samledes i Skolen til politiske Møder, og B. Madsen, der baade kunde læse, skrive og tale — hvad ikke var Bøndernes stærke Side — blev selvfølgelig kaaret som Byens frisindede Partifører. Der blev, foruden den stedlige Partipresse, abonneret paa et Par frisindede københavnske Dagblade, der blev grundigt studerede og drøftede ved Partimøderne. Da Brugen af Skolestuerne til disse Møder ret hurtigt blev forbudt, og der ingen Forsamlingshuse fandtes, aabnede Bønderne resolut deres Storstuer, hvor Møderne saa holdtes paa Omgang. B. Madsen var pludselig bleven Byens bedste Mand, den, som alle saa op til og vilde samles om. Han var ogsaa en god Fører, der kunde vække og begejstre, men han var ogsaa en fornuftig og besindig Mand, der forstod at holde Vildskuddene i AVe.

Siden 1868 havde der været en Skytteforening i Vilslev, den var bleven oprettet lige efter Krigen i 1864 og havde til at begynde med haft god Tilslutning, men var efterhaanden sygnet hen; den var dog levende endnu, da de store politiske Begivenheder indtraf, og nu blussede den stærkt op igen. Alle vi unge maatte være Skytter, Friheden var i Fare, og vi maatte være med til at værne den. Mottoet lød: »Folket i Vaaben som Frihedens Vagt, som Rettens Forsvarer, til Ret bliver Magt.« — Vi skulde lære at haandtere og bruge en Riffel, saa vi var i Stand til at kunne møde Herremændene, Lovbryderne og deres Tilhængere i aaben Mark med Vaaben i Haand. Ja, det var ikke engang nok med, at vi forstod at bruge en Riffel, nej, vi maatte selv eje en saadan. Selv ellers besindige og forstandige Bønder ansporede os stærkt til at danne Riffeforeninger. Og vi unge, ja, vi var vel, som Ungdom plejer at være, vi gik med paa det værste. — Regeringen havde i Løbet af kort Tid faaet stablet

et meget stort Gendarmerikorps paa Benene, der bestod af bevæbnede Politigendarmere, udstyret med Riffel og Sabel samt klædt i meget smukke iøjnefaldende Uniformer. Meningen var, at de skulde holde det oprørte danske Folk i Aye, men Virkningen blev modsat; et indædt Had mødte dem alle Vegne. Der var baade Fodfolk og Rytteri, men de var nødte til at patrouillere i Flok baade til Hest og til Fods for at undgaa Overfald. Vi kaldte dem »de lyseblaa«, og naar der kom en Trop af dem gennem Byen, hvad der jævnlig gjorde, blev de af Ungdommen mødte med Skældsord og haanende Tilraab, Smædeviser og undertiden Stenkast, saa det var mere end mærkeligt, at Anholdelser blev undgaaet. — Da er det nok gaaet op for B. Madsen, at Skruen var ved at gaa over Gevind. — Han sammenkaldte Byens unge Karle til et Møde i sit Hjem en Søndag Eftermiddag og talte med os om Politik, forklarede os, at den ophidsede Stemning let kunde udarte sig til Revolution, der var meget farlig og kunde føre til frygtelige Forhold for Land og Folk. Men det vilde være klogt at faa noget at vide om, hvad det var, vi kæmpede for, saa vi ikke gik hen og lavede noget overilet, som vi senere vilde fortryde. Følgen af dette Møde blev, at vi unge efter B. Madsens Anbefaling abonnerede paa tre frisindede Ugeblade: »Tidens Strøm«, »Enhver sit« og Kvindebladet »Hvad vi vil«. — B. Madsen skulde modtage Bladene, se dem igennem og afmærke de bedste Artikler. Vi samledes saa hver Onsdag Aften hos ham, hvor han læste de afmærkede Stykker for os, og bagefter drøftede vi deres Indhold.

Senere fortalte han os om den franske Revolution, dens Mænd og dens Følger. Om de franske Forfattere, Voltaire og Rousseau, der ved deres Bøger havde forberedt Revolutionen, og der fortsattes videre om

Verdenslitteraturens Klassikere. Det blev en herlig Vinter for os unge Karle, en Fortsættelse af Børneskolen i et andet og højere Plan, end vi nogensinde havde drømt om. Der blev rullet et Verdensbillede op for os saa mægtigt, at vi næsten blev overvældede.

I vor Tid er Studiekredsbevægelsen moderne, men den Studiekreds, der for over 50 Aar siden dannedes i Vilslev Degneboligs Dagligstue med Bendix Madsen som Leder, var sikkert paa Højde med de bedste i vore Dage. — Heller ikke de unge Piger gav han Slip paa, efter at de var færdige med Børneskolen. Unge Piger og Karle, der kunde synge, samlede han ogsaa en Aften om Ugen i Skolestuen og indøvede dem i 4-stemmig Sang. Hans Hustru, der var meget musikalsk, var en god Støtte ved denne Sangundervisning. Sangforeningen var en Tid meget skattet og søgt, den var flere Gange bedt ud til andre Sogne for at give Sangunderholdning. Ligeledes var det ret almindeligt, at den var bedt med til Familiegilderne i Byen for at underholde med Sang. — Jo, Sangen havde sejret i Vilslev. —

I Foraaret 1882 blev ved Boghandler Termansens Død i Ribe et stort Lejebibliotek paa over 2000 Bind til Salg for en billig Købesum, vistnok 400 Kr. Bogsamlingen, der var ret velholdt og god, vilde B. Madsen gerne have til Vilslev. Men hvor skulde Pengene komme fra? Det lod sig gøre, endda over Forventning. Læreren fik at føle, at han havde vundet sine Bys børns Tillid.

Der blev i disse Dage afholdt et stort Børnedaabs-gilde paa en Bondegaard i Byen, hvor B. Madsen som Byens Degn var bedt med, og efter at han i Festens Anledning havde holdt en god Tale, omtalte han Købet af det faldne Bibliotek saa varmt, at der blev Stemning for Købet, og der blev straks sat en

Indsamling i Gang blandt Gæsterne, der indbragte den største Del af Købesummen. Resten indsamlede han selv i de følgende Dage ved at gaa rundt til de øvrige af Byens Folk.

Derefter blev Bogsamlingen købt, og der blev endda Penge baade til Installation og til Køb af nye Bøger. — Det blev Vilslev By's første Bibliotek, og efter at de daarligste Bøger var bleven udrangeret, blev den installeret i lukkede Reoler i Skolen. Denne Bogsamling blev meget benyttet, og den blev til uvurderlig Nytte og Glæde for baade unge og gamle. Men ogsaa den gamle Skolemester kunde glæde sig over, at hans Foretagender slog an, han havde i Aarenes Løb faaet Held og Lykke til at kaste noget Lys og Liv ind over sin slumrende Fødeby.

Men hans Kræfter slog ikke til. Fra Barndommen af havde han haft et svagt Helbred, men desugtet skaanede han sig ikke. I Efteraaret 1887 fik han Blodspytning og Lungeblødninger, og Trætheden overvældede ham. Han maatte søge sin Afsked, som blev ham bevilget i 1888. Dermed var hans Lærertid i Vilslev Skole endt efter kun 15 Aars Virksomhed, alle troede vi, han skulde dø, og det gjorde han ogsaa selv. Det var med tungt Hjærte og dyb Sorg, vi tog Afsked med vor elskede Lærer. —

Det skulde dog komme til at gaa noget anderledes, end vi havde tænkt. — B. Madsen døde ikke den Gang; men om hans senere Liv har hans yngste Søn, Thorvald Madsen, Friskolelærer i Odder meddelt følgende: »Midt imellem Askov og Vejen paa Karensmark byggede mine Forældre sig et Hus da de rejste fra Vilslev, og her hvor Svejstrup var Præst i Vejen, og i Askov, hvor Schrøder og Nutzhorn og la Cour virkede i deres fulde Kraft, her skabte de sig et nyt lyst Hjem, hvortil der er knyttet lyse Minder for deres

Børn. Her lød Tale og Sang i Samvær med gode Naboer, og her blev et Tilholdssted hos »æ gammel Dejn«, som han nu blev kaldt, for de af hans Skolebørn, der søgte Askov Højskole. Underligt nok, da B. Madsen blev fritaget for sin Skolegerning og kom ind i et roligt Kontorarbejde hos sin Ven Johannes Lauridsen, Grønvang, blev han raskere og raskere.

Af og til kom Lysten op i ham til endnu en Gang at være med i Skolearbejdet, og denne Lyst fik han virkelig stillet paa en smuk Maade, idet han optog en Vandrelærergerning i Sønderjylland. Her var Brug for hans Evner, og han blev modtaget med aabne Arme i adskillige sønderjydske Hjem. Det var navnlig i Øster Linnethos Myginds og Højers, han opholdt sig. Her underviste han Børnene i Dansk, fortalte dem Bibelhistorie og Danmarkshistorie og sang danske Sange med dem. Om Aftenen, naar Arbejdet i Mark og Stald var endt, kunde der pludselig samles en Mængde unge og ældre i den Gaard, hvor han opholdt sig, saa fortalte han, læste op, og der blev sunget af den blaa Sangbog, den ene Sang afløste den anden, og saadan blev man ved til langt ud paa Natten. Det var ikke saadan i de Tider i Sønderjylland at holde op, naar man først havde faaet begyndt at fortælle og synge. Det var et Aftensæde, som mange af de unge, som nu er bleven ældre, tænker tilbage paa med Glæde og Tak. Det blev imidlertid for anstrengende for B. Madsen, hans Helbred kunde ikke holde til at leve under de skiftende Forhold, især kneb det med at holde ud, naar det blev for sent om Aftenen.

Imidlertid blev han pludselig afbrudt i sin Vandrerslærergerning, der just faldt i den haardeste Trængselsperiode for Sønderjylland, det var i Slutningen af Halvfemserne — altsaa under Køllerregimentet. De

stærkt aggressive tyske Myndigheder havde sporet ham. Han undgik paa et hængende Haar at blive forhørt og maaske at blive sat fast, idet han blev godt skjult; men nu, da man havde ham i Kikkerten, fandt han det rigtigst at holde op med denne gode Gerning, dels af Hensyn til de Mennesker, han boede hos, dels for sin egen Skyld. Længe efter den Tid vedblev han at mindes de Par Aar, han gik rundt i de sønderjydske Hjem, og man savnede ham dernede, da han ikke længere kunde arbejde blandt dem.

I Vejen oplevede han at fejre sin 70^r, 75^r, 80^r og 85 aarige Fødselsdag, og han blev husket af sine Skolebørn og gode Venner. Længe vedblev han at være ung med de unge, der holdt af ham for hans støtte Personligheds Skyld, fordi han aldrig kunde gaa paa Akkord med Uretten, og saa for hans store, lyse Tro paa dem — paa Ungdommen, til hvem han havde den største Tillid. Han havde Lighed med den Skolemester Baard i »En glad Gut«, om hvem Bjørnson siger, at det, »han indprentede Børnene baade først og sidst, var Kærlighed, og selv øvede han den, saa Ungdommen holdt af ham«. —

Knap 87 Aar gammel døde den gamle Skolemester d. 28. April 1933 i Vejen, og han sagde til det sidste med Glæde: »Hvor Gud har været god ved mig, han har ledet mig frem til det bedste.« —

Den 17. Okt. 1873 var han blevet gift med Nielsine Marie Barbara Hansen, født den 19. April 1852 paa Hungerbjærg i Ølgod Sogn, hvor hendes Forældre, Niels Gjørup Hansen og Ane Marie Plauborg, var Gaardmandsfolk. Bendix Madsen og Nielsine havde i Ægteskabet fem Børn, hvoraf to døde som smaa. Datteren, Ingeborg Kristiane Madsen, virkede i flere Aar som en dygtig Lærerinde i Gredsted og Gørding, og Sønerne har hver især skabt sig et lands-

kendt Navn. Mads P. Madsen er Arkitekt og Forstander for Hillerød Haandværkerskole og Forfatter af Lærebøger til denne Skoleform. John Thorvald Madsen er Skoleforstander i Odder, Komponist og Forfatter af flere historiske Værker.

De tre Børn, der blev voksne, traadte saaledes lige som deres Fader baade i Skolens og en videregaaende Folkeoplysnings Tjeneste.

Ja, gamle Bendix Madsen var en god, ærlig, trofast, dansk og kristen Mand, om hvem man med Rette kunde bruge de Ord, der staar paa Niels Juels Gravmæle:

»En Mand af gammel Dyd og dansk Oprigtighed, af ja og nej, og hvad man godt og ærligt ved.« —

En Soldatergrav paa Bryndum Kirkegaard.

Ved Karl Hansen (†).

I »Fra Ribe Amt« 1917 er optaget en Afhandling af Gaardejer Karl Hansen, Gjesing: Fra Bryndum Sogn. Her nævner han (Side 455) nogle Optegnelser af Lærer C. C. Yderik i Bryndum. De kom dog ikke med i Aarbogen i 1917, og efter hans Død laa de mellem hans Papirer. De bringes nu her sammen med den Indledning, han havde skrevet til dem. Det var et Krav fra Lærer Yderiks Søn, Lærer Vilhelm Yderik i Odense, at de, hvis de blev offentliggjort, skulde bringes uafkortede, og dette Krav er sket Fyldest ved den Maade, hvorpaa de her gengives.

Her
hviler en af Fædrelandets tapre Forsvarere ved
Dannevirke og Dybbøl

Christian Leopold Yderik

død paa Augustenborg Lazaret den 30. Marts 1864
begravet paa Bryndum Kirkegaard den 18. Maj 1864
23¹/₂ Aar gl.

Du
var hjertelig elsket
bliver ofte savnet
vorder aldrig glemt

Begr.: 1,16

Saaledes staar der paa en simpel mosgroet Ligsten ud for Sakristiet paa Bryndum Kirkegaard. De fleste nulevende og særlig fremmede studser vist og staar uforstaaende overfor dette, at dø paa Augustenborg i Marts og blive begravet her midt i Maj. Til Forstaaelse heraf skal jeg meddele følgende: Ligstenen er sat over en Søn af daværende Lærer C. C. Yderik i Bryndum. Han var født d. 9. Maj 1811 og døde som Lærer i Bryndum d. 28. December 1868. Han ligger begravet ved Siden af sin Søn, medens hans Kone ligger lige over for paa den nordre Side af Gangen.

Leopold Yderik laa i 1864 i fast Militærtjeneste, han kom ved Krigens Udbrud til Dannevirke og var med paa Tilbagetoget til Dybbøl, hvor han gjorde sin Pligt som menig Soldat, indtil han blev syg og blev indlagt paa Augustenborg Lazaret, hvor han døde. Han blev begravet paa Kirkegaarden i en Fællesgrav. Sorgen og Savnet af den højtelskede Søn greb hans Fader saa stærkt, at han ikke kunde finde Hvile og Ro, førend han af opofrende Faderkærlighed, trodsende mange Besværligheder, ja, selv Farer, fik de jordiske Levninger stedt til Hvile her paa Kirkegaarden for ved sin Død at kunne lægges ved hans Side, og for at kærlige Hænder kunde plante Mindets Blomst paa hans Grav.

Min Ungdomsven, hans eneste Søn, Lærer Vilhelm Yderik i Odense, har overladt mig sin Faders Dagbog, som han med stor Nøjagtighed har ført paa hele Rejsen efter Liget.

— — —

Rejsen

til Lazarettet Augustenborg paa Als for at hente Leopolds Lig.

5. Maj 1864, som var Kristi Himmelfartsdag, begyndtes Rejsen, først til Varde; men at tage Extrapost var saa kostbart, at det straks maatte opgives. Alle raadede mig fra at rejse, da det var i Krigens Tid; derfor gik jeg til Gjellerup, hvor jeg blev om Natten mellem Torsdag og Fredag. Iver* mente ogsaa, at jeg ikke burde rejse, men da jeg sagde, at jeg ikke kunde blive tilfreds, hvis jeg ikke fik hans Lig hjem, og at hver eneste Dag ellers vilde gøre dette Ønske levende igen, saa sagde han, at jeg bestemt burde rejse, — og saa begyndte jeg i Guds Navn. Iver gav mig sin Tobakspibe med paa Rejsen, selv om jeg udtalte min Frygt for at glemme den; af den Grund havde jeg ladet min egen blive hjemme. Men han var ubevægelig, Piben maatte med — og han fik den igen efter endt Rejse.

6. Maj, en Fredag, rejste jeg gennem Varde efter Tarm. Undervejs naaede en Vogn mig; den var læsset med Rekrutter, som skulde møde i København, men ikke kunde komme den lige Vej for Fjenden, der holdt Jyllands østlige Del besat og nu stærkt nærmede sig den vestlige Del i strejfende Afdelinger. Det var dem, vi skulde undgaa. Om Natten logerede vi i Skjern Kro.

7. Maj, en Lørdag, rejste jeg med Rekrutterne gennem Ringkøbing og til Holstebro, hvortil vi ankom om Eftermiddagen omtrent Kl. 7¹/₂. Undervejs skulde vi agte paa en Stafet, som skulde komme fra Holstebro til Ringkøbing med Besked, om Tyskerne var draget bort. Holstebro var nemlig besat med 700 Mand

*) En fjern Slægting af Lærer Yderik.

Tyskere; vi burde derfor ikke drage denne Vej, men tænkte paa at køre efter Lemvig eller Harboøre. Inden vi kom 3 Mil nær Holstebro, og inden Vejen drejer af til venstre efter Lemvig, erfarede vi, at Tyskerne havde forladt Holstebro denne Dags Morgen Kl. 7 og var rejst ad Viborg; altsaa kørte vi ad Holstebro. Men Landboerne vidste intet om Fjendernes Bortrejse og rystede paa Hovedet ad vor Forvovenhed. At Landsbyfolkene ikke vidste Besked kom af, at Stafetterne skulde ride civilklædte for ikke at blive kendt af Fjenden. Samme Aften kom vi til Struer, et Udskebningssted ved Limfjordens sydlige Bred, men her til kom nu ingen Sejlere eller Dampere, da Tyskerne vilde tage, hvad de kunde naa, og forbød enhver, som ejede Baad eller Skib, at bruge dem. Det saa ud til, at Overfarten skulde mislykkes for os; men da der ingen Tyskere var paa Stedet og heller ingen havde været, saa maatte vi forsøge Overfarten. Rekognoscerende danske Dampere laa paa Fjorden for at bringe de danske Militære, som laa nord for Fjorden, Underretning (Fjenden laa syd for Fjorden); men de skulde blive liggende og transporterede altsaa ingen rejsende. Af disse Dampere havde vi ingen Nytte, vi maatte saa vidt muligt se at rejse over Land. — I Struer fordrede Værten Pas af mig, og han mente, at jeg burde anholdes som mistænkelig Person. Jeg forestillede ham, at det var tilladt at rejse uden Pas, hvor man vilde indenlands, samt at jeg var villig til at følge ham til den civile Øvrighed (Herredsfogden), naar han blot ikke vilde føre mig for den militære. Om sider logerede han mig og lod mig næste Morgen rejse med Rekrutterne.

8. Maj, Søndagen før Pinse, rejste jeg fra Struer til Færgegaarden i Pinen, som ligger ved Limfjordens sydlige Bred; men Færgegaarden paa den nordre

Side hedder Oddesund. I Pinen*) maatte vi hejse Flag for at faa Baaden over til os fra Oddesund. I Baaden var der en Patrouille med for at paase, hvilke Passagerer der var med og vilde sættes over. Patrouillen bestod af 2 Menige og en Gefreiter (Underofficer). For Underofficeren meldte jeg mig og angav for ham min Rejses Maal, han lod sig bevæge til at lade mig komme med over, hvorfor jeg gengældte ham med en 3-Mark. De var alle tre Kulsviere fra Københavns Omegn og af 1ste Regiment, men min Skilling misbrugte han vistnok; thi da han havde vejledet mig fra Oddesund, hvor jeg efter hans Raad hverken maatte opholde mig eller komme ind i Krostuen, ad Vejen til Thisted, blev han saa gal, at de andre to maatte binde ham med Reb og lægge ham paa en Seng. Dette kunde jeg jo ikke vide, da det skete i Oddesund Kro, hvor jeg ikke maatte opholde mig; men Rekrutterne fortalte mig det, da de omsider naaede mig. Han plejede nok at bære sig saadan ad; thi som Underofficer var han afskediget; han havde ikke engang Kokarde paa Huen. Rekrutterne naaede mig om Eftermiddagen omtrent Kl. 3, og saa kørte jeg atter med. Om Aftenen kom vi til Thisted, hvor vi logerede den Nat. Vi kom saa sent og rejste saa tidligt næste Morgen, at jeg ikke denne Nat fik Rektor Müller ved Realskolen i Tale. Han er en Broder til min nuværende Sognepræst, C.C. Müller. Om Natten logerede jeg hos en Værtshusholder Hobolth, Søkendebarn til Organisten Hobolth i Varde; han havde en Konebroder ved Navn Niels Ludvig Christian Jespersen, Nr. 1311, Menig — Sygevogter ved Augustenborg Lazaret. Ham fik jeg en skriftlig Hilsen til i den Tanke at bruge ham som Patron, men jeg behøvede ham

*) »Pinen« var et Færgehuse paa Sydsiden af Oddesund. (Nævnes allerede 1711; O. Nielsen: Skodborg og Vandfuld Herreder, 1894, Side 155.)

ikke; thi det var ret forunderligt, som Gud paa denne Rejse ligesom ryddede Hindringer af Vejen og lod den simple Sandhed staa som Ret.

9. Maj, en Mandag (min Fødselsdag, da jeg var 53 Aar gl.), rejste vi fra Thisted og siden gennem Thyland. Under denne Kørsel saa jeg Øsløs Præstegaard, men kom der ikke, da jeg derved vilde gaa Glip af den gode Lejlighed til at køre 17 Mil endnu. Jeg fik i Fjerritslev Kro Underretning om Esmann's* Familie; han forestaar selv Embedet og har godt Helbred. Dagen før havde han været i denne Kro. Konen er ogsaa rask; Vilhelmine (Esmanns Datter) skulde maaske giftes med en af Tjenestekarlene. Marie var gift med en Vognfabrikant i Løgstør og har det noget knapt. Augusta er gift med en teologisk Kandidat. Sine er ugift, og Vilhelm, der er Kapellan i Fakse, er ogsaa ugift. Her var Inkvartering af dansk Militær, baade Infanteri og Kavalleri, Artilleri saaes intet af. — Vi kørte hele Natten igennem; det var vanskeligt at faa Befordring, da vi var kommet blandt Krigsfolkene; de fordrede megen Kørsel, og alle Køretøjer var næsten optagne hertil. Fik vi saa fat paa en Mand, saa maatte det gaa Nat og Dag; tilmed var det dyrt. Denne Nat passerede vi en Bro over en Aa, hvorom Sagnet gaar: En skal drukne i den hvert Aar.

10. Maj, en Tirsdag, i Morgenstunden, kom vi i Nærheden af Sundby, som ligger paa Limfjordens nordre Bred med Aalborg lige overfor paa den sydlige. Her hørte vi fire Kanonskud, men Byfolkene vidste, at der før var skudt seks — ialt 10 Skud, men om det var danske eller tyske, vidste man ikke, dog mente man, det var tyske. Vi blev advarede af de danske Militære om ikke at køre til Sundby, men

*) Magnus Vilhelm Esmann var Præst i Bryndum fra 1836 til 1853 og derefter Præst i Øsløs.

sætte Tøjet af i nærmeste Landsby. Rejseselskabet opløste sig og begav sig een efter een ind i Byen. — Dog, da Skydningen syntes endt med de fire Skud, som vi havde hørt, saa blev der atter spændt for; vi havde nemlig tøvet lidt i den omtalte Landsby og faaet Hestene fra. Vognen med Tøjet paa kørte til Sundby, hvor der blev lejet en anden Vogn til Sæby, dertil ankom vi om Eftermiddagen Kl. 7. I Sæby traf jeg en Snedker Astrup, født paa Søren Hansens Gaard i Astrup og gift med Pastor Wanning's* Datter. Wanning og hans Kone er begge døde. Denne Snedker sendte Hilsen til de Folk, som han kendte hjemme i sit Fødesogn, nemlig Gaardejer Søren Hansen i Astrup, Søren Hansen, Tarpgaard, og Broderen Hans Hansen, Raunsbjerg, og Eskild Pedersen, Bryndumdam.

Endnu samme Eftermiddag blev der lejet en anden Vogn til Frederikshavn; men det blev sildigt. Det var meget vanskeligt at faa et Logi paa Grund af den stærke Indkvartering af dansk Militær. Omsider fik jeg dog et meget godt Kvarter med Vindue ud til Havnen, saa jeg kunde se Skibene. Jeg var alene i Kammeret. I næste Kammer logerede en af Officererne.

11. Maj, en Onsdag, om Morgenen tidlig, før Folkene endnu var vaagnede, stod jeg op og betalte Logi. Man lukkede ingen Døre der i Huset, kun Gadedøren var lukket. Pengene lagde jeg paa mit Kammerbord, og da jeg havde erfaret, hvor Værten sov, bød jeg ham Farvel. Jeg skulde kun betale for Sengen. Derpaa meldte jeg mig paa Skibsmægler Caspersens Kontor til Afgang med et norsk Dampskib Viken (☉: Vigen) til Nyborg paa Fyn. Det lykkedes; men havde jeg ikke været paapassende og aarvaagen, saa havde jeg nok gaaet i Frederikshavn endnu; thi der

*) Poul Gottfred Wanning var Præst i Bryndum fra 1825 til 1835. Han blev 1851 Præst i Als, Aalborg Amt.

laa saa mange Skibe og Baade, at man næppe kunde faa at vide, med hvilket man skulde, og da Dampskibet allerede havde begyndt at fyre, var Tiden kort. Omsider fik jeg opspurgt den Baad, som bragte Passagerer om Bord, og med den kom jeg ud til Dampskibet. Pladserne paa Skibet havde forskellig Pris. 1. Plads var i Skibets Kahytter bagi, den var dyrest — omtrent 10 Rigsdaler; 2. Plads var i Kahytterne foran og kostede 5 Rigsdaler og 2 Mark; der tog jeg Plads. 3. Plads var det aabne Dæk kostede 17 Mark. Betalingen erlagdes ved Optagelsen paa Skibet, og derfor erholdt man en Kvittering. Fortæringen betaltes særskilt. Skibet var omtrent 90 Alen langt, 18 Alen bredt og meget ordentlig indrettet i enhver Henseende. Marketenderiet var borthyret til en Familie, som stadig fulgte Skibet, men alt var forfærdelig opskruet. 1 Snaps Brændevin 8 Sk., 1 Kop Kaffe 12 Sk., en Portion Smørrebrød 2 Mark; den indeholdt omtrent otte store Mundfulde. — Ingen nærede Tanke om, at jeg var Spion; men paa Skibet var der to Mandspersoner fra Holsten, som foregav, at de kom fra Vendsyssel, hvor de sagde, de havde arbejdet som Daglejere; dem vidste man ikke, hvad man skulde mene om. Om Aftenen kom vi til Nyborg. Blandt dem, der steg i Land, var der ogsaa en, som vilde til Odense, ham gjorde jeg Følgeskab med; vi kørte hele Natten, og den følgende Morgen den

12. Maj, en Torsdag, var jeg i Odense. Herfra vilde jeg gaa til Faaborg (6 Mil), men jeg kom næppe ud af Byen, før en Vogn læsset med Kommisbrød (tre Pund Stykket, og Vognen førte 900 Stk.) var villig til at tage mig med mod en billig Betaling. Saaledes kom jeg til Faaborg om Eftermiddagen Kl. omtrent 3. Ogsaa her laa danske Krigsfolk, og det netop af 8. Regiment. I Værtshuset blev det ivrigt og bestemt

paastaet, at Leopold havde været der for to Dage siden. Det er ikke min Søn, svarede jeg, men Folkene og Gæsterne mente, at jeg gjorde klogest i at gaa til Herregaarden »Steensgaard« omtrent $\frac{3}{4}$ Mil derfra og i Svanninge Sogn. Skønt jeg ikke syntes meget om den Rejse, maatte jeg dog indvilge for ikke at gøre mig mistænkelig hos dem, som om jeg ikke rejste efter det, jeg foregav, og godt kunde være Spion. Rejsen førte jo til Undersøgelse af den visse Sandhed om hans Død eller Helbredelse; thi paa denne Gaard laa jo Adjudanten for 8. Regiment med alle Papirer, som var at erholde til Gennemsyn. Visheden var der; han var død. Nu vilde Folkene tro mig. Jeg blev i Faaborg den Nat. I Havnen laa mange Transportskibe lejede af Regeringen til at overføre Soldater, Tøj, Kanoner o. s. v. Blandt dem var der ogsaa en Damper, som gik daglig mellem Faaborg og Als; dens Navn var »To Ting«. Jeg spurgte om Betydningen af det Navn, og Svaret blev: »Man kan enten gaa om Bord eller forblive i Land — det er de to Ting«.

13. Maj, en Fredag, om Middagen, gik jeg om Bord paa Skibet »To Ting« for at komme til Høruphav paa Als. Til Kaptajnen, som førte Skibet, havde jeg sagt den rene Sandhed: Jeg havde ingen indre Ro hjemme, saalænge det ikke var forsøgt at flytte min Søns Lig, skønt Rejsen maatte bringe Vanskeligheder; men de kunde dog ikke sammenlignes med den Ro, som kunde opnaas, naar de var overvundet; uforsøgt var her det samme som uvirksom, — det tilfredsstillende intet. Kaptajnen bifaldt, og han gav fri Overfart, hvilken Forekommenhed fortjener Paaskønnelse, og saaledes gik det stadig løs paa Skillingen for mig. Han lovede ogsaa at være mig behjælpelig under Landstigningen paa Als, hvilken gik for sig omtrent som ved Odde-sund. Kaptajnen underviste mig og sagde: »Naar

jeg lægger Skibet til Land med den ene Side, saa stimler alle Passagerer i Land, viser Pas, fører Tøj i Land o. s. v.; da skal De holde Dem ubemærket bag Kahytten (den stod midt paa Dækket med Gang paa begge Sider). Naar Landgangen er endt for Passagererne, da er Tiden for Dem at gaa en ganske fast Gang op i Land og videre, som om De var en gammel Bonde fra Als vandrende hjem efter et Besøg i Faaborg α . Som sagt, saa gjort, og alt gik godt. Jeg kunde godt orientere mig uden at spørge om Vej, indtil jeg var $\frac{1}{4}$ Mil fra Høruphav. Spurgte nogen mig, hvor jeg var kommet over, sagde jeg altid Sandheden og beraabte mig paa Vaabenhvilen, som var indtraadt og efter min Mening nok kunde tillade sligt. Fredag Aften kom jeg igennem Augustenborg og igennem Lambjerg, hvor Leopold havde ligget indkvarteret i Februar. Denne Aften kom jeg første Gang til hans Grav. — Ak, hvilken Tanke — at staa saa nær hos det elskede Støv — og endnu i Uvished om, hvorvidt alle fremmedes Angivelse var rigtig, — om det nu ogsaa var her. Alle, jeg talte med, raadede mig fra at flytte Liget, men nægte det gjorde ingen, altsaa havde jeg ingen Grund til at falde fra. Jeg paastod ganske dristigt endnu at kunne kende Liget, og at jeg kun forlangte mit eget — min egen Søns Lig. Da smilede de, ønskede mig Lykke til mit Ønskes Maal, bedende mig være forsigtig og ikke tage fejl Først henvendte jeg mig til Lazarettet Augustenborg, hvor Forvalter Faurholt foreviste mig Sygeprotokollen; i den stod:

390. Christian Leopold Hyderik,

af 8. Regiment 7. Compagni Nr. 320 kom paa Lazarettet d. 22. Marts, døde d. 30. Marts af hidsig Feber, begravet d. 3. April.

Videre sagde han: Paa Kirkegaarden stod en Pæl paa hver Grav med Løbenummer, og under Nr. 390 laa han, og i hans Kiste paa hans Bryst var med en Knappenaal fæstet i Lagenet, hvori han var svøbt, en Seddel, hvorpaa der stod skrevet med Blyant paa Conceptpapir:

8. — 7. Menig 320

Christian Leopold Hyderik
død 30. Marts 164.

Med den Besked var det, jeg, som fortalt, søgte hans Grav paa Kirkegaarden. Her fandt jeg Graver Christensen, der gravede en ny Grav til 11 Lig, som stod i Lighuset ventende paa Begravelse. Han kunde ikke hjælpe mig, før den paabegyndte Grav var færdig, altsaa maatte jeg taalmodig vente næste Dag igennem. Da det nu var mod Aften, maatte jeg søge Logi. Man viste mig til Hotellet, men der var ingen Plads, hvorfor Værten henviste mig til en Bruhns Enke, her lodgerede jeg, medens jeg opholdt mig paa Augustenborg. I dette Logi lærte jeg at kende en Skou, som havde været Forræder-Hertugens Kusk i 30 Aar, og efter hans egne Ord var han i sin Tid en saa anset Mand i Hertugens Følge, at denne — ja, endog Kongen (Frederik d. 6.), naar han besøgte Hertugen, stillede sig ved Skous venstre Side. Denne Skou havde ogsaa kørt Hertugen bort om Natten fra Slottet Augustenborg, hvor han ellers vilde være blevet taget til Fange i den forrige slesvigske Krig. — Endnu giver samme Hertug sin gamle Kusk Pension; han sagde selv, at han aarlig modtog fra Hertugen 200 Rdl, ja, endog mere, saa det hele kunde løbe op til 600 Rdl. aarlig. Alligevel gik han paa Arbejde om Dagen som Dag-lejer. Han var en Mand paa sine 60 Aar. Jagten var hans Livslyst, — foruden Kuskeriet havde han ogsaa

forestaaet Jagten hos Hertugen. At afrette Hunde og Heste og at lære unge Mennesker at køre, — se dette forstod han efter egne Ord ret til Bunds, men ved Hertugens Flugt kom han ud af Stillingen og aldrig i den igen. Han indbød mig til at besøge sig paa sin Bopæl, hvor ogsaa hans Børnebørn boede; men jeg tog mig ikke Tid dertil.

14. Maj, Pinselørdag, tilbragtes paa Augustenborg. Bruhns Enke havde en Søn ved de slesvigske Gendarmere, han havde i fem Aar opholdt sig omkring Altona. Han var Underkorporal, og han lærte mig at kende, da han var hos Moderen i Indkvartering paa samme Tid. Han kendte min Sag, og han talte for mig — uden mit Vidende — paa alle højere Steder. Hvor jeg kom, havde han været først; selv saa jeg ham sjældent, men desmere mærkede jeg hans Forarbejde baade paa Augustenborg (for at faa Natseddel hos Herredsfogeden), ved Sønderborg Færge, hvor jeg blev nægtet Overfart med Liget til Dybbøl, og i Ulkebøl Præstegaard paa Als, hvor jeg fik Tilladelse til at føre Liget over til Dybbøl. Denne Tilladelse, som jeg gemmer, er skrevet paa et Stykke Tegnepapir, næppe saa stort som et Brevkort og indeholder følgende: Forviseren heraf, Skolelærer og Kirkesanger Yderik fra Bryndum ved Varde, meddeles hermed Tilladelse til at passere over til Sundeved med et Lig.

Ulkebøl, d. 15. Maj 1864.

Efter Befaling C. Kesnold
Adjutant ved 6. Brigade.

Overalt, hvor jeg kom hen paa disse Steder, saa jeg dog et Glimt af ham (Gendarmen), og naar jeg fik Audiens, var baade min Person og mit Ærinde bekendt, saa der er ingen Tvivl om, at han var min hemmelige Patron. Hjemme hos Moderen vilde han

den Dag ikke have andre til Bords end mig, og det var især under Maaltidet, han udspurgte mig. Medens jeg denne Dag maatte vente paa Graveren, længtes jeg efter at se og tale med den Mand, som havde forrettet Jordpaakastelsen og derved bragt min kære Leopold Kirkens sidste Afskedshilsen: Af Jord er du kommen, til Jord skal du blive, af Jord skal du igen opstaa! Denne Mand var Feltpræsten Horts, vist en hjertensgod Mand, hvem jeg nær havde glemt at gaa bort fra, da jeg havde hørt ham. Hans Tiltale angik Ligets Flytning, som han af Pastor Müllers* Brev godt kendte til. Vanskelighederne, som han forestillede mig, var de samme, som jeg havde tænkt mig, og de var overvindelige nok. Derimod kom han med en anden Bevæggrund til at lade ham ligge, og den var, at Leopold laa i en Fællesgrav hos sine Kammerater og som Offer for en fælles Sag. — Denne var det værre at gendrive. — Men mon Als vedbliver at være dansk Ejendom som i Frederik d. 7.'s Tid? Skulde Øen komme bort fra Moderlandet, bliver Graven vel bespottet, den slesvigske Løve fik sin Dom**, og saa lod jeg ham vide, at Forældrene elsker deres Børn og disse igen hine. Ja, han gav mig da saa endelig Lov til at opgrave Liget, men advarede mig mod at tage fejl af det, hvilket han dog nok mente kunde undgaas ved at efterse Sedlen, som fandtes i Kisten, og dernæst talte han meget om det farlige for Sundheden; men det vilde jeg dog vove, da der ingen Steder var Tale om, at han var død af Smitsot. Om Eftermiddagen Kl. omtrent 9 begyndte Graver Christensen og hans to Medarbejdere at aabne Graven. Manden var meget ferm og gjorde god Rede for sine

*) Casper Christoffer Müller blev Præst i Bryndum 1854.

**) Der tænkes vel paa Istedløven, der kort Tid før var blevet ført til Berlin.

Ting, baade hvor Leopold laa begravet og andet deslige. Efter Angivelse hos Slotsforvalteren laa han som Nr. 1 i Fællesgraven, der rummede otte Soldaterlig. For at være paa den sikre Side opgravde de den halve Grav i den halve Dybde, hvorefter der gravedes videre til de to første Kister. Da den første Kiste var aabnet, bad jeg Graveren borttage Sedlen paa Ligets Bryst, da jeg vilde forsøge at genkende min Søn, hvorefter jeg med en tændt Lygte steg ned i Graven. Efter en lille Tids Forløb erklærede jeg, at hvis jeg ikke kunde blive sikrere i min Sag, vilde jeg intet Lig have med mig hjem. I den næste aabnede Kiste genkendte jeg Kl. 11¹/₂ Nat min Søn, og paa Sedlen læste vi saa:

8. Regiment 7. Kompagni Nr. 320

Christian Leopold Hyderik, død 30. Marts 164,

alt rigtigt undtagen et H for meget. Liget blev saa sat paa Lighuset til næste Morgen, d. 15. Maj, som var Pinsemorgen; da lejede jeg en Vogn til Sønderborg, og her ankom vi Kl. 10 Formiddag. Den Gade, vi kørte igennem, var ikke saa ilde tilredt; nogle Bygninger i Gaden var nedskudte, men det følger af sig selv, at jeg ikke kunde se den afbrændte Del lige saa lidt som faa Oversigt over det hele fra een Gade, som var baade bebygget og beboet. Folk, som var flygtede, begyndte nu straks at vende tilbage for at se, om deres forladte Hjem kunde oprettes og beboes — eller hvordan. Det var gerne Familiefædrene, som alene gjorde denne Rejse. Men da jeg kom til Dybbøl og saa tilbage til Staden, fik jeg først Oversigt over den afbrændte Del af Byen, og det viste sig, at Angivelserne i Aviserne, at ²/₃ af Byen var ødelagt, nok kunde være rigtig; thi herfra saa Byen ynkelig ud. Den omtalte Underkorporal Bruhn fulgte mig — men uden

at jeg vidste det — helt til Sønderborg og talte min Sag hos alle højere vedkommende, saa jeg havde let ved at føre den (Kisten) igennem og faa Tilladelse til Overfarten til Dybbøl. Men han lod mig ikke alene der, skønt jeg ikke saa ham selv mere. I Sønderborg havde han faaet opspurgt en hjemmitteret Matros, Marinesoldat, som i Kampen i Svinemünde havde staaet i den danske Marine mod Tyskernes Flaade. Denne Matros vilde til sit Hjem i Aabenraa; han var det tyske Sprog mægtig, og nu var han Tolk, til vi skiltes i Aabenraa. Parlamentæren i Sønderborg maatte ikke lade mig passere uden højere Tilladelse; den maatte hentes i Ulkebøl Præstegaard Kl. 1. Med denne Tilladelse kom jeg til Dybbøl, og der modtog Preusserne Kisten og gav Befaling til at hjælpe mig til Vogns derfra, hvilket de Menige gjorde med al Beredvillighed. Da Preusserne erfarede, at Ligkisten gemte Liget af en dansk Soldat, ønskede de at se det. Det skete. Men straks efter tilkaldte den preussiske Officer en Ægtkus, paa hvis Vogn Kisten stillede, og Officereren befalede nu Ægtkusken at køre derhen, hvor jeg ønskede. Da Ægtkusken havde kørt et godt Stykke og var kommet uden for det nærmeste preussiske Omraade, erklærede han imidlertid, at nu vilde han ikke køre længere. Saa lejede jeg ham til at fortsætte, til jeg fandt en eller anden, som vilde køre videre.

Dybbøl og dens Marker var ødelagt: Vintersæden er ganske nedtrampet, saa der ikke er Vegetation at se, Foraarssæden er ikke lagt, og skønt Terrænet har samme Udstrækning som tidligere, saa er det dog næsten umuligt, at hver Mand kan faa samme Jordlod igen, som han havde før Krigen. Bygningerne er borte, og de fleste Steder er Bygningspladserne ikke kendelige. Ragebøl og endnu en By har ogsaa lidt noget, men det er for intet at agte. Om Natten Kl. 11 kom

jeg til Aabenraa, straks var en Vognmand at faa til Ribe, og Rejsen blev ved Natten igennem.

Den 16. Maj, anden Pinsedag, spistes til Middag i Ribe, som havde Indkvartering af Østrigere (Tyrolerjægere). Her lejedes en Vogn til Bryndum Kirke. Det var Vognmand Marius Nedergaard, som bor ved Domkirken. Karlen, som kørte for mig, var Hans Christensens Søn fra Forumbro eller Forumlund. Han kørte meget rask, saa vi kom til Bryndum Kirke ved Solens Nedgang. Liget sattes i Taarnet, hvor det stod til Onsdagen d. 18. Maj, da blev Liget nedsat i Graven øst for Kirken. Liget var falmet meget af den megen Rysten under Kørselen i 2 Dage. Han blev baaren til denne Grav af Skolelærer Hans Kr. Madsen i Forum, der bar Forenden, medens jeg og Vilhelm Esmann Jensen fra Spangsbjerg, der tjener os, bar Hovedenden. Vi satte ham i hans Grav med Tavshed, lig den man kan tænke sig Herrens Legeme nedlagdes med af Josef og Nikodemus. Inden vi forlod Graven, udbød Hans Kr. Madsen i de Ord til Afsked: En glædelig Opstandelse. Ak, det faldt som Dug paa min nedbrudte Sjæl.

Den 22. Maj, som var dette Aars Trinitatisfest, blev Ligprædiken holdt i Bryndum Kirke af Velærværdige Hr. Pastor C. C. Müller.

Til Erindring om Christian Leopold Yderik, i Bryndum Kirke

Trinitatis Søndag, S. d. 22. Maj 1864.

Klagesangenes Bog 1, 16: »Over disse Ting græder jeg, mit Øje nedflyder med Vand, thi Trøsteren, som skulde vederkvæge min Sjæl, er langt borte fra mig, mine Børn er ødelagte, thi Fjenden fik Overhaand.«

Dette maatte vel tykkes Eder, I dybt nedbøjede, sørgende Forældre, tykkes Eder kristelige Menighed,

der kendte ham — denne hedengangne Yngling, at disse Skriftens Ord her finder Anvendelse. »Fjenden fik Overhaand« — o, Venner er det ikke dette, som i disse Tider hviler tungt paa os alle! Gud har tilladt dette for en Tid, vi haaber en liden Stund, at Fjenden har faaet Overhaand, saa at vor daglige Orden og Ro, Fred til at varetage hver sin Gerning ikke længere er til Stede; mange er de Ofre, som alt er bragt, som end bringes. Ingen ved, hvormange der endnu er tilbage at bringe af Liv, Blod og Gods, af Landets Fremtids Haab, af Landets Velfærd, thi Fjenden har faaet Overhaand, han er naaet hertil, han omsværmer os dagligen. Ja, mange, mange tunge Ofre er alt bragt, saa at Fædrelandet, vor fælles Moder, vel maa sukke med Profeten: »Mine Børn er ødelagte!« — Og saaledes er det jo og, I sukke, Du min Ven og trofaste Medarbejder, Du nedbøjede sørgende Fader, Du ømme kærlige Moder, I hans Søkende, og saa I sukker med Fædrelandet: »Vor Søn, vor Broder er øde, han er ikke mere«, ogsaa hans Liv blev bragt som Offer for Fædrelandets Sag. — Var det end ikke for Fjendehaand i Slagets Bulder, han maatte bukke under, saa var det jo dog Livets Fjende, Døden, der fik Overhaand over ham.

Og »Trøsteren, som skulde vederkvæge min Sjæl, er vel langt borte« — Saaledes har vel Ynglingen sukket paa sit Sygeleje. — Ak, hvor stor er dog ikke den Trøst, naar vi hjemsøges af Sygdoms Smerter, at se vore egne kære omgive vort Leje, at kærlige Hænder rækker os Lægedom og Læskedrik, naar vi kan læse Deltagelse og Kærlighed i de Øjne, der hviler paa os.

Ak! I, der saaledes var knyttet til ham i Kærlighed, var langt borte. Ængstelse og Bekymring og spændt Forventning hvilede tungt paa Eders Sjæle i hine Dage, der gik forud for Dødens Budskab. Savnede han end

ikke Omhu og Pleje — visselig ikke — ogsaa Fædrelandet er en kærlig Moder, der sørger for sine Sønner, saa savnede han dog Hjemmets Trøst; de, til hvem han nærmest var knyttet, som skulde have bragt ham denne, var langt borte.

Men ogsaa I sukker saaledes og siger, at Trøsten, der skulde vederkvæge Eders Sjæle, er langt borte. — Det var jo dog gode og glade Forhaabninger, I knyttede til ham, og de var velbegrundede. Opdragen fra den tidlige Barndom i sand kristelig Tro — vel opløst — selv en alvorlig og ydmyg Kristen, rolig stille og vennehuld, der og viste Troens Frugter i en god Omgængelse, der villig og lydige i Kærlighed og med Lyst overtog den ham beskikkede Gerning, han havde jo allerede gjort en god Begyndelse til at afbetale Barnets Kærlighedsgæld til Forældrene, ligesom han ogsaa var velset i den Stand, hvori han var indtraadt, og hvor Døden skulde ramme ham. Han var Eders Trøst og Haab — en Trøst for Dig, hans Fader, naar Livet maaske ellers manges Gang hvilede trykkende nok paa Dig — der med Kærlighed littede Dig mangen Byrde. Din Glæde forhøjedes med ham i Hjemmets Kreds, efter Dagens møjsommelige Gerning, ja vel og Eders Haab for de kommende Dage, for Alderdommen. — Men denne Trøst er nu langt borte fra Eder, skal ikke mere vende tilbage, ikke mere vorde Eder til Del paa denne Jord.

»Og over disse Ting græder jeg«, saa siger I hver for sig, »mit Øje, mit Øje nedflyder med Vand«, og med hvor stor Føje; naar og hvor skal Taarer flyde med større Ret — hvor var Sorgen stærkere og dybere begrundet, end naar saa mangen Fortidsglæde, saa mangt et Fremtids Haab med et Slag er tilintetgjort, naar kun Mindet om Fortiden med Tak for alt, hvad han var for Eder, er tilbage.

Dog Venner! Vel os, at vi som Kristne derfor ikke er ladet trøstesløse! Er end Trøsteren langt borte fra det naturlige Menneskehjerte, for en Kristen er han det ikke. Saa søger da I ogsaa Trøsten deri, at han blev skaanet for de legemlige Smerter og Lidelser, som saa mange maa udstaa ved legemlige Saar og Vunder, hvoraf de deres øvrige Levetid maa bære Mærkerne, hvorved de maaske for en lang Aarrække er gjort til Krøblinge. Søger Trøsten deri, at han ogsaa langt fra Eder har nydt en kristelig Omhu og Pleje, at han paa kristelig Vis der blev stedt til Hvile. Men søger frem for alt den kristelige Religions Trøst i Taalmod og Hengivenhed under Guds faderlige Vilje, i Troen paa Gud som Livets og Dødens Herre.

Mon han — Sønnen — mon han da ikke hist oppe i hine lysere Egne er sig det fuldt bevidst med hvor megen Kærlighed, han savnes og begrædes hernede, er det ikke Trøsten for ham? Mon han ikke er sig det bevidst, hvorledes den kærlige Faders Sind ikke kunde slaa sig til Ro, ikke finde Hvile, førend han, i opofrende Kærlighed, tilsidesættende alle Bekvemlighedshensyn — trodsende mange haarde Besværligheder — selv Farer, fik de jordiske Levninger stedt til Hvile her i Hjemmet, hvor dog kærlige Hænder kan plante Mindets Blomst paa Graven.

O, om da ogsaa Herrens Fred maatte hjemsøge Eders Hjerter, som han selv nu hviler tryggelig og rolig i Fred.

Og lad ogsaa disse Ord være en Mindeblomst, plantet af Vennehaand paa Ynglingens Grav.

Amen!

Fra den gamle Bondegaard.

Af T. Kragelund.

A. Soeld. I ethvert Hus, Boelsted eller Gaard paa Landet og saa godt som de fleste Hjem i Byerne fandtes i svundne Dage et Sold. Der taltes for det meste om tre Sold. 1. Et Kornsold, »æ Kwonsoeld«, 2. Avnesoldet, »Emtesoldet« eller »æ Ovnsoeld«, 3. Tørvsoldet eller »æ Smolsoeld«.

Tørvsoldet er det mest udbredte. — Paa Landet og i Byerne fyredes der med Tørv. Der blev altid i Tørvrummene en Mængde Smol eller Snus liggende paa Bunden; dette Snus og Smol var tillige fyldt med Sand og var derfor ubrugeligt til Brændsel, det slukede Ilden. Luften kunde ikke trænge igennem det fine, tunge Støv; til dette brugtes »æ Smolsoeld«. Sandet og det fine Støv faldt igennem Soldet, tilbage blev Tørvstumperne, som var udmærket Brændsel. Kornsoldet og Avnesoldet fandtes kun, hvor der dreves Landbrug (avledes Korn). Kornsoldet var meget fint (tæt) i Hullerne, saa kun de fine Frø og Sandkorn kunde komme igennem.

Avnesoldet var med større Aabninger, ca. 10 mm i Kvadrat. — Avnesoldet eller »æ Skumpsoeld« anvendtes til at faa Kornet fuldstændig fra Avnerne. Kornet faldt igennem Hullerne, og Avnerne blev i Soldet.

Soldet bestod af to tynde Træringe, den ene større end den anden, saaledes at den ene kunde glide ned

over den anden. Disse Træringe kaldtes »æ Soeldstim-
mel«; der skelnedes mellem øverste Stimmel og un-
derste Stimmel. Den øverste var ca. 6 Tommer bred,
den underste ca. 3. Soldet var 1 Alen i Tværmaal.
Stimmelen Tykkelse eller Ringen var ca. 5 à 6 mm.
Disse Træringe var for det meste af Fyr, enkelte af
Asketræ. Træet skulde være fuldstændig lige i Aar-
terne, hvad enten det skulde saves eller blev kløvet
ud af en Træstamme. — Naar dette tynde Stykke Træ
skulde bøjes rundt til en Ring, blev det paa den ene
Side banket med det skarpe af en Hammer tværs over
Træaarerne, saaledes at de paa en Maade knustes.
Træet bøjedes paa denne Maade af sig selv. — De to
Ender, der blev lagt over hinanden, blev skaaret eller
høvlet skarpe, tynde ud til Enden, saa Stimmelen paa
den Maade ikke blev meget tykkere, hvor Sammen-
føjningen var. — De saaledes over hinanden liggende
Ender af Ringen (Stimmelen) blev syet med Skinner,
der i Forvejen var lavet.

Soldfabrikationen eller Haandværket at lave de for-
skellige Sold var for Trækranse- eller Stimmelernes
Vedkommende ikke Husflidsarbejde. Det var kun
nogle enkelte i hvert andet eller hvert tredje Sogn,
der kunde dette Haandværk.

I de større Købstæder var der altid en eller to, der
handlede med de forskellige Slags Sold og havde
Værksted, hvor de forskellige Ting forfærdigedes. De,
der drev dette Haandværk, benævnedes som Soeld-
sætter, Mandens Navn nævnedes aldrig. Man spurgte
efter »æ Soeldsætter«, og saa fik man Gadens Navn
og Husnummer opgivet. — I Hunderup Sogn levede
for mange Aar siden en Soeldsætter. Det var i Lands-
byen Sejstrup, Huset laa ved den gamle Drivervej
efter Ribe, der senere blev liget, nu Landevej. Kun
faa anede Mandens Navn. Børnene kaldtes æ Soeld-

sætters, og da de blev større og kom ud at tjene, beholdt de Navnet. To Piger, Kjesten og Marie, benævnedes Kjesten Soeldsætter og Marie Soeldsætter; med Drengene var det ligesaa.

Naar Stimmelerne var færdige, skulde Soldet laves eller bygges. Den brede Ring blev lagt paa et Bord; ca. 1½ Tomme fra Randen, der vendte opefter, spændtes rundt om Stimmelen en bred, stærk Skinne. Med nogle enkelte Stik blev den enkelte Steder fæstnet til Stimmelen. (Stik) Syning var med Skinner.

Til Kornsoldet brugtes kun Barkskinner. Den fine, glatte Side vendtes ind eller opad i Soldet. Til Avne- og Smolsold brugtes Raaskinner, og før Brugen blev hver enkelt Skinne omhyggeligt efterset.

For at kunne lave et godt og pænt Sold maatte Skinnerne have nøjagtig samme Tykkelse og have samme Bredde, ikke saaledes at forstaa, at alle Skinnerne skulde have samme Bredde. Det var den enkelte Skinne, der skulde have nøjagtig samme Bredde helt igennem. Tykkelsen skulde derimod være ens for alle Skinner.

Naar Skinnerne paa den Maade var sorteret, sattes den ene Ende af en Skinne op under Skinnen, der var spændt omkring Stimmelen, — Skinnen bøjedes op over Kanten og førtes frem lige tværs over Soldet, bøjedes ned over Kanten paa den modsatte Side, og Enden førtes nedefra og op under Skinnen, der var spændt omkring. — Stimmelen drejedes en kvart Gang rundt, en Skinne blev fæstnet og sat i paa samme Maade. Midt over Kransen eller Stimmelen sad nu et Kors; saaledes begyndtes der, for at Soldet kunde vedblive at være rundt. De efterfølgende Skinner spændtes over skiftevis, alt imens fremkom et nydeligt Fletværk, hvor den ene Skinne hveranden Gang kom øverst og nederst. Afstanden mellem Skinnerne i et Korn-

sold var 2 à 2½ mm. — I Avnesoldet og Tørvesoldet var Afstandene mellem Skinnerne omtrent ens, disse havde lidt større Huller.

Naar alle Skinner paa den Maade var spændt over Soldet, og Afstanden mellem dem var eftersat, blev Bundstimmelen sat paa; der blev taget nøjagtigt Maal. Bundringen eller Understimmelen maatte ikke hverken være for stor eller lille; den skulde være meget stram. Sad den for løst, gik Bundet af Solden, og var den for stram (lille), og der forsøgte at banke den paa med en Kølle, sprængtes Skinnerne. Derfor var det ikke det letteste at sætte denne paa.

Bundstimmelen, der var ca. 3 Tommer bred, førtes 2 Tommer op omkring den brede Stimmel og dækkede fuldstændig, hvorledes Skinnerne var sat fast. I Tomme sad nedenfor Bunden for at beskytte den, naar Soldet sattes i Loen eller paa Loftet, og for at holde denne Afstand sattes to Skinner i et Kors under Soldets Bund og fastgjordes i Understimmelen. Paa den Maade kunde Soldet ikke forandre Stilling i Ringene eller Stimmelerne.

Paa Gaarde, hvor Manden eller Karlene, ofte var det ogsaa Husmanden, var øvet i at kløve og lave Skinner, satte de selv ny Bund i Tørve- og Avnesoldet. — I Kornsoldet var der kun faa, der prøvede at sætte ny Bund. Det skulde jo være meget nøjagtigt Skinnemateriale til dette Brug. Kornsoldet kunde næsten ikke slides, og derfor blev Bunden meget sjældent fornyet. Derimod var Tørve- og Avnesoldet, hvor der kom baade Sten og Sand, udsat for meget Slid, og det blev heller ikke omgaaet med samme Forsigtighed som Kornsoldet. — Naar Tørvesoldet, »æ Smoldsoeld«, laa i Tørvehuset, anvendtes det ogsaa ofte med Bunden i Vejret til at gemme en læggesyg (skruk) Høne under. Et Stykke Træ eller en Sten

blev lagt paa Soldet — naar Uheld var med, og en kom ud i Tørvehuset uden at vide dette, kunde der ogsaa sættes en Fod i Soldet, Skinnerne bristede, og Hønen slap fri.

Den gamle Husflid »o sæt en Soeldbund« kendes ikke mere. Desværre synes det, som noget af Arbejdets Glæde ogsaa er gaaet tabt. Det sidste passer selvfølgelig ikke. Alt i denne Verden afhænger jo altid af Øjnene, der ser.

B. Sand. Sand, hvorfor skrive eller tale om Sand, der er saa almindeligt; alle Vegne er der Sand, det er næsten saaledes, at vi ingenting kan røre ved, undtagen der er Sand i det eller ved det, eller man kan sige, der ikke er anvendt Sand ved Fremstillingen af. Det ligger ligefor at nævne Mursten, Cement, Glas, dertil alle disse forskellige Overgangsformer helt ned til Sandpapir (Glassplintepapir) o.s.v. I næsten alle Genstande til Brug og Nytte og i finere Pyntegenstande findes der Sand eller Bestanddele deraf.

Engang var Sand noget ganske andet, da blev det gravet op af Jorden og anvendt til Pynt, til Højnelse af Hyggen i Hjemmet og tjente som Bevis paa Renlighed. Det var dengang, ingen havde Brædegulve, enten var det Lergulve eller Belægning af smaa Kampesten. Men i de pænere Stuer anvendte man gerne firkantede eller sekskantede Fliser af brændt Ler ligesom Mursten. Til Renholdelse af disse Gulve brugte man en Kost, »æ Liem«, bundet af Sortebærris (Revlingris), men inden Kosten blev taget i Brug, blev Gulvet stænket med Vand for at holde Støvet i Ave. Til Slut blev der strøet Sand paa. Det var skarpt Sand kaldet Gulvsand, der var langt at foretrække fremfor det fine Sand, som gav Støv. Derfor var Kvinderne særlig opmærksomme, naar der købtes eller hentedes

Gulvsand; det blev meget kritisk efterset, om det følte skarpt og rent i Haanden, og ikke det mindst vigtige, om det var næsten hvidt som Sne. Sandet kunde ogsaa være for storkornet, saa det knaste uhyggeligt, naar det betraadtes af de jernbeslaaede Træsko.

Sand var saa stor en Nødvendigheds-Artikel, at der næsten i alle Ejendomme fandtes en muret Kælder (kaldet »æ Saaendhwol«) til dette Brug.

Kældereren, der i de fleste Ejendomme fandtes i Bryggerset, var af forskellig Størrelse, efter Gaardene i Almindelighed kunde de tage fra 1 til 2 Læs Sand.

I flere Landsbyer, ja endog i hele Sogne fandtes der ikke rigtigt Gulvsand, alt blev hentet udensofs.

Naar en Mand var saa heldig at have Gulvsand i Marken eller paa Heden, da havde han en sikker Indtægtskilde. Paa Ribe Torv var Sandhandelen i den Tid en meget stor Forretning. Sandet blev solgt i Skæpper eller hele Læs.

I Hunderup Sogn ligger eller laa for ikke mange Aar tilbage en stor Hedestrækning (nu er den opdyrket), kaldet Hekkeland, og i et Højdedrag midt paa Heden var der ualmindelig godt Gulvsand. Mange Læs er i Tidens Løb hentet paa denne Hede, men nu græsser Kreaturerne, hvor der før var Grave, eller Høstmaskinen kører gennem Kornmarken, ingen tænker i Dag paa, at dybt i Jorden ligger det fine, hvide Gulvsand, der engang var saa eftertragtet. Nu er det glemt.

Som før nævnt fandtes der næsten i alle Gaarde og Huse en Sandkælder, der fandtes ogsaa en Sandkasse, som var lige saa vigtig en Brugsgenstand som Spanden, der brugtes til at faa Vand op af Brønden med. Sandkassen var lavet af tyndt Træ i Størrelse ca. 12 Tommer lang, 9 bred og 4 Tommer høj Kant.

Denne Kasse, fyldt med Gulvsand, holdt Pigen eller Konen, der skulde strø det paa Gulvet, med venstre Arm

i skraa Stilling ind mod Kroppen, medens hun med højre Haand tog Sandet af Kassen for at strø det paa Gulvet.

Dette Arbejde var en fuldstændig Kunst for den, der mestrede det, men der var ogsaa Kvinder, som aldrig fik det lært. Sandet skulde fordeles ganske tyndt og regelmæssigt paa hele Gulvet, der maatte ikke være mere det ene Sted end det andet, ingen Striber ses, det skulde ligge ligesaa jævnt, som de første Regndraaber viser sig paa en Flade tørt Sand.

Til de unge Piger sagdes der ofte: »Naar du ikke kan strø Sand ordentligt paa Gulvet, da kan du ikke faa en Kæreste eller blive gift«.

Mange unge Piger har grædt Fortvivlelsens Taarer, naar Konen Gang paa Gang gav Ordre, at Gulvet skulde fejes og strøes med Sand om og om igen, indtil Pigen fik lidt Begreb om Kunsten at strø Sand.

Værst var det dog til Højtiderne, naar Storstuen, »æ oue Stou«, skulde rigtig pyntes.

De røde Sten eller Fliser blev først grundigt fejjet, derefter grundigt vasket i Vand med lidt Sand. Stenes røde Farve kom efter denne Behandling rigtig frem.

Saa blev Sandkassen hentet ind efter at være fyldt med Sand, som var fugtet saa meget, at det faldt godt sammen, et Fingerbøl blev fundet frem, og Arbejdet med at pynte Gulvet kunde tage sin Begyndelse.

Fingerbøllet blev fyldt med Sand og anbragt nøjagtig midt paa Gulvflisen med Aabningen nedad, saa man kunde fjerne Fingerbøllet for atter at fylde det og lave en ny Sandtop, der med fire eller seks andre blev anbragt i passende Afstand i en Rundkreds udenom den først anbragte midt paa Flisen.

Det var et meget stort Stykke Arbejde, særlig naar man tager i Betragtning, at der op til Højtiderne er meget andet Ekstraarbejde, der skal fra Haanden.

Arbejdet med Sandtoppene i Storstuen blev udskudt til sidst, og da det udførtes siddende paa Knæene, kaldte man det at hvile, selv om Klokken ofte blev tolv og eet om Natten, inden der kunde begyndes, og Arbejdet tog tre à fire Timer.

Det var et ejendommeligt Syn at se de røde Fliser besat paa denne Maade med de mange smaa, næsten snehvide Sandtoppe. Ingen fik Lov at komme derind, Døren blev kun lukket op, saa man kunde nyde Synet.

Noget andet var det, hvis Præsten eller Degnen kom; deres Fodtrin var mere værdifulde end de mange smaa Sandtoppe. Med Stolthed fortalte man, hvem der havde foraarsaget Ødelæggelsen af det store Arbejde.

Foran de fleste Indgangsdøre var lagt nogle smukke regelmæssige Figurer af Kampesten, som blev fejjet og bestrøet med Sand ligesom Fliserne i Stuerne. Det var baade smukt og indbydende at komme til Indgangs døren, hvor der foran var saa ryddeligt og pænt.

Med en ejendommelig Følelse gik man indenfor, man saa de hvidkalkede Vægge, rentskyllede Vinduer, Siemstolene ved den gamle Bilæggerovn og Gulvet bestrøet med det smukke, hvide Sand; det var, som Fred og Hvile fandtes netop her.

Nu er det saadan, at kun faa kender Navnet Gulv sand, ingen kan tænke sig, at hvidt Sand engang har været saa efterspurgt en Vare.

Sandet maa ses, Solen skal skinne paa det, og alle vil sige, det er smukt.

Det hvide Linned har altid været Kvindernes Stolt hed og fremvistes, naar der kom fremmede; dengang blev Sandkassen, der var hvidskuret og fyldt med det hvide Sand, fremvist samtidig.

Vi, der har set det, forstaar knap, saa hurtigt alting glemmes.

C. Høstvognen. Høstvognen er et Udtryk eller Ord, der ikke i Vestjylland som Mærkeord er standset ved.

Høvognen (Engvognen), »æ Engevuene«, var det vigtigste; derfor blev Vogntøjet meget grundigt efterset, inden Høbjergningen skulde begynde.

Høstvognen eller Høvognen set tildels ovenfra. Billedet viser tydeligt Skravler og Lastræ, samt en Rive bag i Vognen.

Den lange Vej til Engene tog haardt paa Vogntøjet, og Vognene blev nogen Tid før undersøgt, om Stældtræet og Vognhjulene kunde holde til de tunge Hølæs.

Holdt Vognen til Høbjergningen, da var alt andet Smaating. Kornbjergningen var kun smaa Læs, og til dette kunde Vognen sagtens holde.

Tilrigningen af Hølæsvognen og Kornlæsvognen var nøjagtig den samme med Undtagelse af Svøbere

bet (æ Swøvre), som kun anvendtes ved Højbjergningen.

Høvognen var altid med Kasse paa. — Vognkassen bestod af Bundfjælen, to Sidefjæle (Haverne) samt Forenden og Bagenden (æ Forsmæk o æ Bagsmæk). Ovenpaa Vognkassen lagdes æ Skravler, der gjorde Vognen bredere. Det var, for at Læsset kunde lægges ud til Siderne med det samme; men først og fremmest var det, for at Vognhjulene kunde holdes fri. Uden Skravler vilde Læsset med Hø eller Korn blive presset ned mod Hjulene, saa de ikke kunde løbe rundt.

Desuden hørte til Høstvognen et Stykke Reb om Forenden af Vognkassen, men bag ved Skravltræet, saa Rebet ikke kunde glide frem. Naar Rebstykket var bundet sammen, skulde det være saa langt, at det kunde naa ca. 4 Alen i Højde fra Vognkassen. Det var Høvognens Forreb eller forreste Stangreb.

Omkring Vognkassens Bagende var paa samme Maade et Stykke Reb. Det var bageste Stangreb (kaldet æ Bagre). Dette Rebstykke var meget langt, seks Favne (18-20 Alen). I Rebstykkets ene Ende sad en Krog (æ Bagrekrog), i gamle Dage altid lavet af en Egegrenskløft.

Bagrebet blev ligesom Forrebet lagt om Vognkassen foran Skravltræet. Ved den ene Side hang Krogen omtrent halvvejs ned mod Jorden og ved den anden Side det lange Stykke Reb. Under Kørselen til Engen laa Krogen og Rebet i Vognkassen.

Desuden var i Vognen Læsestangen (æ Lastræ), en rund Stang ca. 8 à 9 Alen. Paa den ene Side af Stangen var et Hovede, der kunde holde paa Rebet.

Saa snart Læsningen i Engen begyndte, blev Lastræet smidt af Vognen og For- og Bagreb hængt uden for Kassen. Det var først, naar Læsningen var færdig, at Lastræet skulde lægges paa og Rebet benyttes.

Naar Læsningen var færdig, fik Manden paa Læsset Lastræet op til sig og stak saa Enden med Hovedet ned midt paa Forenden af Læsset. — Manden paa Jorden tog Forrebet, satte dette over Hovedet paa Stangen, og hvis Læsset ikke var særlig højt, blev Rebet viklet to til tre-fire Gange omkring Stangen for at korte Rebet. Stangen blev nu af Manden paa Vognen rykket fast og klemt ned over Læsset, og han kravlede derefter langs Stangen hen paa Bagenden. Manden paa Jorden havde nu fat paa bageste Reb og kastede Enden op over Stangen, der ragede et Stykke længere ud end Læsset. Rebet over Stangen førtes ind i Krogen, der hang i Bagrebets anden Ende. Rebet fra Krogen kastedes atter tilbage over Stangen, og nu tog Manden fat i Rebet og rykkede til. Rebet

- I. Manden rykker i Bagrebet (æ Bagre) for at klemme Høet fast til Vognen.
- II. Stregerne viser, hvorledes Svøberebet sidder. Paa Hjørnerne skal Svøbehøet sættes op, inden Rebet rykkes fast.

gennem Krogen over Lastræet virkede som en Talje med dobbelt Kraft, saa Læsset blev klemt meget fast sammen. Enderne af Bagrebet blev fastgjort til en Krog, der sad i Sidefjælen.

Det næste vigtige Arbejde var at faa Læsset svøbt. Svøberebet (æ Swøvre) var 20 Favne langt (60 Alen); i Rebets ene Ende var et stort Øje, der blev sat ind over Lastræets Ende, som stak bagud paa Læsset.

Der skulde altid to til at svøbe et Læs. Den ene skulde stramme Rebet og helst meget stramt, og den anden skulde sætte Svøbehøet op i Læssets Hjørner. Over dette Svøbehø skulde Snoren trækkes, ikke alene for at holde paa dette, men blev der ikke sat Svøbehjørner (Svøbehø) paa Læsset, saa vilde Rebet skære ind i Læsset og gjorde da ingen Nytte. Svøberebet skulde holde sammen paa Hølæsset.

Svøberebet blev ført to Gange omkring Læsset, først ved den ene Side frem og tilbage, ved Enderne op over Lastræet. — Der blev paa den Maade sat to Favndulde Hø paa hvert Hjørne, kaldet henholdsvis æ ove o æ neje Swøefhjøern.

At svøbe et Læs Hø var ikke saa let, som det saa ud til. — Var det ikke øvede Folk, der havde svøbt Læsset, skete det, at et af Svøbebundterne paa et Hjørne tabtes. Virkningen var, at Svøberebet hang løst og ikke holdt mere sammen paa Læsset. Ved meget kort Hø var der stor Fare for, at en Del af Læsset vilde tabes, hvilket ogsaa ofte var Tilfældet.

Naar Høbjergningen var færdig, blev det lange Svøbereb hængt paa Loftet til næste Aar. — Kornlæssene blev ikke svøbt med Reb.

Høstvognen var ellers nøjagtig med samme Udstyr: Skravler, Forreb, Bagre og Lastræ.

Alle Kornlæs blev fastholdt til Vognen med Læsstræ. Ingen vilde udsætte sig for, at Kornnegene gled af Vognen. Der vilde da ogsaa gaa en Del Korn til Spilde, og det havde ingen Raad til i de fattige, vestjydske Egne. Der avledes meget lidt paa de sandede Agre, saa det var nødvendigt, at hvert Straa med Korn blev bjerget i Hus.

Nogle Aktstykker

vedrørende Svenskekrigen 1657—60.

*Af K. C. Rockstroh,
Kaptajn, forhen Hærarkivar og Chef for Hærens Arkiv.*

Efterfølgende Aktstykker, der findes i Rigsarkivet, Krigskollegiets indkomne Breve 1674 under Wallund, har en vis Interesse for Kendskab til Forhold i Jylland under nævnte Krig. Oberst Anders Sandbergs Paategning er egenhændig, medens de andre Aktstykker skønnes at være affattet af en Prokurator el. l. i Varde eller Ringkjøbing, Tingsvidnet af Varde Byting dog af Byskriveren.

Ole Nielsen Kjøbenhavn, hvis Pengeforhold Akterne drejer sig om, havde Hjemsted i Varde. Efter at hans Hjem og Hustru var plyndret, og han selv dræbt af vore Allierede, gifter Enken sig 2. Gang med Rytteren Jens Nielsen Wallund, der antagelig 1670 overtager et Halvbol (Gaard) i Strelev. — Den i Aktstykke I nævnte Peder Nielsen maa være den samme Mand, som i II kaldes Peder Kioldbech.

Nr. I.

Højædle og velbaarne Herre Herr Rigsmarskal.¹⁾

Hans Excellence i dybeste Ydmyghed forarsages jeg fattig Kvinde, Lisbeth Frandsdatter /: boende i Streløf Sogn i Nørre Herred udi Jutland paa et lidet Halvboels Ryttergods²⁾ /: højst nødtvungen at andrage

den Uret og Skade, mig er tilføjet. Og er dermed beskaffen kortelig som følger: A^o. 1656 den 20. August haver min første Mand Olle Nielsen Kjøbenhavn, da tjenende under *Soldatesked*³⁾, til en under Kompagni med hannem ved Navn Westi Lasen en liden Seddel udgivet paa — 21 Slettedaler⁴⁾) 2 Mark 4 Skilling, som lyder, at Westi Lasen samme Penge af hans faldende *Kvartal*⁵⁾ skulde annamme. Som ej lyder enten paa Arvinger, Skadesløshed, langt mindre Rente, og endnu videre af samme løse Seddel forsees[?]. Og efter at forskrevne min Mand af de *allierede* Krigsfolk⁶⁾ udi Jutland næstforleden Fejdetid er bleven ombragt⁷⁾, og jeg da elendig med mine faderløse smaa u-fødde Børn i største Armod geraadede efter hosfølgende Tingsvidnes⁸⁾ videre Indhold: Da haver jeg været foraarsaget offentlig paa Prædikestolen at ladet afkyndige, mig intet med noget Boets Fattigdom at befatte eller til hans efterladte Gæld at svare i nogen Maader. Ikke desmindre, alt sligt u-agtet, befindes Peder Nielsen Borch, boende i Tarp⁹⁾, paa fjortende Aar der efter /: at samme Seddel er udgivet :/ paa forn[ævn]te Vesti Lasens Vegne som fuldmægtig og Anno 1669 forhverver Do:m over mig for samme Penge efter forn[ævn]te] løse Seddels Indhold.

Og som Vesti Lasen nu er ved Døden afgangen, efter slig Beskaffenhed haver min idzige¹⁰⁾ Mand¹¹⁾ *supplicando* saadan andraget for Obrist Anders Sandberg¹²⁾ næstforleden Aar, hvilken Herr Oberstens Svar¹³⁾ paa samme *Supplication* er at forneimne, han ikke samtykker nogen Udlæg eller Vurdering udi vort Bo imod Kongel. udgangne Rytter *Ordinance*.¹⁴⁾

Da enddog sligt ikke haver kunnet frugte, haver bemeldte Peder Nielsen Borch nu næstforleden sidst *in* Juni Maaned taget Udlæg hos os for = 41 Slettedaler 2 Mark 8 Skilling, som er 20 Daler¹⁵⁾ mere, end

Seddelen omformelder — hvilken 18 Aars Gæld dog ikke nu med Rette kunde søges, eftersaa som jeg for rom Tid og mange Aar siden samme Gæld offentlig haver ladet afkyndige og fragangen, ikke at svare til. Hvorover vi fattige Folk ved slig uretmæssig Medfart ere saagodtsom ganske ruineret og Stedet snart maa kvittere: Medmindre Hans *Excellentz* vilde gunstigen komme os til nogen Hjælp og Undsætning.

Indflyer derfor til Hans Excellentz Herr Rigs Marschall og udi dybeste Ydmyghed bedende: At ville vores betrængte Vilkaar gunstigen ansee til at forhjælpe vores Fattigdom og fratagne Midler os maatte erstattes af samme Peder Nielsen Borch, som det fra os ved Udlæg haver taget /: Efterdi Herredsfogden er død, som Dommen haver udstedt :/ og vi ikke Middel haver, Sagen videre til Landsting at kunne appellere, hvilket ske kan, om Hans *Excellentz* gunstigen vilde lade Ordre og Befaling udgaa til Oberst Anders Sandberg at ville være os beforderlig at tilholde forn[ævnte] Peder Nielsen Borch at svare /: til noget, om ikke alt :/ at til Stede skaffe vores fratagne Midler, saasom Peder Nielsen dog haver efter hos følgende *Attest*¹⁶⁾ for *obligeret* sig at holde Herredsfogden fri, om nogen imod Dommen vilde *prætendere*. Saa vi fremdeles kunde blive ved Stedet, give og gøre efter Kongl. Ma. naadigst udgangne Rytter-*Ordinance*.

Saadan Hans Excellentzies høje Naades Gunst vil Gud rigeligst belønne.

Og udi allerdybeste Ydmyghed vil ervarte Hans Excell. gunstige og beforderlige Hjælp til nogen god Fortrøstning.

Datum Kjøbenhavn d. 7. Septbr. 1674.

Eders *Excellentzies* allerydmygste Tjenerinde

Lisebeth, Niels Jensen Wallunds.

Nr. II.

Højædle, velbaarne Herre, min mægtige og gunstige Øvrighed, strenge Herr Oberste Anders Sandbiørg.

Paa det allerydmygeligste forarsages jeg Niels Jensøn Wallund, boendes i Strelleff Sogn paa et lidet Halvboel Ryttergoods, for Hans Excellentze at andrage, af Aarsag at En navnlig Peder Kioldbech ved Retten for nogle Aars Tid siden haver gjort Ansøgning for nogle Penge, som min Hustrus første Mand, da han tjente under Soldatesken i Glückstadt, til en anden af Kompagniet skyldig skal være blevet, hvilke Penge efter hans Brev skulde betales til da førstkommende *Kvartal*, som faldt, hvorefter min Hustrus Mand i den korte Fred¹⁷⁾ blev forløvet at rejse hened i Landet¹⁸⁾ at have noget Opsyn med sin betrængte Hustru og Børn. Desimidlertid er han af det brandenburgske Krigsfolk¹⁹⁾ /: af den Aarsag, de hannem en Svenske antog :/ ihjelskudt²⁰⁾, hvorefter hans Hustru saa aldeles sit Gods er af fornævnte Krigsfolk berøvet, at hun ikke havde det, hun kunde skjule sig udi, saa at andre medlidende Mennesker hende Klæder og anden Levnedsmiddel tilskikkede, som ellers udi sin Elendighed med 3 smaa Børn maatte forkommet. Dog saadant uagtet at hende ganske intet var efterladt til at betale sin Mands Gæld, og af Prædikestolen i Varde offentlig blev advaret, at hvo nogen Gæld efter hendes salig Mand havde at fordre, de skulde søge hendes Bo, og hendes salig Mand sig ikke anderledes obligerede, end at de laante Penge af den næste ventende *Kvartal* skulde af *Kreditoren* annammes, og ej hans Efterlevende, enten Enke, Børn eller Arvinger, skulde dermed besværes. Og ikke tvivles paa, at den, som Pengene udlaante, der havde Magt til at annamme sin Betaling af hendes Mands Gage, og udi hendes

Mands Fraværelse blev hos *Kompagniet*, jo haver gjort Ansøgning og naet sin Betaling: Saa haver dog forn [ævnte] Peder Kioldbech faaet en Dom for benævnte Fordring, vort Bo ved Nam²¹⁾ at søge. Jeg derfor allerydmygeligst til Hans Excellentze, min højgunstige Herre, Herr Oberste og /: næst Gud :/ mægtige Forsvar indflyer i visse Haab, at jeg efter Kongl. *Majestæts* allernaadigste Rytter-Forordning hos min højgunstige Herr Oberste Beskærmelse nyder, at ikke vort fattige Bo og ringe Middel ved saadan Medfart og uformodelig gammel Gældsfordring os skulde frakomme. Gud ville vi samtlig igen ydmygeligen anmode, han saadanne Miskundhed ikke lader blive ubelønnet — under hvis Beskærmelse jeg Hans Excellentze med ganske adelige Hus og Alt kært havende troligen vil have befalet.

Datum Streleff, den 25. Maj Anno 1673.

Hans Excellentzis ringe og ydmyge Tjener
Niels Jensøn Wallundt.

Nr. III, paategnet Nr. II.

Eftersom Niels Jensen Wallund, som besidder den »Boelleg« udi Nør-Torp (Tarp), Errich Claussen til forn paaboede, som til mit naadigste anfortroede *Regimente*²²⁾ er udlagt, haver været hos mig med denne Andragelse, da Rettens Betjener til Efterretning meddeles disse faa Linier, at de dennem ej imod Hans Kongel. Majestæts naadigste udgangne Rytter *Ordnantze* forgriber udi den sjette og syvende *Artikkel*²³⁾, eftersom jeg ej efter denne Niels Wallunds Angivende, om det sig ellers saaledes befinder, kunde samtykke noget Udlæg eller Vurdering derfor udi hans Bo at ske, som overskrevne 7. *Artikkel* videre omformelder

— hvilket Herredsfogden udi Nør-Herred og de *Interesserede* saa kortelig til Efterretning meddeles.

Actum, Quelstrup, den 2. Juni A^o. 1673.

Hans Kongl. Maytt. bestalter Oberste til Hest

Anders Sandberg

mpp.

Nr. IV.

Lauridtz Hanssen Bagger i Dommers Sted udi Byfogdens Fraværelse, Tingskriver Olluff Berendtzten, de otte Mænd nemlig Peder Anderssen Ulf, Anderss Jonsen Skomager, Anderss Lønborg, Niels Rambertsen, Søren Sørensen, Anderss Ibssen, Peder Anderssen — disse syv vare i Retten tilstede, hørte og saa hvad *passerede*: Gøre Alle vitterligt, at Mandagen den 13. Juli Anno 1674 for Retten fremkom paa Varde Byting Lissebeth Frandtzdatter, Salig afgangne Olluff Nielssen Kiøbenhafns Efterleverske, og var begærende et Kundskab hendes sal. Mands ærlige Levnedshold og Afsked²⁴). Hvortil fremstod at vidne efterfølg[ende] Mænd og Borgere *ibid.* nemlig Simen Christensen Glarmester, Tomass Nielssen Münch (Munch?), Hanss Pederssen Remmer²⁵), Lauridtz Madsen Murermester, Niels Schade, Niels Nielssen Juel (Juel?), Anderss Pederssen Borch, Niels Ebbesen, Niels Hanssen Skrædder, Jens Nielssen Glarmester, Niels Madtzen Lundstemarch og Michel Jensen — som ved Eed og oprakte Fingre efter *Recessen* »vundde«²⁶), at det er dennem udi al Sandhed vitterligt, at bemeldte Lissebeth Frandtzdatters Mand sal. Olluff Nielssen Kiøbenhafn blev ihjelskydt udi næstforleden svenske Fejdetid af de *allierede* Krigsfolk: først blev han anmodet (formodet?) og fortænkt at skulle være udi den Svenskes Tjeneste og desformedelst *in fürie*²⁷)

hans Boesmidler ganske berøvet — tog hannem saa bort med dennem paa Marschen²⁸⁾ og endelig omsider ombragte og dræbte hannem, saa hans Hustrue, forbemeldte Lissebeth Frandtzdatter, med hendes smaa u-myndige faderløse Børn leve[de] igen i største Armod og Elendighed og havde til sig selv og hendes smaa u-myndige faderløse Børn ingen anden Levned's Middel videre, end Gud og kristne medlidende Menesker vilde dennem meddele; hvorudover hun fattige, bedrøvede Kvinde var foraarsaget paa Prædikestolen at lade forkynde, hun intet sig med hendes sal. Mands Boes Middel kunde eller vilde befatte eller og at svare til noget af hans efterladte Gæld, hvorfor det derfor derved maatte forblive, efterdi Retten paa de Tider ikke blev holden eller betjent. Hvilket vi ydermere vil være geständig, hvor og naarsomhelst Behov gøres.

Actum Varde ut supra.

Lassbachr [Lauridtz Hansen Bagger].
mpp.

Oluff Berendtzen. Anderss Jenssen
Egen Haand.

— Det kan ikke oplyses, hvorledes Sagen endte, thi Krigskollegiets Protokol over udgaaede Breve (Ordrer) mangler netop for Aaret 1674. Det kan dog formodes, at Fru Lisbeth og hendes anden Mand i nogen Grad har faaet Støtte hos Krigskollegiet, da Ryttersforordningens Bestemmelser om Ryttergodsets Opretholdelse haandhæves skarpt, og Parret har sikkert beholdt Ejendommen. For øvrigt synes Lisbeth ikke at have næret Tvivl om, at hendes første Mand virkelig har stiftet Laanet 1656. Hvad han har brugt den efter Forholdene betydelige Pengesum til vides ikke. — Det maa formodes, at Wallund personlig som Rytter har deltaget i Felittoget i Nordtyskland 1675, hvor

And. Sandberg kommanderede en Styrke paa flere Rytterregimenter, og derefter i Skaane 1676, der førte til det meget blodige Slag ved Lund, hvor Sandbergs eget Regiment led meget store Tab, saa at Lisbeth kan være blevet Enke for anden Gang.

NOTER:

1) Johann Christoph von Körbitz (1612—82), en sachsisk Adelsmand, der kom ind i Landet som Hofkavaler hos den »udvalgte Prins« Christians (Christian IV.s ældste Søn, der døde før Faderen) Gemalinde og blev en tro Tjener af Danmark. (Se nærmere Dsk. biogr. Leks. 2. Udg.).

2) For at skabe en Hær til Tilbagevinden af de skaanske Provinser rejste Christian V fra 1670 en fortræffelig Hær, navnlig et stærkt Rytteri. Til dettes Underhold udlagdes af Kronens Gods et stort Antal Bønderejendomme, hvis Fæstere enten skulde »ride for« Ejendommen eller stille en Søn eller anden Slægting osv. dertil.

3) Soldatesken = den staaende (ofte hvervede) Hær. Ole Nielsen Kjøbenhavn har antagelig været hvervet Soldat og laa ifl. Aktstk. II i Garnison i Glückstadt, medens Hustruen, Lisbeth, og Børnene boede i Varde.

4) Slettedaleren var 4 Mark à 16 Skill., Rigsdaleren (Specien) 6 Mark à 16 Skill.

5) Soldaterne fik sædvanlig maanedlig en Del af Lønningen udbetalt — Resten ved hvert Kvartals Slutning som »Afregnings«.

6) Krigen 1657—60 var afbrudt nogle Maaneder af »den lille Fred« 1658 (Freden i Roskilde Febr. 1658). Kejsrerlige, polske og brandenburgske Hjelptropper, »de Allierede«, rykkede ind i Jylland 1658 efter Svenskerne Brud paa Freden og hjalp at fordrive Svenskerne, men huserede mange Steder paa det frygteligste.

7) De følgende Aktstykker oplyser nærmere hvorledes.

8) Aktstk. IV. 9) Tarp, Strelev Sogn. 10) nuværende.

11) Rytterbonden (Rytteren) Jens Nielsen Wallund (formentlig født i Vallund, Ølgod Sogn). Hans Supplik se Aktstk. II.

12) Anders Sandberg (1620—77), en erfaren Rytterofficer fra Krigstog i dansk og udenlandsk Tjeneste. Han var Chef for Nordjyske Rytterregiment og blev Generalmajor 1675. Efter det ulykkelige Slag ved Lund i Skaane 4. Dec. 1676 blev han uden rimelig Grund idømt Kongens Naade (eller Unaade) og afskediget. Han døde Aaret efter, som sidste Mand af Slægten her i Landet. Hans Broder, Oberstløjtn. Tyge S., var falden i Slaget ved Nyborg 1659. Dsk. biogr. Leks. — Det er ham, der omtales i Jyske Saml. 3. Rk. I, 1896—98, S. 62.

13) Paategnet Aktstk. II.

14) Den vigtige »Forordning om Land-Rytteriet i Danmark« af 5. Okt. 1670, der findes i den almindelige Lovsamling samt i »Udviklingen af den nationale Hær i Danmark i det 17. og 18. Aarh.«, II, 1916, S. 505 ff.

15) D.v.s. 20 Daler 4 Skill.

16) Findes ikke ved Sagen.

17) Fra Fredslutningen i Roskilde 18. Febr. 1658 til Svenskerne, der vedblivende holdt en Del af Halvøen besat, i Aug. s. A., overraskende brød Freden og i en Haandevending erobrede Fyen og Sjælland uden Kjøbenhavn.

18) Han havde altsaa Orlov fra Glückstadt.

19) og 20) se Note 6) og 7).

21) Nam: den ældgamle Retsregel, at Kreditor paa Grundlag af en Dom var beføjet til *personlig* at udtage af Debtors Ejendele til Dækning af sin Fordring og beholde disse, indtil Debitor indløste dem.

22) Som foran nævnt Nordjyske Rytterregiment.

23) En Kreditor maatte ikke af Rytterbondens (Rytterens) Ejendele »udtage det, som han (Rytterbonden etc.) til en Plov med at drive og fornødent Sædekorn behøver« (Art. 6).

24) Naar en Soldat efter god Tjeneste fik sin Afsked fra Regimentet, modtog han fra sin Regimentschef et af denne underskrevet og forsejlet højtideligt Dokument, »Afsked«.

25) Sadelmager.

26) Vidnede.

27) Opbrusende Vrede, Raseri.

28) En Del af Hjælpetropperne tog Del i Fyens Tilbageerobring, en anden Del marscherede ud af Landet.

Af Varde Vejrmølles Historie.

Af N. M. Kromann, Esbjerg.

Efter at Varde Vandmølle var lagt øde i Slutningen af 1640erne, hengik der 50 Aar, i hvilke Byen var uden Mølle, men saa ansøgte Tolder Jens Bertelsen Taulow den 6. November 1700 om Privilegium paa en Vejrmølle i Varde, som han vilde bygge paa Gaardsmarken, som han ejede (Hovedparcellen til den gamle Vardehus Ladegaard). Han siger, at Marken er ubebygget, men svarede Skat af 4 Tdr. 2 Skp. Hartkorn foruden en Afgift paa 14 Sletdaler til Holstebro Latinskole. 23 Vardeborgere understøtter Andragendet, idet de udtaler »at den gamle Varde Vandmølle har været øde i mere end 40 Aar, saa de har stor Trang for at faa malet enest de fattige, som ikke har Heste og Vogne og maa derover lide Sult og fast af Hunger omkomme, da de har langt til Omegnens 3 Vandmøller, der tilmed fryser til om Vinteren«. Stiftamtmanden erklærer, at det ansøgte »er en Ting, der bliver Byen til største Nytte«.

Ansøgningen imødekommes, og Taulow faar Bevillingen 30. April 1701 ¹⁾).

I 1735 nævnes Hans Pedersen, Møller, »der bebor et lidet Hus og nærer sig af Maleværket og liden Avling«.

Møllen bestyres i mange Aar af Anders Hansen Brink ²⁾), som var fra Ballumegn, han er død omkring 1724. Dennes Søn Jens Andersen Brink, døbt i Varde 13. Marts 1716 og død der 15. Januar 1790, er senere Ejer af Møllen i Forening med Søren Ølgaard. Møllen er i Mellemtiden henflyttet til Arnberg. I 1743 med Privilegium af 4. Januar køber Rasmus Ølgaard og Chr. Frøsig Møllen, som de 1745 nedbryder og henflytter »100 Skridt derfra til et Sted paa Byens Fællesgrund beliggende ved Landevejen til Lunderup og Frisvad«. Ejerne androg i den Anledning om, at det dem bevilgede Privilegium, der hjemlede dem Eneret paa al Maling for Varde Bys Borgere fremdeles maatte staa ved Magt, uanset Møllens Henflytning til nævnte Sted.

Rentekammeret lod i den Anledning Møllerne i Vardes Omegn udtale sig, om dette vilde være dem til nogen Skade i deres Næring, at Møllen var flyttet.

Alslev Møller indrømmede, at vel var Møllen nu flyttet længere fra ham, men er ham dog til stor Skade, da den nu er sat i bedre Stand og altsaa kan male for flere end hidtil.

Roust Møller klager ligeledes over, at den ny Mølle bedre kan betjene Kunderne og herved lettere kan erobre sig nye Kunder.

1) Arne Sundbo i Fra Ribe Amt 4. B. S. 559.

2) Se Sonnichsen og Kromann: Slægten Sonnichsen, Nykøbing F. 1940.

Gryd vad Møller erklærer ikke at være tillagt visse Møllegæster, men klager over, at Beboerne i Sognene Janderup, Billum og Ovtrup undertiden søger til Varde Mølle.

Isbjerg Møller klager over, at Møllen nu er kommen ham nærmere og derfor ogsaa maa befrygtes at blive ham til Skade.

Trods disse Udtalelser anbefaler Stiftamtmand Gabel, hvis Erklæring ogsaa blev indhentet, og anfører, »at det var en Nødvendighed, at Møllen blev flyttet, da nogle nyopførte Bygninger hindrede Vindens frie Løb, tilmed var Møllen nu saa brøsthøldig, at den ikke kunde staa længere, hvorfor det anbefales, at Ejerne maa beholde det gamle Privilegium, naar Møllejerne i alt holder sig de anførte Vilkaar efterrettelig og nøje observerer, at indbemeldte Vindmølle med Rækværk bliver saaledes forsynet, at den ikke for nogen bliver enten til Skade, Hinder eller Præjudie i nogen Maade«.

Om nu Møllen ikke svarer sig, eller det er, fordi Frøsig er død, saa averteres den i »Berlingske Tidende« 18. Februar 1761 til Salg ved Avktion og angives der »at ligge uden for Byens Nørreport, bestaaende af 3 smaa og 1 stor Kværn, de smaa indrettet til Grubbeværk. Møllen er foruden anden Næring forsynet med Kgl. Privilegium paa al Varde Bys Maling.

— Mølløværket og Vaanhuset, hvori er en aparte Haandkværn, findes i meget god Stand, og Afgiften bestaar alene i 2 Rigsdaler aarlig til Byens Kasse.« Møllen bliver dog ikke solgt denne Gang, men i 1765 faar Tjelde Nielsen Skøde paa den. I 1771 ansøger han om at erholde Eneret paa Grubbeværk i Møllen ikke alene for Varde By, men for en Omkreds af 4 Mil, hvilket dog ikke bliver ham bevilget.

I 1773 ansøger han om at maa indlægge et større

Grubbeværk i Møllen og bygge en større Hestemølle end den, han nu har. (Hestemøllen brugtes i Vindstille.) Borgerskabet er betænkelig herved, da det er bange for, at han da vil sætte Kornet og Melet i højere Pris og søger at forhindre hans Forehavende ved en Protestskrivelse til Rentekammeret, der 18. Oktbr. svarer, »at dertil har Borgerskabet ingen gyldig Grund eller Ret til at hindre saadan for Landet i sig selv nyttig Indretning, og det saa meget mindre som Møllmøller, naar Grubbeværket derpaa indrettes, bliver mere bekvem til at forrette Byens Maling end i nærværende Tilstand«, og under 5. April 1774 erholder Tjelde Nielsen den attraaede Bevilling mod at betale 4 Rigsdaler aarlig til Kongens Kasse.

I 1781 beklager han sig over til Amtet, at flere Borgere i Varde »fornærmer ham i hans Møllerrettigheder, idet de udfører deres Korn til udenbys Møllere og dér lader det formale i Stedet for, at de er pligtige at søge hans Mølle dermed.«

Efter foretaget Undersøgelse i Sagen afgiver Stiftamtmanden følgende Resolution:

»Efter at det er blevet undersøgt, hvad Tjelde Nielsen ved Klage besværer sig over, er det befundet, at mange af Varde Bys Indvaanere skal lade deres Korn formale paa Alslev Mølle, eftersom det ikke kan anses udenbys Møllere forment ifølge Konsumtionsforordningens 5. Kapt. 6. Art. at formale Købstad Indvaaneres Korn, især naar af Alslev Møller til saadan Ende for Vedkommende er aflagt den tilbørlige Ed efter Loven, og da nu dette bliver et Bevis for de paaklagede, saalænge Tjelde Nielsen ej beviser, de er mindre berettigede til Kornformaling paa Alslev Mølle end andre Varde Bys Indvaanere, og det ikke er rimeligt at formode, at disse skulde føre deres Korn en Mil

bort til Alslev Mølle at formales, naar de paa Varde Bys Vejrmølle ligesaavel og hastigt kunde vorde ekspederet, er herved intet at foretage.«

Tjelde Nielsen førte imidlertid Bevis for, at hans Privilegium af 5. Jan. 1767 bestemte, at alle Varde Bys Indvaanere var møllepligtige til ham, endvidere henviste han til Amtsresolutioner af 21. Marts 1773 og 26. Decbr. 1776, der begge stadfæstede hans Privilegium af 1767. Resolutionen blev derefter forandret i Overensstemmelse hermed. —

I 1792 fik Ejeren af Frøstrup Gaard, Birkedommer Hans Schmidt, Bevilling til at indrette et Grubbe- og Pillegrynsværk mod en aarlig Afgift til Offentligheden af 10 Rigsdaler¹⁾, i hvilket Aar han har ombygget sin gamle Hestemølle til en Vindmølle (Stubmølle), hvor der kunde pilles Gryn. Efter hans Død i 1796 fik Enken Tilladelse til at udparcellere Gaarden, og i 1798 holdtes der Avktion paa Grubbemøllen, der købtes for 2450 Rigsd. af Niels Tjellesen, Brarup Mølle ved Tønder. Efter dens Pris at dømme har den ikke været saa helt lille. Niels Tjellesen solgte derefter Møllen til Broderen Ingvar Tjellesen i Varde. Han udsteder i 1801 til Jacob Møllers Enke i Brede Mølle en Obligation, hvorefter han pantsætter »Varde Vindmølle, den af ham nu opbyggede Mølle, der forhen har staaet ved Frøstrup, hvorfra jeg har tilkøbt mig samme, men nu vorder henflyttet her til Varde og opbyggt.« Samme Aar fik Ingvar Tjellesen forøvrigt Skøde paa Faderens, Tjelle Nielsen, hollandske Mølle. Faderen var da 68 Aar gammel og var Enkemand med Ophold hos sin Søn.

Ingvar Tjellesen synes jævnlig at have været i

¹⁾ Aug. Fr. Schmidt i »Kolding Folkeblad« 22. Avg. 1934

Varde Stubmølle i »Den gamle By« i Aarhus.

Pengeforlegenhed. Under 19. Avgust 1808 averteres Varde Møllegaard og Møller til Salg »formedels anden Bestemmelse«. Den beskrives da saaledes:

1. En hollandsk Vindmølle med tvende Grubbekværne og en Malekværn, som alt for faa Aar siden af Nyt er opbyggt.

2. En Stubmølle med Rug og Maltkværn.

3. En Hestemølle i Huset til Boghvedemaling, alle forsynet med Kgl. Privilegier og Rettigheder paa Varde Købstads Maling m. v.

Den aarlige Afgift af Møllerne svares med 6 Rgd. Møllegaarden bestaar af 14 Fags Vaaningshus og af Grundmur nylig opbyggt og indrettet for en honnet Familie, endvidere 2 Udhuse, som for det meste er af ny velindrettet. Ejendommen dertil er 30 Tdr. Land Ager, som er indhegnet, overflødig Klynejord og Tørveskær m. v. Den lagte Rugsæd er 6 Tdr., samt af Vaarsæd 5 Td. Havre og 5 Tdr. Byg.

Men Møllerne bliver ikke solgt denne Gang, og Annoncen gentages i April 1812, hvori da anføres, at »den ene Mølle er ottekantet og den anden firkantet, alt i god Stand og har overflødig Maling baade fra Varde Købstad, hvor der findes adskillige store Brændrier, som og fra Landet. Jordejendommene er i god Drift og derpaa kan græsses og fodres 8 Køer og 3 Heste. Desforuden forefindes en Hestemølle, og Møllerne ligger nær ved Udskibningssted.« Men der findes intet Salg Sted.

I en Omtale 1820 anføres, at hans Ret til Maling er kasseret under 11. April nævnte Aar, vel sagtens paa Grund af Restancer med Betaling af Afgifterne, hvilket han dog senere maa have faaet berigtiget, men et Salg forsøges paany, idet hele Ejendommen er aværteret til Salg 2. Marts 1830 i »Ribe Avis«. Der anføres da, at der kan holdes 8 Køer, 4 Heste og 10 Faar paa Ejendommen, og at der ingen Hartkorn eller Møleskyld hviler paa Ejendommen, der hører tillige

en Teglovn til, og der er nylig indlagt ny Væltebom og sat nye Vinger paa den hollandske Mølle. Det fremhæves endvidere, at der medfølger tvende store Frugt- og Køkkenhaver, at Varde Bys Indvaanere uden Undtagelse ere Tvangsgæster til Møllen og paadrager sig Mulkt ved at lade deres Korn male andre Steder, og det er forbudt udenbys Møllere under lignende Straf at afhænde deres Kornvarer i Varde.

Ved Teglovnen findes Ler i Overflødighed, der er skikket saavel til Mur- som Tagsten. Men heller ikke denne Gang lykkes det at sælge. Annoncen gentager sig med omtrent samme Ordlyd i 1836. Agermark, Hede og Klynemose er omtrent 90 Tdr. Land, og der er 6 Dages Slet Eng, men Salg sker heller ikke denne Gang. —

I 1805 pantsætter han de to Vindmøller, hvoraf den ene er to Etager og 8×8 Alen i Kvadrat og en Grub- bemølle ogsaa i to Etager og af samme Kvadratindhold samt en Hestemølle, alle tre vurderet til 8130 Rigsd., i 1826 og 1835 tinglæses der nye Hæftelser paa Møllerne, og omkring 1840 afhænder han Møllerne til Peder Nissen Pedersen, der imidlertid heller ikke kan klare for sig. (Ingv. Tjellesens Hustru Elisabeth Antonia Warming døde 6. Januar 1849 efter 16 Aars Ægteskab 52 Aar gl.)

De to Vindmøller, Hestemøllen og Møllegaarden, gaar til Tvangsavktion i 1843 og købes paa Avktionen af Gaardejer M. A. Nørup fra Tanderup ved Ribe for 5710 Rigsd. Kurant (ca. 18.272 Kr.) Han var Søn af Birkedommer A. M. Nørup paa Fanø († 1817), som før havde været Herredsfuldmægtig i Varde. (Se min »Fanøs Historie« I S. 68.)

Om Møllernes Tilstand ved Købet oplyser et Tak-sationsdokument bl. a., at Stubmøllen da havde været

næsten ubrugelig, men at den nu havde faaet en ny Aksel, nye Vinger, tvende nye Møllestene og i det hele sat i god Stand. Den omtales som en »firkantet Stubmølle, hvori to Kværne med behørigt dertil hørende Gangtøje og takseret til 3200 Rdl.

Nørup døde 24. Maj 1855, 59 Aar gammel. Hustru f. Windfeld bekendtgør Dødsfaldet i Avisen saaledes:

Efter Forsynets uransagelige Vilje hensov i Morges efter lang Tids Svagelighed og et halvt Aars Sygeleje min elskede Mand

Mads Anthon Nørup,

Ejer af Varde Møller, i sit 59. Aar. I 33 Aar stod han ved min Side som den kærligste Ægtefælle og omhyggeligste Fader for vore 8 Børn, hvoraf 4 modtager ham hisset i hine Lysets Boliger og 4 med mig begræder hans Bortgang. Enhver, der kendte den salig afdødes retsskafne Vandel og Tænkemaade, vil kunne forstaa, hvad vi hans efterladte har tabt.

M. C. Nørup, f. Windfeld.

Enken fortsatte Driften af Møllen.

Ved Loven om Møllenæringen af 14. April 1852 § 15 var der sat en Frist af et Aar fra Lovens Dato til at gøre Anmeldelse til Indenrigsministeriet for de, der mente at være i Besiddelse af Eneret til Maling i et bestemt Distrikt og fremsætte formentlige Krav paa Erstatning for Mølletvangens Ophævelse.

Fra Ribe Amt indkom Anmeldelser fra forskellige Ejere, deriblandt Ejeren af Varde Mølle, M. A. Nørup, hvis Paastand blev anerkendt i Henhold til de i sin Tid givne Eneretsbevillinger til Møllen. For Varde Mølles Vedkommende afgjordes Sagen derhen, at Møllerne vurderes til en Værdi af 25.000 Rdl. med

ommeldte Eneret, og Afløsningssummen sattes til 9000 Rdl., hvilket Beløb blev tilkendt Nørup at udbetales af Statskassen.

Den tilsyneladende høje Vurderingssum hidrørte sikkert fra, at den største Mølle afbrændte i 1845 som Følge af Lynnedslag, genopførtes og var altsaa saa godt som ny.

I 1861 solgtes Møllerne af Nørups Enke til Købmænd og Kalkbrænder H. Bertelsen af Haderslev for 14.000 Rdl. Nørups Enke lod indestaa 11.000 Rdl. i Møllen, men maatte lade sig den udlægge 1863 for sit Tilgodehavende.

I 1865 dræbtes en ældre Arbejder ved et Ulykkestilfælde i Møllen, hvor han havde afleveret noget Korn til Maling.

Nørups Enke solgte Møllerne i 1865 til Johannes Køllner fra Vilslev for 12.500 Rdl. Straks derefter averterer han Stubmøllen og Hestemøllen til Salg. Stubmøllen blev købt af A. P. Termansen i Tuesbøl ved Brørup, hvortil den henflyttedes i 1866.

I 1892 overtog Andreas Nørgaard Stubmøllen efter Termansen, som var hans Bedstefader. Nørgaard maalede paa denne Mølle i over en Menneskealder, den blev da saa skrøbelig, at den fordrede en større Istandsættelse, hvad han nødigt gik til. Han kommer da i Forbindelse med »Den gamle By« i Aarhus, der netop ønskede en Stubmølle i Anlægget, og her havnede den gamle Stubmølle, der var den sidste i sin Art i Ribe Amt, og den strækker nu sine nøgne Vinger mod Himlen i »Den gamle By«. Der males selvfølgelig ikke i den. Den næstsidste Stubmølle i Ribe Amt stod i Sønderho, den var opført 1770, men nedbrændte i Efteraaret 1894.

Johannes Køllner døde 1874, og Sønnen Højer Køll-

ner overtog da Møllen eller i alt Fald bestyrede den, endskønt han kun var 20 Aar, han drev den i henved en Snes Aar. Han levede endnu 1935 og var da 80 Aar. I hans Tid, vistnok i 1875, nedbrændte Møllen men opførtes igen, samtidigt bortsolgtes Beboelseshusene og Landeriet til Landinspektør Clausen, Varde, for 20.000 Kr. Møllens senere Skæbne har jeg ikke kunnet følge. Det skal lige anføres, at Varde ogsaa havde en Søndre Mølle beliggende i S. Varde, den ejedes af N. M. Rosengaard, der døde 2. Juni 1879, 64 Aar. Den er forlængst nedlagt.

Naar Vider og Vedtægter ikke slog til.

Af M. A. Ebbesen.

Det er en Selvfølge, at der i det gamle Jordfælleskab — foruden mange andre Gener — laa en Kilde til utallige Stridigheder. De fleste af disse Stridigheder ordnedes i Mindelighed af Bymændene selv, idet de stridende Parter maatte bøje sig for Byens Vedtægter og betale de Bøder, de idømtes. Et særligt Regnskab over disse Bøder førtes paa »Bysens Kæp« (se bl. a. H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I, Pag. 202). Men det kunde jo ske, at en genstridig Grande »løb Kæppen ud« og ikke var til at komme til Rette med, eller at Striden laa uden for Vedtægternes Rækkevidde, og saa var der ikke andet at gøre, end søge til Tinge og faa Sagen afgjort der. I saa Fald stod hele Bylavet sammen som Anklager mod den formastelige, der vovede at gaa sine egne Veje.

Tirsdag d. 3. Okt. 1699 lykkedes det f. Eks. Bymændene i Grimstrup sammen med deres Herskab, Godsejer Niels Nielsen, Endrupholm, at faa fældet en Dom over deres Sognepræst, Hr. Niels Nielsen Arensberg, der forøvrigt var Godsejerens egen Svoger.

Pastor Arensberg havde i mange Aar gaet Bymændenes Rettigheder for nær ved at tilrane sig fælles Jord, og nu havde Retten ladet foretage en Synsforretning for at faa konstatøret om Klagerne herover var berettigede. Synsforretningen var foretaget af 4

uvildige Mænd, og disse 4 Mænd fremstod den nævnte Dag paa Skads Herredsting og vidnede, at de Mandagen d. 4. Sept. 1699 med lovligt Kald og Varsel havde været til Stede i Grimstrup, for at »see og siune, hvad dem af Niels Nielsen paa Endrupholm ved hans Fuldmæchtig paa Grimstrup Bymænds Vegne lovligen paavistes«.

Først havde Synsmændene beset nogle Jordstykker, som før havde været fælles Gadejord; men som Præsten nu havde inddiget og benyttede privat under Præstegaarden; det ene af disse Jordstykker havde Præsten ganske vist byttet sig til; men det Stykke, han i Stedet havde udlagt til Bymændene, var kun halvt saa stort og af ringere Kvalitet. Andre Stykker havde han uden videre sat Diger omkring, ja endog taget sig den Frihed at skære Sajerne (Græstørvene) til Digernes Opførsel paa den fælles Forte og Færgang. Et af de okkuperede Stykker var indtaget til Have og beplantet med Træer.

Derefter havde Synsmændene beset nogle Huse, som Præsten havde ladet opføre paa den fælles Gadejord, uden at Bymændene havde givet deres Minde dertil. Syd for Kirken laa saa godt som midt paa Gaden et Hus paa 13 Fag. Huset havde tre Ildsteder »hver med sine Folk og Beboere«. Nord for Huset laa Beboernes Kaalhaver og Syd for deres Møddinger og Ildninger. Øst for Kirken laa — ligeledes paa Gadejorden — to Huse. Det ene af disse var paa 15 Fag, det andet paa 6 Fag. Tilsammen havde de to sidstnævnte Huse 5 Ildsteder med lige saa mange Familier, og for at skaffe Plads til Møddinger og Ildninger, var der gjort Indhug i nogle Bymænds private Tofter. Et lille Jordhus Østen for de to Huse var ligeledes bygget ind i en privat Mands Toft. Den Gene dette Byggeri havde forvoldt bestod ikke alene

i Bygningernes Tilstedeværelse og Tabet af Jord; men da Husenes Beboere ogsaa skulde have Brændsel, forringedes Bymændenes Rettigheder i Mose og Tørveskær.

Endelig var »dennem paavist et Led Norden ind fra Præstegaarden for Byens løse Vang og Præstens Enemercke«, som Præsten skulde holde vedlige; men Leddet var saa brøstfældigt, at Faar, Geder og Svin lettelig kunde løbe derigennem.

Efter Synsvidnernes Forklaring vidnede Godsejer Niels Nielsens Fuldmægtig, Christen Sørensen, Fuglsig, at Indelukningen af de nævnte Jordstykker og Opførelsen af Gadehusene var sket uden Godsejerens Tilladelse. Desuden oplæstes der et spinkelt Forsvarsskrift fra Pastor Arensberg; men Retten fandt, at Synet fuldtud havde godtgjort, at Præsten havde forbrudt sig mod Bymændenes Rettigheder.

Som det vægtigste Bevis fremlagdes et Par Breve, der allerede var skrevet i Aaret 1690. Niels Nielsen havde da sendt to Mænd til Grimstrup Præstegaard med skriftlig Ordre til Pastor Arensberg om at udlægge de indtagne Jordstykker til Bymændenes fælles Brug, og Pastor Arensberg svarede skriftligt, at han ikke vidste andet, end at de inddigede Jordstykker tilhørte Præstegaarden; men da han nødig vilde fortrædige sin »elskelige Svoger«, skulde han gerne udlægge Jordstykkerne. Hvis ikke hans Gaard derved vilde komme til at staa ganske aaben, vilde han allerede have jævnet Digerne; men de skulde blive jævnet, saa snart Bymændene selv jævned de Pladser, de med Omgravning havde beskadiget.

Efter 9 Aars Forløb havde Pastor Arensberg altsaa hverken jævnet Digerne eller udlagt Jordstykkerne; men Dommen blev utvetydig. De omtalte Diger skulde udjævnes inden 15 Dage og Jorden paa ny udlægges

til Byjord. De Indhug, Præsten havde gjort i private Mænds Tofter, maatte tilbagegives, og med Hensyn til Husene maatte de enten nedrives, eller ogsaa maatte Præsten erstatte Bymændene den Jord, de var bygget paa. I sidste Tilfælde skulde Beboerne af de nævnte Huse ingen Rettigheder have i Bymændenes Moser.

Det maa ikke have været nogen behagelig Situation for Præsten at være i; thi selv om han beholdt Kjole og Krave og Prædikaten »ærlig Mand«, kunde det jo ikke undgaa, at Sognefolkene var kommet lidt i Tvivl ang. hans Retsbegreber; saa slap hans Efterfølger i Embedet, Hr. Mickel Rammel bedre fra en lille Retssag.

Mickel Rammel var ganske ny i Tjenesten, da han i Sommeren 1707 blev stævnet for Retten af sine Sognebørn i Aarre, der dengang var Annexsogn til Grimstrup. Han havde efter sin Forkarls Anvisning ladet skære Tørv paa et Stykke Jord, der tilhørte Aarre Bymænd; men d. 28. Juni 1707 fik disse Herredsforboden til at nedlægge Forbud mod Tørvens Bortførsel, da Præsten ingen Rettighed havde til det paa gældende Jordstykke. Mickel Rammel vilde dog ikke saadan give Afkald paa de møjsommeligt oparbejdede Tørv, og d. 20. Juli mødte han for Retten med en Del Underskrifter fra Folk, der tidligere havde tjent i Præstegaarden; de erklærede alle, at Præstens Forgængere upaaanket havde skaaret Tørv paa bemeldte Sted. Den Kendelse, der samme Dag blev afsagt, gik da ogsaa ud paa, at Præsten maatte lade Tørvene transportere hjem, men med den Motivering, at Forbuddet var fremsat for sent, idet Tørvene baade var vendt og stakket, før det blev udstedt.

Dog, Striden var ikke forbi endnu. Den 23. August blev der udtaget et Synsvidne paa 6 Mand, der skulde besigtige den gjorte Skade. »Den toppede Skelsten« mellem Aarre og Grimstrup Byers Jorder blev funden,

og Afstanden til de omstridte Tørvegrave omhyggeligt udmaalt, hvorefter Grimstrup Bymænd indrømmede, at de ingen Rettigheder havde til Tørveskæret. Der var ialt skaaret 42 Læs Tørv, og Skaden opgjordes til 15 Rdl.

Den 18. Oktober afsagdes Herredstingsdommen, og Pastor Rammel dømtes til at betale de 15. Rdl. for Skaden og udrede Sagens Omkostninger; men han førte sin Sag videre til Landsretten. Den 14. Januar 1708 fik han en Del af Bønderne til at skrive under paa et skriftligt Indlæg til Retten. Paa det Tidspunkt var der nemlig baade Rytterbønder og alm. Fæstebønder (under Endrupholm Gods) i Aarre, og det var de førstnævnte, der nu gik over paa Præstens Parti. I Skrivelsen indrømmedes det, at Præsten allerede i 1706 havde skaaret Tørv i Mosen lige efter, at han havde overtaget Embedet, og ingen havde indvendt noget herimod; men nogle af Bønderne var blevet vrede over Præstens Tiendeudtagning og vilde nu hævne sig paa ham. De nævnte Bønder erklærede ogsaa, at de tidligere Præster havde skaaret Tørv i Mosen.

Trods udførlige Indlæg fra Niels Nielsen til Endrupholm, der førte Sagen for sine Bønder, gav Landsretten Præsten Medhold. Hvad han havde udredet i Henhold til Herredstingsdommen skulde tilbagebetales, og Tørvene var hans uden Vederlag. Hvis han vilde skære Tørv tiere i den paagældende Mose, maatte han dog først bevise sin Ret til Jorden.

Stundom kunde ogsaa to Bylaug komme i Konflikt med hinanden; det skete f. Eks. i 1745, da Bymændene i Aarre blev uenige med Bymændene i Gunderup angaaende de sidstnævntes Kirkevej. Fra Gunderup førte to Veje til Aarre; men desuden førte en Kirkesti tværs over Aarrebøndernes Vange, og den

re bye —
 Fjere Kliverat Dæne
 og Sagen ej Vedkommer
 og Stien Græs over til
 en —

Aarrahierke

Daadæ Rugagge

Raade Rugagge

Grønning
B

Aarrahierke
 og
 Sagen

Aarrahierke
 og
 Sagen

Øster

Aarrahierke
 og
 Sagen

Rugagge

Øster

Grønning
 og færd, inddrift,
 og Solige med sin anden
 Bnd Landet

Rugagge

og Gynstig forsværing, færd og inddrift, Bnd Landet til sine Easere
 og Situations Cart, ind alle, vdrift og færd inddrift, og færd alle
 og færd inddrift og færd inddrift, færd inddrift og færd inddrift
 nationen Land Nyst og færd inddrift, færd inddrift og færd inddrift
 1726 Christen Pedersen Thaae

var den korteste. Gunderup Mændene mente, at denne Sti før havde været Vej, hvorfor den maatte holdes i Hævd som saadan. Striden havde formodentlig ligget og ulmet en Tid; men d. 18. Juli 1745 brød den ud i lys Lue. Nævnte Dag skulde Ingvor Laursens Hustru i Gunderup begraves, og da alle Bymændene deltog i Ligbegængelsen, vedtog man at køre ad Kirkestien tværs igennem Aarre Bys Rugmark.

Saa stor en Frækhed kunde naturligvis ikke forblive ubesvaret af de Aarre Bønder; de henvendte sig til deres Herskab, Godsejer Chr. Teilmann til Endrupholm. Teilmann lod sin Ridefoged, Peder Frederichsen, befuldmægtige til at føre Sagen mod Gunderupmændene, og d. 27. Juli indestævnedes han disse for Skads Herredsting.

Der afhørtes en Del Vidner for at faa godtgjort, om Stien maatte betragtes som en alm. Gangsti eller som Kørevej. Alle Vidnerne var enige om, at der i de senere Aar kun var kørt paa Vejen undtagelsesvis, og aldrig, naar der var Korn; men Brugen i tidligere Tider var Vidnerne ikke helt enige om; de udtalte saa godt som alle, at Stien nu var at anse for en Gangsti, men at den muligvis i ældre Tid havde været brugt som Kørevej; dog var der ikke Hjulspor at se (hvad der naturligvis heller ikke kunde være, naar Vejen hvert Aar blev pløjet ind til Gangsti). Ingen af Vidnerne kunde huske, at Vejen var afløst ved Kirkestævne eller paa Tinge. Et af Vidnerne fremhævede, at ifølge Aarre Bys Vedtægter maatte Aarrebønderne ikke selv køre ad Stien, naar der var Korn, og saa kunde man selvfølgelig heller ikke tolerere, at Gunderupmændene gjorde det.

Den næste Retsdag vedr. denne Sag var d. 17. August. Da blev der for Retten oplæst en Synsforretning, som var optaget af 4 uvildige Mænd. For Gunderup

Grander mødte deres Fuldmægtig, Forpagter Hans Nielsen til Lindbjerg. Han søgte at gøre Synsforretningen ugyldig, idet han paastod, at den var skrevet af Anklageren, Peder Frederichsen, selv. Derefter bad Hans Nielsen om Tilladelse til at stille Synsmændene nogle Spørgsmaal, da der ikke fra de anklagedes Side var indestævnet Vidner. Trods den stærkeste Protest fra Peder Frederichsens Side, blev Tilladelsen givet.

Under Besvarelsen af disse Spørgsmaal blev det bl. a. oplyst, at der ved Enderne af Rugvangen, hvor Stien førte ud og ind, var indkastet til Vej, og at den Side af Kirkegaarden, som Stien førte til, kaldtes Gunderup Kirkestætte.

Der holdtes nu en lang Række Retsmøder, uden at man kom til noget Resultat. Hans Nielsen søgte ved Vidner at bevise, at der havde været Kørevej, baade naar der var Græsmark, og naar der var Korn, mens Peder Frederichsen fremførte Eksempler paa, at Gunderup Bymænd havde kørt ad de rigtige Veje med Ligfølger og Bryllupsskarer; et vigtigt Vidne var Anders Hansen fra Grimstrup, der havde været Kusk, baade for Pastor Arensberg og den nuværende Sognepræst, Pastor Friis. Han havde til alle Tider kørt uhindret ad den omdisputerede Vej, og Præsten havde haft sin egen Hestestald ved Gunderup Kirkestætte (det var dog før hans Tid). Pastor Friis selv vilde ikke deltage i Striden og frasagde sig Ansvar for, hvad hans Fæster i Aarre foretog sig i denne Sag.

Den ene Gang efter den anden udsættes Retsmøderne. Hver af Parterne søger at diskvalificere den anden Parts Vidner. Til sidst ser det ud til, at Peder Frederichsen vil afskrække Gunderup Mændene ved at lade Udgifterne løbe op. Helt fair er hans Fremgangsmaade ikke; thi de fleste af de Vidner, han fremførte, var Bønder, der til daglig stod under hans Kommando.

Hen imod Slutningen af Aaret fandt han det nødvendigt at faa foretaget en nøjagtig Opmaaling af Vejene ved kyndige Mænd. Denne Opmaaling faldt ud som følger:

A. Den søndre Vejs Længde.

1. Fra Gregers Jepsens Toft i Gunderup til Aarre Mark er	10	Reeb	
2. Derfra til Bugten paa Aarrevejen	9	»	9 Alen
3. Fra Bugten til Enemercke Led	13	»	15 »
4. Fra dette Led til det nordvestlige Hjørne af Peder Nissens Toft i Aarre	15	»	0 »
5. Fra bemeldte Hjørne til Buckes Led	3	»	27 »
6. Fra Buckes Led til den store Kirkeport gennem Gaden	8	»	21 »
Ialt	59	Reeb	22 Alen

B. Den nordre Vejs Længde.

1. Fra Søren Snedkers Bryggershus i Gunde- rup til Aarre Mark	10	Reeb	21 Alen
2. Derfra til det Sted, hvor Stien gaar fra	9	»	7 $\frac{1}{2}$ »
3. Fra Stiens Afgang til Enemercke Led er en dyb Hulvej, som er	15	»	16 $\frac{1}{2}$ »
4. Fra dette Led til det nordvestlige Hjørne af Peder Nielsens Toft i Aarre	15	»	0 »
5. Fra bemeldte Hjørne til Buches Led	3	»	27 »
6. Fra Buches Led til den store Kirkeport	8	»	21 »
Ialt	61	Reeb	43 Alen

C. Den omdisputerede Sti's Længde.

1. Fra Søren Snedkers Hus til Aarre Mark	10	Reeb	21 Alen
2. Derfra til det Sted, hvor Stien gaar fra	9	»	7 $\frac{1}{2}$ »
3. Derfra til første Afkastning	3	»	18 »
4. Fra denne Afkastning over Tværagrene, som gaar i Vest-Øst	7	»	6 »
5. Derfra over Agrene som gaar i Syd-Nord	6	»	22 »
6. Derfra til anden Afkastning	3	»	3 »
7. Derfra lige i Øst til ud for Buches Led	3	»	0 »

8. Igen derfra til den tredie gamle Afkastning	0	»	18	»
9. Derfra langs med en Ager til 4. Afkastning ved Stenhøj	4	»	18	»
10. Derfra lige i Øst langs med en Ager til Aarre Kirkediges Ende	4	»	9	»
11. Derfra til søndre Kirkegangs Stätte	0	»	24	»
	<hr/>			
	Ialt		51 Reeb	46 $\frac{1}{2}$ Al.

Forskellen mellem Stiens Længde og den søndre Vejs Længde er altsaa 7 Reeb 25 $\frac{1}{2}$ Alen (375 $\frac{1}{2}$ Alen) og mellem Stiens Længde og den nordre Vejs Længde 9 Reeb 46 $\frac{1}{2}$ Alen (496 $\frac{1}{2}$ Alen).

Denne Opmaaling, der blev foretaget af Birkedommer ved Tvis Klosters Birk, Christen Haae fra Rosenstein, oplæstes i Retten d. 25. Jan. 1746. Samme Dag gjorde Peder Frederichsen Fordring paa, at Omkostningerne, 15 Rdl. 1 Mark 10 Sk., skulde paalægges Gunderup Bymænd tillige med 14 Rdl. 38 Sk. i andre Omkostninger vedr. Sagen. Det ser ud til, at det har gjort Indtryk paa de anklagede; thi Hans Nielsen udtaler nu, at han har hørt, at Godsejer Teilmann vil føre Sagen igennem til Højesteret, om det saa skulde koste 400—500 Rdl., og tilføjer med et Hjertesuk: »Hvad kan det da hjælpe disse fattige Gunderup Bys Beboere, at forsvare deres Sag mod saa mægtig og rig en Mand, der forudsiger dem Ødelæggelse; de maa da hellere vige for Magten, efterdi de er fattige.«

Dommen lod nu ikke vente længe paa sig; den blev afsagt d. 1. Marts 1746, og faldt ikke ud til Gunderup Mændenes Fordel. Ganske vist blev de fri for Tiltale ang. Vold, og Sagens Omkostninger op hævedes; men for Fremtiden maatte de køre ad de to Veje gennem Aarre By til Kirke.

Af denne Sag ses det, at der blev lagt stor Vægt paa, om en Vej var holdt i Hævd. Der er vist ingen

Tvivl om, at der engang havde været Kørevej, hvor Gunderupmændenes Kirkesti gik; men da der ikke kunde skaffes gyldige Vidner paa, at Vejen ogsaa i nyere Tid var blevet brugt som Kørevej, blev den nedlagt.

At det at holde en Ting i Hævd, kunde føre baade Rettigheder og Forpligtelser med sig, var den nævnte Godsejer Chr. Teilmann fuldt klar over. Engang havde han paa Endrupholm Gods ladet slaa nogle nye Broer, bl. a. i Vibæk og Grisbæk. Disse Broer blev brugt af adskillige vejfarende, og Godsejeren blev da bange for, at Endrupholm med Tiden kunde faa Pligt til, at vedligeholde disse Broer, naar Trafikken over dem var hævdvunden. Han lod da højtideligt udtage et Tingsvidne paa, at Broerne var slaaet til hans eget Brug, og at han ingen Forpligtelser havde til Vedligeholdelse. Tingsvidnet gemmes endnu i Endrupholms Arkiv.

I det foregaaende er der givet en Del Eksempler paa de Stridigheder, der kunde opstaa under Fællesskabet. Det ligger i Sagens Natur, at Stridighederne altid gjaldt Fællesjord, Veje og andre fælles Rettigheder; de smaa Tvistigheder vedr. Agrenes Fordeling m. m., var det Bylaugets Opgave at jævne.

Vesteregnens Skattefund.

Af Roar Skovmand.

1. Danefæ.

Vil man danne sig et Indtryk af Jordfundene fra Ribe Amts Vesteregn, behøver man ikke at gaa lænere end til Egnens Museer, selv om Hovedmuseet ogsaa for denne Egn vedblivende er Nationalmuseet i København; men om en bestemt Fundgruppe gælder det, at den kun findes repræsenteret i Nationalmuseet, og det er Danefæ-Fundene. Allerede den ældste bevarede Lovgivning for Jylland, Jyske Lov fra 1241, slaar fast, at »Hitter nogen Mand Sølv eller Guld enten i Høje eller efter hans Plov, eller paa nogen anden Maade, da skal Kongen det have«. I sin nugældende Form gaar Danefæ-Bestemmelsen ud paa, at »Guld, Sølv, Metal og al anden Skat, som findes enten nedgravet eller forborgen i Jord, Skov, Mark, Hus eller andetsteds og ingen kender sig ved, det kaldes Danefæ¹⁾ og hører Kongen alene til og ingen anden«. Den der finder Mønter og lignende, skal mod Indsendelse deraf til Nationalmuseet nyde Godtgørelse efter Metallets Værdi af det offentlige. Hvis nogen tilbageholder et Fund, skal vedkommende underkastes Straf.

Den her citerede Bestemmelse gaar helt tilbage til 1737 og er antagelig fremkaldt af en Strid, der havde staaet i Anledning af et stort Fund af gangbar Mønt, der et Par Aar tidligere var gjort i et Hus i Ribe.²⁾

Men hvis man nu tror, at der i vort store historiske Skatkammer, i Nationalmuseets danske Samlinger, vil kunne findes »Guld, Sølv, Metal og anden Skat«, der er gravet frem i de mange Hundreder af Aar siden Danefæparagraffen blev slaet fast i 1241, bliver man skuffet. Vi ejer i Nationalmuseet kun ganske enkelte Stykker Danefæ, der er fundet før 19. Aarhundrede. Først da vaagnede rigtig Interessen for de gamle Fund; først nu fik man rigtig Øje for deres historiske Værdi.

I det 19. og 20. Aarhundrede er der dog bragt saa mange Skattefund for Dagen, ogsaa fra disse Egne, at det vel kan være Umagen værd at standse et Øjeblik ved dem og lytte til, hvad de kan fortælle os om gamle Dage. Vi vil derfor gerne vise Aarbogens Læsere nogle enkelte Billeder fra Nationalmuseets Samling af Skattefund fra Ribe Amts Vesteregn, det vil sige: Vester- og Øster Horne Herred samt Skads, Gørding og Ribe Herreder, og omtale de Fund af Mønter og Smykker, der med Rette kan kaldes *Skattefund*, d. v. s. samlede Fund af Ædelmetal nedlagt med Forsæt i Jorden. Mønter, der er nedlagt i Grave eller enkeltvis fundne Ting, der synes at være tilfældigt tabt, hører derimod ikke hjemme i denne Sammenhæng.

2. Guldfund fra Germansk Jernalder.

Den ældste Gruppe af Skattefund er Guldfundene fra Germansk Jernalder, navnlig fra dens ældste Periode (ca. 400–650). Et Kort over Guldfundene³⁾ viser rigtignok, at Vesteregnen ikke kan kaldes rig paa Guld i Sammenligning med andre Egne af Landet, f. Eks. Sydfyn eller Bornholm; i 1915 repræsenterede den Mængde af Guld, man havde fundet i Ribe Amt fra Germansk Jernalder, kun godt 1% af den samlede

Værdi af Guld, der var fundet i hele Landet fra denne Periode ⁴⁾).

De interessanteste af Vesteregnens Guldfund er Brakteatfundene ⁵⁾). Her skal først nævnes det store

Fig. 1. Mundblik og Guldbrakteater fra Darum. Ca. 1/1.

Fund fra *Darum*, Gørding Hrd. (NM C. 5227–33). Det bestod af 13 Guldbrakteater ⁶⁾, et Mundblik af Guld til en Sværdskede samt en lille Glasperle. Guldsagerne fandtes 1884 i en Mose tæt ved en Skrænt, »Klinten«, hvor man paa flere Steder havde fundet Brandpletter med Potter. Af de 13 Brakteater havde flere samme Præg; 3 forskellige Brakteater og Mundblikket er gengivet paa Fig. 1.

De tre Brakteater paa Fig. 1 viser et Mandshoved, paa den midterste er dertil føjet en ynkelig fortegnet Krop. Hovederne er omgivet af flere Cirkler med ophøjet Centrum og med en Runeindskrift indenfor en geometrisk Rammedekoration. Runerne er lette at læse, men Indskrifterne giver ingen Mening. Det er tydeligt

at se, at Mesteren for disse Smykker ikke har kunnet læse; han har slavisk efterlignet Forbilleder, som han ikke forstod. De egentlige Forbilleder for disse Brakteater var romerske og byzantinske Guldmønter og Medailloner med Kejserens Billede, men Efterligningen er barbarisk; derom vidner ikke blot de ubehjælpsomt fortrukne Ansigter, men især »Angsten for det tomme Rum«, der har faaet Kunstneren til at fylde Fladen udenfor Hovedet med Cirkler, Runer, Hagekors og geometriske Figurer ⁷⁾.

Barbarisk, men i en helt anden Stil, er Mundblikket fra Sværdsmeden med dets helt opløste Dyreornamentik i Filigran ⁸⁾.

Af en ganske lignende Karakter er Guldfundet fra Skonager, Næsbyerg Sogn, Skads Hrd. (NM C. 712.19). Her fandtes i 1870 ved Gravning 14 Brakteater og et Brudstykke af et forgyldt Sølvspænde; seks af Brakteaterne var forsynet med Runeindskrift lignende Darumfundets.

Ved Orten, Varde Landsogn, V. Horne Hrd. (NM C. 3502.08) fandt man nogle Aar senere (1879) ved Pløjning paa nybrudt Hede 6 ens Brakteater og 9 Glasperler; endelig har man ogsaa ved Snorup, Tistrup Sogn, Ø. Horne Hrd., fundet en Brakteat (NM 8800).

Disse Brakteatfund, der ligner hinanden saa meget, har utvivlsomt en indbyrdes Forbindelse. Det er med Rette hævdet, at Darum- og Skonager-Brakteaterne maa stamme fra samme Værksted ⁹⁾. De er sikkert ogsaa blevet nedlagt i Jorden paa omtrent samme Tid. Hvorfor? Man har som Aarsag hertil peget paa, at Egnen heromkring dengang var et Knudepunkt for Handel og Skibsfart ¹⁰⁾. Men, hvis den var det, hvorfor gravede man saa Guldet ned i Jorden i Stedet for at glæde sig over de skønne Prydelser? Velsagtens fordi

Jorden i Ufredstider altid har været den tryggeste Bank, man kunde betro sin Rigdom.

3. Skattefund fra Vikingetiden.

Ligesom Guldfundene er karakteristiske for den germanske Jernalder, er Sølvfundene ejendommelige for Vikingetiden (ca. 800—1000). Det er nu ikke længer Guldrakteater, men Mønter og Smykker af Sølv, tit i ødelagt Stand: Brudsølv, der udgør den væsentligste Del af Skattefundene.

Men dette gælder ikke for vor Egn. Vesteregnen er ganske vist i det hele fattig paa Skattefund fra Vikingetid, men de faa Skatte, der er fundet her, hører

Fig. 2. Karolingisk Sølvbæger fra Ribe. 4/5

til Gengæld til de bedste, vi ejer fra denne Tid. Og de indeholder mere Guld end Sølv ¹¹).

Fig. 2 gengiver et Sølvbæger, der i 1908 blev fundet ved Harvning paa *Ribe Nørremark* sammen med 6 mindre Sølvskaale (NM $\frac{15-21}{08}$). Medens de smaa Sølvskaale er simple og spinkle og kun smykket med en Zigzagbort langs Randen, er Bægret et virkeligt Prægtstykke. Hele Ydersiden er dækket med symmetrisk slyngede Efeu- og Vinranker; de dybere Furer i Fladen er belagt med Guld; de finere Linjer er udfyldt med matsort Niello. Dette Bæger er ikke noget dansk Arbejde; dets sikre og klassiske Form og dets yppige, elegante Ornamenten viser hen til den frankiske Kulturverden som dets Hjemsted; det er blevet til i et Værksted i Karl den Stores Frankerrige. Hvorledes det er kommet til Danmark, ved vi ikke; vi kan se paa Bægret, at det var gammelt og slidt, da det blev lagt ned i Jorden. Vi ved, at der ikke var langt fra Ribe til Frisland, det nuværende Holland, den Del af Frankerriget, der stod i stærkest Forbindelse med Danmark; vi ved ogsaa, at det var paa denne Tid, at man i Kirkerne ved Frankerrigets Kyster bad: »Fri os, Herre, fra Normannernes Vredel« Ribebægret er altfor fornemt et Stykke til at være en almindelig Handelsvare; det er enten en »Gave« til en nordisk Høvding eller det er gement Vikingerov.

De smaa Skaale i Ribe-Fundet har deres Sidestykker i Skattefund fra andre Egne af Danmark. De er lavet herhjemme, og det formodes, de har været brugt ved Gudsdyrkelsen. Er det en nordisk Høvding og »Gode« (hedensk Tempelpræst), der har gemt dem i Jorden, da Kristendom og Ufred holdt sit Indtog i Landet? Alt, hvad vi kan sige er, at Skatten er nedlagt i Jorden engang i 900-Aarene ¹²).

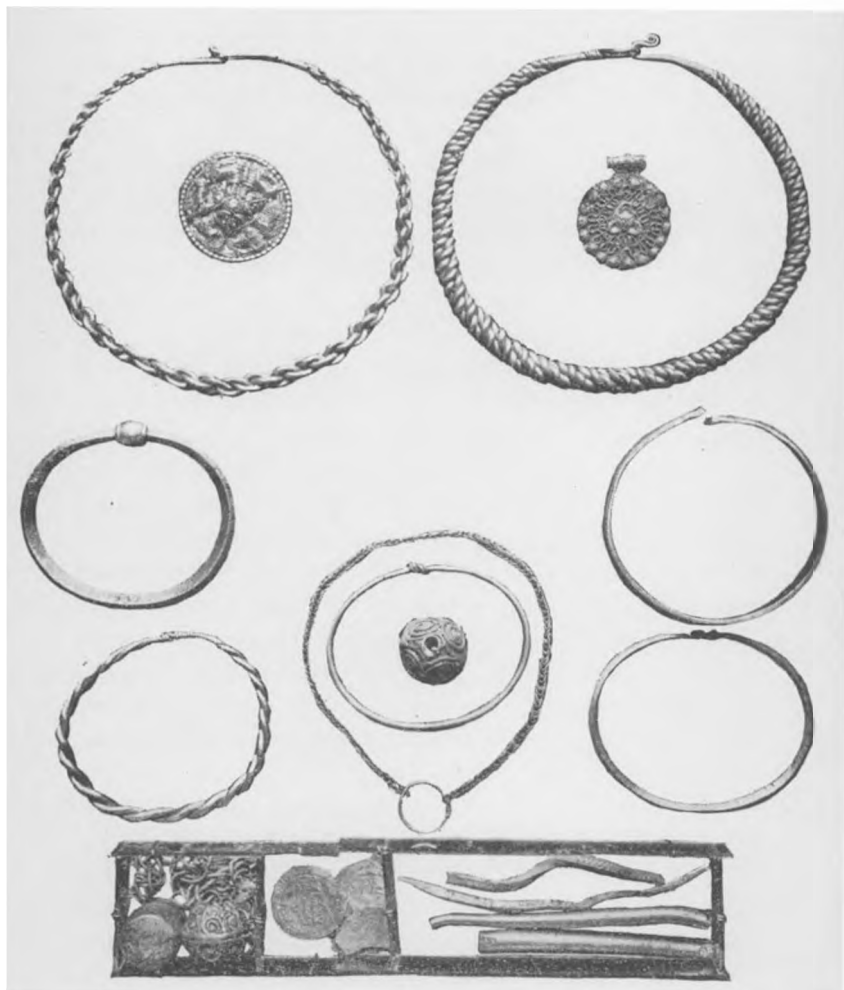

Fig. 3. Guldskatten fra Vester Vedsted. Ca. 1/3

Ogsaa *Vester Vedsted*-Skatten, Ribe Hrd., der er gengivet Fig. 3 (NM 18272-83, 18374-78, 18871-73, $\frac{12}{33}$ og Møntsaml. 194) viser Forbindelse med karolinisk Kultur. Denne Skats Indhold (fundet 1859 og senere ved Pløjning) er dog først og fremmest alt det, som er typisk for Vikingetidens Skattefund i Danmark. Snoede eller glatte Arm- og Halsringe, Hængesmykker, Sølvperler, Barrer og overhuggede Stænger og endelig arabiske Mønter (i Midten forneden paa Fig. 3). De arabiske Mønter er afgørende for Tidsfæstelsen af Skatten: den maa jo være nedlagt *efter* Prægeaaret for den yngste Mønt i Fundet. Af de 10 arabiske Mønter, som Fundet indeholdt, var den yngste en Mønt fra Samarkand, præget for Fyrsten Nasr ibn Ahmed, der regerede fra 913 til 942. Skatten er altsaa nedlagt nogen Tid efter 913.

Alle Ringene og Hængesmykkerne samt en lille Kæde og to Barrer er af Guld. Hele Skattens Guldindhold var 750 g, det vil sige, at *Vedsted*-Skatten, næst efter den norske Guldskat fra Hon, der vejede over 2500 g, er den rigeste Guldskat fra Vikingetiden i hele Nordeuropa. Det er værd at mærke sig Guldringenes Vægt: De to Halsringe vejer 196 og 101 g, Guldarmringene $103\frac{1}{2}$, 98, 49, 27 og 24 g, de to Barrer 50 og 51 g. I Vikingetiden regnede man naturligvis ikke med Gram, men med »Ører«, og en »Øre« Guld var = 24,5 g; Vægtene var dog ikke alle lige fine. Den norske Arkæolog A. W. Brøgger har paavist, at en Mængde norske Guldringe fra Vikingetiden har en Vægt, der er nøje afpasset efter Vægt-»Øren« som Enhed¹³). Det samme Forhold møder vi her og andetsteds i Danmark. Disse Ringe har da ikke blot været Smykker, men ogsaa Betalingsringe, den Tids Form for »store Sedler«.

Vedsted-Skattens Ejer har samlet sit Guld fra flere

Sider. Ringene er sikkert alle lavet herhjemme, og det samme gælder det lille Filigran-Smykke foroven til venstre, prydet med krybende Dyrefigurer med udstaaende Øjne; det er et rigtig nordisk Motiv. Hængesmykket til højre er af en helt anden Art. Det er lige saa fint som det andet er groft. De smaa Bukler langs Randen og de fine Baand, der bugter sig hen over Fladen med de store Stene (der nu er faldet ud) i Midten, vidner om en kunstnerisk Kultur, der hører hjemme i det karolingiske Frankerrige. Antagelig er Smykket indført. Ogsaa de to Sølvperler er frankiske i Stil og Smag, men sandsynligvis lavet herhjemme; man har dog fundet ganske lignende Sølvperler i Dorrestad i Frisland, der stod i saa livlig Forbindelse med Norden ¹⁴).

Forbindelsen med karolingisk Kultur præger endelig ogsaa *Hornelund-Smykkerne*, Horne Sogn, Ø. Horne Hrd. (NM C. 7144-46, Fig. 4). Disse to Spænder er ikke blot de skønneste Smykker, Nationalmuseet ejer fra Vikingetiden, men det er i det hele de fornemste Ædelmetalarbejder, der overhovedet er bevaret fra Danmarks Oldtid. De blev fundet i 1892 af en Tjenestekarl, der var ved at harve en Mark ved Foden af en lavere Bakkeskraaning. Han saa da, at der hang et rundt Spænde af Guld samt en snoet Guldring fast ved Harvetanden; et Mærke derefter er endnu tydeligt at se i Smykket Fig. 4 nederst. Dagen efter blev det andet Spænde fundet paa samme Sted.

Begge Smykkerne er Spænder af Guld, dannet af to hvælvede Guldplader, hvoraf den øverste er rigt prydet med Baandmønstre i Filigran. Smykket øverst er dækket af et yppigt Mønster af symmetrisk slyngede Baand, der holdes sammen af tre Kringler og en Krans i Smykkets Midte. Spændet nederst beherskes af fire stiliserede Dyrehoveder, der gaber ind

Fig. 4. Guldsmykker fra Hornelund. 4/5

imod en Sten, der ikke længer findes i sin Indfatning. Dyrehovederne fremhæves ved, at der mellem dem er anbragt fire gennembrudte Felter, hvorover der er spændt Filigranslyngninger; i Midten af hvert Felt har der været Plads til en lille Glasflus. Ser man nærmere til, er der en ikke ringe Forskel paa de to Spændere. Det gælder den haandværksmæssige Udførelse, der kun er fuldendt paa Smykket øverst, og det gælder selve Ornamentiken. Helhedsindtrykket er forskelligt: Spændet øverst virker harmonisk behersket, Spændet nederst er præget af voldsomme Modsætninger i Reliefvirkningen og i Motiverne.

Trods al Forskel — een Ting har begge til fælles: med J. Brøndsted kan vi kalde det »den rene klassiske Linjeskønhed«; at de hører hjemme i den karolingiske Kulturkreds kan der ikke være nogen Tvivl om. Det er vel ikke aldeles givet, som Brøndsted hævder, at det er indførte, frankiske Originalarbejder fra Midten af 800-Aarene, — Dyrehovederne tyder just ikke derpaa; men Smagen og Stilen er iøvrigt rent frankisk, og der er adskilligt, der taler for, at disse Smykker er skabt paa dansk Grund af indkaldte frankiske Mestre.

Det kan paavises, at Mesteren (Mestrene?) for Hornelund-Spænderne har dannet Skole her i Norden. Baade i Sverige og Norge kendes Smykker, der er ganske nær beslægtet med Hornelund-Spænderne i Form og Motiver. Heri er intet mærkeligt. Det var de Smykker i Norden, der bedst fortjente at efterlignes.

Alligevel er der noget gaadefuldt ved disse Smykker fra Hornelund. Vi vilde saa gerne vide helt sikkert, hvorfra de kom, hvem der havde skabt dem, hvem der havde ejet dem og hvorfor de blev gemt ned i Jorden og netop her paa Vesteregnen — og ingen af Spørgsmaalene kan med Sikkerhed besvares,

i hvert Fald ikke før endnu flere Skattefund er føjet til dem, vi allerede kender ¹⁵⁾).

4. Møntfund fra Middelalderen.

Omkring Aar 1000 skifter Skattefundene Karakter. Ringe og Smykker forsvinder og afløses af rede Penge.

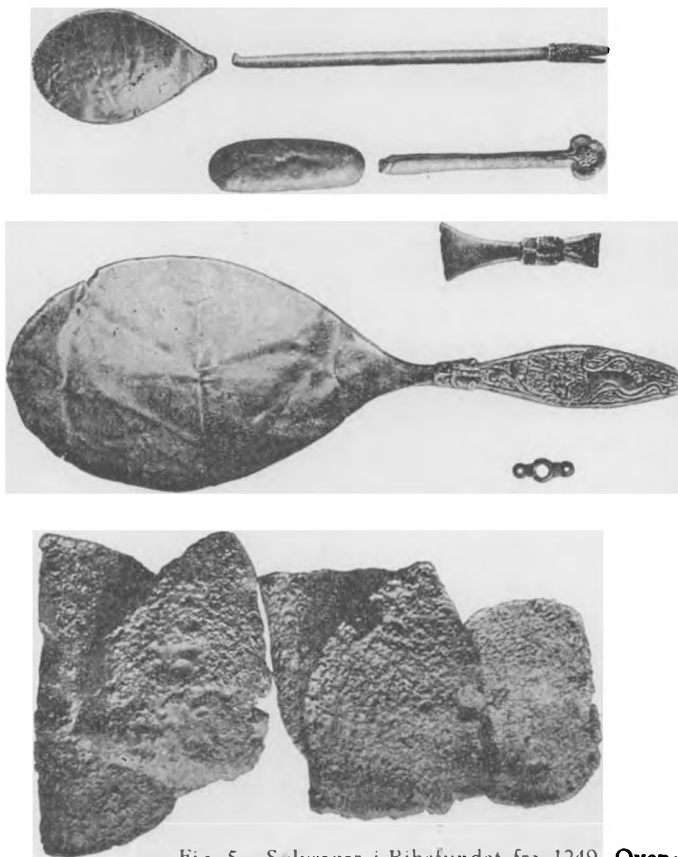

Fig. 5. Sølvager i Ribefundet fra 1249. Ovenfor den store Ske: Brudstykker af Skafter, Skeblad, Barre. Nedenfor: Snøremalle, Sølvklumper. ^{2/3}
Efter »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1935.

Fig. 6.

← Dobbeltske fra Ribefundet, rekonstrueret af Poul Nørlund og William Larsen. »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1935. ca. 5/6

→ Dobbeltskeen set fra Siden. »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed« 1935. ca. 5/6

Skattefundene fra Tiden efter Aar 1000 er næsten udelukkende Møntfund. Men herved bliver det lettere at bestemme Fundenes Nedlægningstid og at erkende, hvilke Forhold og hvilke Bevæggrunde der har bestemt Ejermændene til at give deres Rigdom Jorden i Vold.

Det ældste af disse Fund ¹⁶⁾ er Skattefundet fra *Obbekær Hede*, Fol Sogn, Ribe Hrd. (Møntsaml. 38). Her fandtes 1844 i en Høj en brun Krukke af haardt brændt Ler. Krukken, der mindede om rhinsk Stentøj, indeholdt 318 Mønter, alle præget i Ribe i Slutningen af Valdemar IIs Kongetid. Skatten er nedl. efter 1230. ¹⁷⁾

Fig. 5 og 6 viser Sølvgenstandene i Fundet fra *Ribe Østermark* (NM D 7863-69, Møntsaml. 1231). Her fandtes i 1911 ved Gravning i $\frac{1}{2}$ m Dybde en lille sort Lerpotte, hvori der laa 1257 Sølvmønter, 5 større Sølvklumper, en lille glat Sølvbarre samt Brudstykker af Skeer eller rettere — som Dr. Poul Nørlund har paavist — af en Dobbeltske af vesteuropæisk Arbejde. Af de 1257 Mønter var 1201 engelske Penninge af en Type, der blev inddraget i 1248, 34 Mønter var irske og skotske, dertil kom en Snes tyske og een fransk Mønt, præget af Karl I af Anjou efter 1246. Det er ikke vanskeligt at finde Grunden til Nedlæggelsen af denne Sølvskat; vi ved, at der i Aaret 1247 kæmpedes voldsomt om Ribe: i April erobrede Hertug Abel Byen og fangede Biskop Esger, godt en Maaned senere lykkedes det Kongen at tage Byen tilbage ¹⁸⁾.

Fra det urolige Hundrebaar efter Valdemar Sejrs Død stammer endnu fire Skattefund paa Vesteregnen:

Vrenderup Hede, Faaborg Sogn, Skads Hrd. (Møntsaml. 278). Her fandtes i 1866 under en Lyngtørv 431 Mønter og en lille Sølvklump. De havde vel ligget i en Pung. Mønterne var fra Nørrejylland og Ribe,

alle præget under Erik Glipping med Undtagelse af een, der stammer fra hans Forgænger Christoffer I; den yngste Mønt i Fundet var fra omkring 1274¹⁹).

Liljebjerget, Ribe (Mønts. 307). Her fandtes 1869 90 Mønter, alle fra Erik Menved med Undtagelse af 3, som stammer fra hans Fader, Erik Glipping. Med Undtagelse af 8 var alle Mønterne præget i Ribe. Fundet var fra omkring 1298²⁰).

Roust, Grimstrup Sogn, Skads Hrd. (Møntsaml. 317). Her fandtes i 1870 ved Grøftegravning paa en Mark, 1/2 Alen under Overfladen, 164 »Borgerkrigsmønter« af den sletteste Sort, som Christoffer II lod præge før 1326. De laa i en Lerkrukke sammen med nogle brændte Ben. 60 af Mønterne var helt ødelagt²¹).

Sjelborg, Hostrup Sogn, Skads Hrd. (Møntsaml. 1259). Paa nyanlagt Vej, hvor et ca. 50 cm tykt Jordlag var bortkørt, i Nærheden af Sjelborg Skole, fandt en Dreng i 1913 9 Mønter fra Erik Menved (Viborg, Ribe og Slesvig) og 6 fra Christoffer II (Ribe og Slesvig)²²), uden Tvivl Del af et større Fund.

Derefter følger 300 Aar, som ikke har efterladt sig egentlige Skattefund paa vor Egn. Der er her kun Grund til at nævne 2 Fund fra Tiden mellem Christoffer II og Christian IV, og ingen af dem er rigtige Skattefund:

I 1750 fandtes i Kirkemuren i *Henne*, V. Horne Hrd., 6 danske Mønter, 1 fra Valdemar Sejr, Resten fra Erik af Pommern (1396–1439)²³).

I 1918 faldt en udskaaren Madonnafigur, der hang over Korbuen i *Billum Kirke*, V. Horne Hrd., ned paa Gulvet; derved trillede en Snes Mønter ud paa Gulvet. Den ældste var fra Christoffer af Bajern, de yngste fra Kong Hans (1482–1513)²⁴).

5. Møntfund fra 30 Aars-Krigen og Svenskekrigenes Tid.

Den sidste Gruppe af Skattefund fra Vesteregnen stammer fra det 17. Aarhundrede; de fleste af disse Fund synes at staa i Forbindelse med Wallensteins (1627—29), Torstenssons (1643—45) og Karl Gustafs (1658—60) Besættelser af Jylland.

Hessel, Hodde Sogn, Ø. Horne Hrd. (Møntsaml.13). I 1842 fandtes 14 Sølvmonter paa en Mark, 8 Specier og 6 3-Groschen. Den ældste Mønt var brandenburgsk fra 1530, den yngste en Speciedaler præget af Hertug Johan Adolf af Gottorp 1615²⁵).

Lindberg, Ølgod S., Ø. Horne Hrd. (Møntsaml. XIX). I 1826 fandtes i en Tørvemose nogle gamle danske og holstenske Sølvmonter, mest fra Chr. IV's Tid²⁶).

Nørre Farup, Farup Sogn, Ribe Hrd. (Møntsaml. 420). Her fandtes i 1878 19 større Sølvmonter, nemlig 7 hele og 2 halve danske Kroner (1619—24) og 10 tyske og hollandske Specier (1620—29). Denne Skat maa være nedlagt under Krigen 1629²⁷).

Billumtarp, Billum Sogn, V. Horne Hrd. Her fandtes i 1818 ved en Gaard 22 store og en Pakke smaa Sølvmonter. Blandt Mønterne, der indsendtes til Rentekamret, var danske Blypenge fra Chr. IV, holstenske Skillinger og tyske Specier, bl. a. fra Aarene 1637 og 1642 (Hertug August af Brunsvig-Lüneburg). Desværre blev ikke alle Fundets Mønter bestemte²⁸).

Vilslev, Gørding Hrd. (Møntsaml. 9). I 1841 fandt man under Skorstenen i et Hus i Vilslev en Træbud-dike med 29 tyske, svenske og hollandske Speciedalere fra Tiden 1550—1658. Denne Skat maa være nedlagt under Svenskekrigen 1558—60²⁹).

Herhen hører antagelig ogsaa det sidste Skattefund, der kendes paa Vesteregnen fra denne Tid. I *Ribe*

Tingbog for 20. December 1735 berettes, at da man i 1735 vilde foretage Reparationer i Huse, der tilhørte to af Byens mest fremstaaende Mænd, Købmændene Peder Madsen Fridsch og Chr. S. Eenholm, fandt man skjult bag Paneler eller under Gulvbrædder henholdsvis 46 Dukater og 499 Rigsdaler Specier, som var blevet gemt bort i Ufredstider og derefter glemte³⁰⁾.

NOTER:

- 1) Ordet »Danefæ« betyder »Død Mands Gods«.
- 2) Jfr. Torben Lund: Danefælovgivningen og andre Regler om Fund af Sager af historisk Værdi. Juristen 1942, S. 657 f.
- 3) Se J. Brøndsted: Danmarks Oldtid III, 1940, S. 275 og 296.
- 4) Ifølge C. Neergaard: Guldfundene, Aarbøger f. nord. Oldk. 1915, S. 192.
- 5) En fuldstændig Fortegnelse over Guldfundene fra Ribe Amt er givet af Neergaard i Aarb. f. nord. Oldk. 1915 S. 183, 196 ff.
- 6) Af latinsk »bractea«: tynd Plade.
- 7) Jfr. om Brakteaterne herfra og fra Skonager Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter, 1942, Text Sp. 498 ff., 790, Atlas p. 412 f.
- 8) Filigran: Sølv- eller Guldtraadsarbejde.
- 9) Lis Jacobsen og Moltke anf. St. Sp. 498 ff.
- 10) Neergaard anf. St. S. 191.
- 11) Jfr. Roar Skovmand: De danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder, Aarbøger f. nord. Oldk. 1942, specielt S. 67—76.
- 12) Aarb. f. nord. Oldk. 1942, S. 75. Om Ribe-Bægreets karolingiske Oprindelse se J. Brøndsted: Early English Ornament, 1924, S. 328 ff. Om Skaalenes formentlige kultiske Brug se K. Friis Johansen i Aarb. f. nord. Oldk. 1912, S. 223 f. og 259 ff.

- 13) A. W. Brøgger: Ertog og Øre, 1921, S. 96.
 - 14) Aarb. f. nord. Oldk. 1942, S. 71 ff. — Dorestad-Perlerne er afbildet i Oudheidkundige Mededeelingen, Leiden, NR XI, S. 83.
 - 15) J. Brøndsted i Acta Archaeologica V, 1934, S. 181 f. — Aarb. f. nord. Oldk. 1942, S. 67 ff.
 - 16) Fundbeskrivelsen er optaget efter Møntsamlingens topografiske Registrant og Protokoller, som Museumsinspektør Georg Galster venligst har tilladt mig at benytte.
 - 17) Jfr. P. Hauberg i Videnskabernes Selskabs Skrifter 6. R. V, 1906, S. 332, 366.
 - 18) Poul Nørlund: En Dobbeltske i Sølvfundet fra Ribe Østermark, Aarb. f. nord. Oldk. 1935, S. 117 ff. — Georg Galster i Numismatic Chronicle, 4. Series, XVI, p. 372 ff. (1917).
 - 19) P. Hauberg i Aarb. f. nord. Oldk. 1884, S. 268, 274.
 - 20) Aarb. 1884, S. 268, 278.
 - 21) Aarb. 1884, S. 270, 281.
 - 22) Ifølge Møntsamlingens Protokol.
 - 23) Mønterne kom til Bregentved Arkiv, hvorfra de senere er overgaaet til Møntsamlingen.
 - 24) Møntsaml. 1423.
 - 25) Ifølge Møntsamlingens Protokol.
 - 26) Ifølge Møntsamlingens Protokol.
 - 27) Jfr. J. Olrik: Drikkehorn og Sølvtøj fra Middelalder og Renæssance, 1909, S. 144.
 - 28) Ifølge Møntsamlingens topografiske Registrant.
 - 29) Olrik: Drikkehorn og Sølvtøj S. 144.
 - 30) O. Smith og V. Hermansen: Ribe Bys Hist. 1730—1820 I, 1936, S. 11 f. Jfr. Nord. numismatisk Aarskrift 1936, S. 98.
-

SMAASTYKKER.

Et sjældent Offerfund

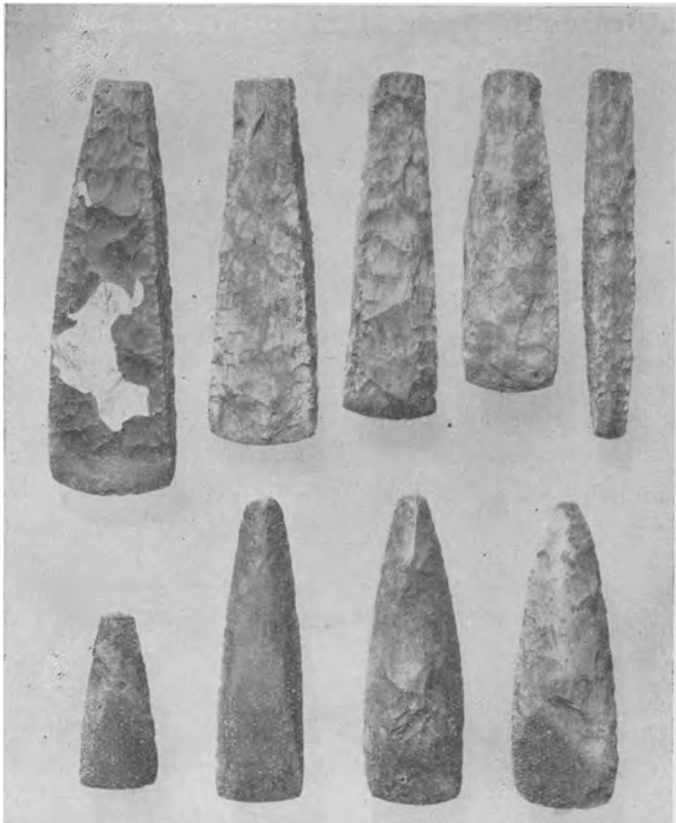
fra Stenalderen i en Mose i Vester Nebel.

En Dag i Forsommeren 1941 gravede den unge Landmand Chr. Jessen, Skast, Tørv i en lille Mose i Vester Nebel, Skast Herred, tilhørende hans Fader, Grd. Nicolai Jessen, Skast Mark. Pludselig stødte Spaden mod noget haardt, og da Chr. Jessen vilde undersøge, hvori Forhindringen bestod, opdagede han, at han stod overfor et Oldtidsfund, og i Løbet af kort Tid havde han fremdraget 8 smukke Flintøkser og 1 stor Flintmejsel¹⁾). Disse 9 Stykker laa tæt sammen, under ca. 1 Alen Tørv, umiddelbart paa Sandbund, idet Mosen her kun er af ringe Dybde. Jessen gravede omkring Findestedet, men der blev ikke fundet mere.

Disse 9 Flintredskaber, der her blev fundet paa samme Sted, udgør utvivlsomt en samlet Nedlæggelse og maa opfattes som et Offer til en eller anden Guddom; Fundet tilhører altsaa den Gruppe, der betegnes som Offerfund eller Votivfund. Fundet bestaar, som ovenfor anført, af 8 Økser og 1 Mejsel, alt af Flint.

Af Økserne tilhører de 4 den tyknakkede Type, heriblandt den største af Økserne, der maaler 25,0 cm i Længden; de andre 4 er af den spidsnakkede, hul-

¹⁾ Fundet er første Gang omtalt og afbildet af Dr. Therkel Mathiassen i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark«, 1942, S. 9—11.

Offerfundet fra Vester Nebel Mose.

slebne (hulhuggede) Form, hvoremellem det mindste Stykke i Fundet, der kun maaler 11,0 cm; Mejslen er tyknakket. 2 af Huløkserne er slebne, og desuden har den ene af de tyknakkede Økser lidt Slibning; de øvrige Stykker bærer ikke Spor af Slibning og maa saaledes betegnes som ufærdige. Alle Stykkerne, der er smukke, regelmæssige Eksemplarer, og som er

fuldstændig ubeskadigede, stammer fra den yngre Stenalder og tilhører det Afsnit af Storgravskulturen (Megalithkulturen), hvis karakteristiske Gravform er Jættestuerne. I Tid maa de placeres o. 2000 f. Kr.

Et Offerfund med saa mange smukke Oldsager som Vester Nebel-Fundet er altid værdifuldt; men to Ting gør dette Fund til et af de interessanteste og i videnskabelig Henseende mest betydningsfulde, der kendes i sin Art. Først og fremmest Findestedet: SV-Jylland. Fra denne Del af Landet kendes kun faa Fund fra Jættestuekultursfolket, saaledes blot een Jættestue, det lille Stenkammer ved Mejls nord for Varde¹⁾. Herude dominerede Enkeltgravskulturen, hvorfra der kendes et stort Antal Grave og Enkeltfund. Dernæst Fundets S sammensætning: de 4 Økser og Mejslen af tyknakkede Form og de 4 spidsnakkede, hulslebne (hulhuggede) Økser. Det er første Gang, disse Typer optræder sammen i et Motivfund. De er fundet sammen i Jættestuerne; men medens det er afgjort, at den tyknakkede Form, der her er repræsenteret, tilhører Megalithkulturen, har der hidtil været nogen Tvivl om, hvorvidt den spidsnakkede Huløkse virkelig er sammenhørende med den anden Form. Efter dette Fund kan der dog næppe være Tvivl mere.

I Betragtning af Vester Nebelfundets videnskabelige Værdi var det meget ønskeligt at søge at erhverve det til Opbevaring i Nationalmuseet, og det lykkedes da ogsaa ved velvillig Medvirken af Lærer H. Sørensen, Lunde Skole, Grimstrup, og i god Forstaaelse med de lokale Museer i Varde og Esbjerg. Til Fin-

¹⁾ Afbildet i J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I, p. 205, Fig. 149. Mejls-Jættestuen, der i mange Aar har henligget i noget forfalden Tilstand, vil iøvrigt i den nærmeste Fremtid blive restaureret af Nationalmuseet, saa det for sin Egn enestaaende Oldtidsminde kan fremtræde i værdig Stand.

deren, Chr. Jessen, blev der en smuk Findeløn. — Man maa nu blot med Spænding afvente, om ikke de kommende Aars Tørvegravning i de sydvestjyske Moser skulde bringe et nyt og lige saa interessant Fund for Dagens Lys.

Christen Leif Vebæk.

Et Forarbejde til Pontoppidans Danske Atlas.

I den danske historisk—topografiske Litteratur er Traps »Danmark« fra det 19. Aarhundrede et Hovedværk. Men det har to værdige Forgængere, Peder Resens store utrykte »Atlas Danicus« fra det 17. Aarhundrede og Erik Pontoppidans »Danske Atlas« fra det 18. Aarhundrede, der begge stadigvæk har stor Betydning, ikke mindst paa Grund af de Kort, der ledsager Teksten. Resen lader os se de danske Byer i Fugleperspektiv, medens Pontoppidan til hver Købstad dels har et Prospekt, dels en Grundplan.

Det er let at paavise, at Resens Kort ikke er fejlfri. Fejlene er dog ofte lette at rette, og hans Kort har mange Enkeltheder fra Fortiden, som vi nu uden dem vilde være afskaaret fra at vide Besked med.

Om Pontoppidans Grundplaner kan man undertiden høre den Mening fremsat, at de er saa afhængige af Resens, at omtrent hver eneste Fejl i disse er gentaget. —

deren, Chr. Jessen, blev der en smuk Findeløn. — Man maa nu blot med Spænding afvente, om ikke de kommende Aars Tørvegravning i de sydvestjyske Moser skulde bringe et nyt og lige saa interessant Fund for Dagens Lys.

Christen Leif Vebæk.

Et Forarbejde til Pontoppidans Danske Atlas.

I den danske historisk—topografiske Litteratur er Traps »Danmark« fra det 19. Aarhundrede et Hovedværk. Men det har to værdige Forgængere, Peder Resens store utrykte »Atlas Danicus« fra det 17. Aarhundrede og Erik Pontoppidans »Danske Atlas« fra det 18. Aarhundrede, der begge stadigvæk har stor Betydning, ikke mindst paa Grund af de Kort, der ledsager Teksten. Resen lader os se de danske Byer i Fugleperspektiv, medens Pontoppidan til hver Købstad dels har et Prospekt, dels en Grundplan.

Det er let at paavise, at Resens Kort ikke er fejlfri. Fejlene er dog ofte lette at rette, og hans Kort har mange Enkeltheder fra Fortiden, som vi nu uden dem vilde være afskaaret fra at vide Besked med.

Om Pontoppidans Grundplaner kan man undertiden høre den Mening fremsat, at de er saa afhængige af Resens, at omtrent hver eneste Fejl i disse er gentaget. —

Et sjældent Tilfælde vil, at man for Vardes Vedkommende kan iagttage, hvorledes Kortet over denne By i Danske Atlas er blevet til.

Erik Pontoppidan var død i 1764, og det blev da hans Svoger Hans de Hofman, Præsident i Fredericia, der maatte udgive de sidste Bind af Værket, deriblandt 5. Bind, hvori Beskrivelsen af Varde findes. I 1768 skriver Hofman til Raadmand Niels Knudsen og Byfoged Frausing i Varde:

Velædle og velvise,
højstærede Hr. Raadmand
og Hr. Byfoged!

Da der nu trykkes paa Beskrivelsen over Riber Stift til Atlas Daniæ og de dertil behøvende Kobberstykker ønskede maa saa akkurat som muligt¹⁾, siden den Bog forfærdiges efter kongelig Befaling, og i mange Tilfælde kan være Publico til Nytte, altsaa vilde jeg herved bede, de højstærede Herrer vilde behage at undersøge indlagte Grundtegning om Varde og besvare de derpaa forlangte Poster samt tillige melde, om noget er uakkurat, paa det samme kunde blive korrigeret, førend Pladen aftrykkes, hvorom jeg udbeder mig Svar inden Maj Maanedes Udgang, og med særdeles Højagtelse lever

De højstærede Herrer
tjenstskyldigste Tjener

Fridericia,

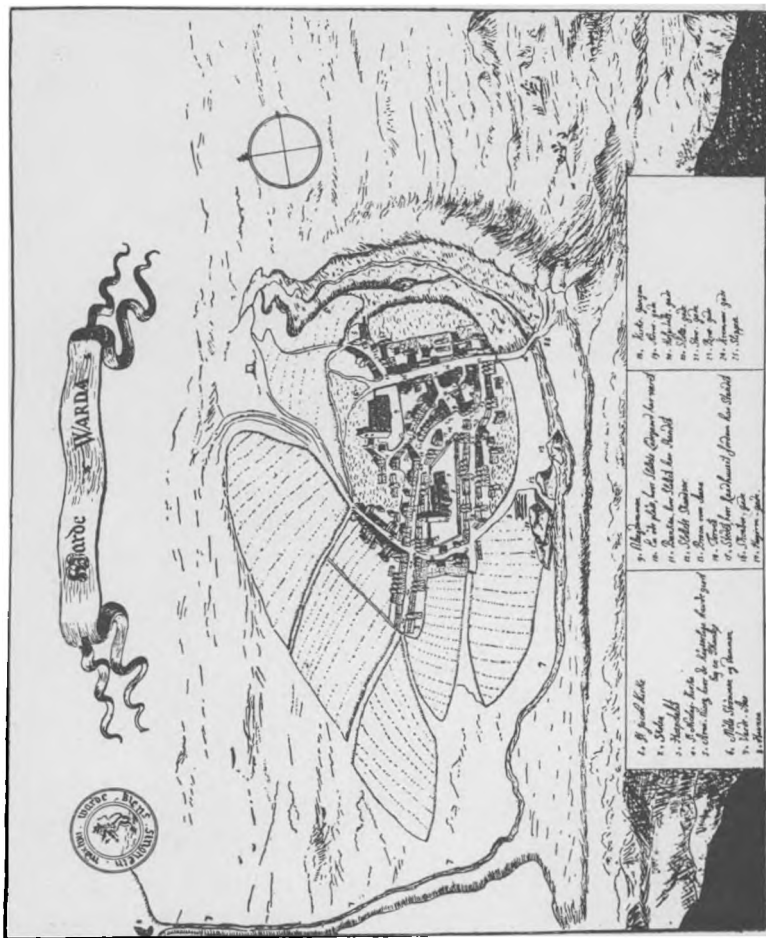
H. D. Hofman.

d. 19. April 1768.

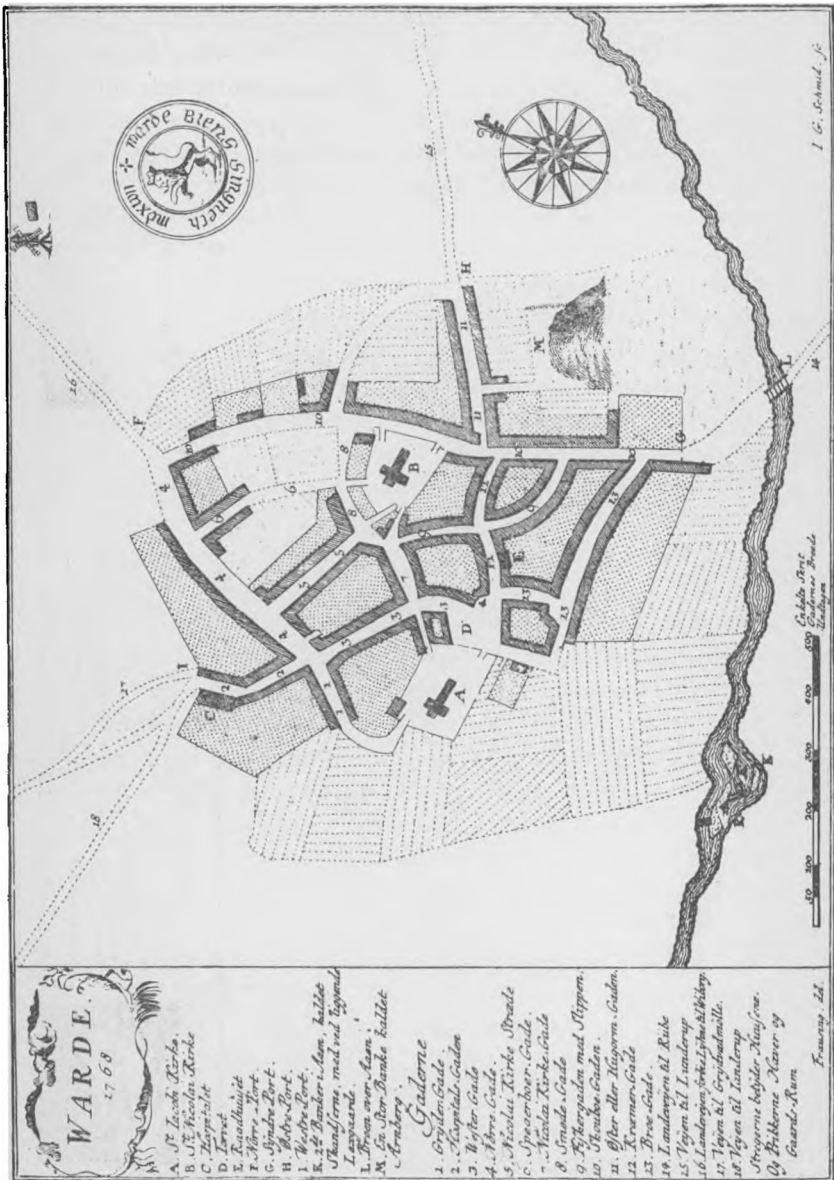
Den Tegning, som Hofman sendte til Varde, maa have været lavet paa Grundlag af Resens Kort, hvilket fremgaar af en Sammenligning mellem Resens Tegning og det Svar, Byfoged Frausing en Maaned senere

¹⁾ Her maa være glemt noget.

sendte Hofman. At det ikke har været selve Resens Kort, Hofman havde tænkt sig at anvende, fremgaar ogsaa af Byfogedens Brev, idet Numrene paa Resens Kort ikke svarer til de Numre, Frausing anfører i sit Brev. Dette lyder saaledes:

Varde ca. 1661. Efter Resens Atlas.

Varde 1768. Grundplan efter Pontoppidans »Danske Atlas«.

Højædle og velbaarne,

højstærede Hr. Etatsraad!

Den udi Hr. Etatsraadens højtærede Skrivelse af 19. passato [ɔ: sidste Maaned] hidsendte Grundtegning over Varde fremkommer indsluttet tilbage. Samme har fast ingen Overensstemmelse med denne Bys Situation. Thi hverken Gaderne Proportion efter Længden eller deres Strækning efter de 4 Vinde er derved iagttaget. Derover er og den saa kaldede Vester og Hospitalsgade, Nr. 7 og 11, anbragt lige i Vester, da den dog strækker sig udi Nordvest fra Jacobi Kirke, og denne Fejl har trukket mangfoldige flere efter sig. St. Jacobi Kirke ligger efter dette Chartre ligesom midt i Byen, da den dog ligger Sydvest i Byen og har slet ingen Gader enten Vesten eller Synden for sig; thi den saa kaldede Slotsgade, Nr. 10, har i sidste 100 Aar ikke været til. St. Nicolai Kirke er anbragt i den nordre Side af Byen, da den ligger fast midt i Byen. Aaen kommer fra Norden, som og er en Fejl, siden den strækker sig fra Nordost i Synden til Vesten, saa Forskellen er saa stor i disse og flere Tilfælde, at Chartet uden Tvivl for mange Aar siden maa være gjort af en saadan Person, som har haft en middelmaadig Ide om Situationen, men været fraværende og forfattet Chartet alene efter Imagination [ɔ: Hukommelsen]. Thi den her over Byen for nogle Aar siden af en bekvem Person forfærdigede Prospekt viser, saavidt jeg endnu erindrer, tydeligt, at der ingen Bygninger ligger Vesten for Jacobi Kirke, og at der paa ligger en Del Østen for Nicolai Kirke. — Det har været umuligt at rette Fejlene paa det hidsendte Chartre. Jeg har derfor efter den liden Indsigt, som jeg har i deslige Ting forfærdiget en ny og anden Grundtegning, hvor Gaderne har deres rette Propor-

tion og Strækning i Længden. Navnene er og vedføjet, saaledes som de findes anskrevne i Brandassurancereprotokollen. Samme Carte følger ærbødigt indsluttet og giver udførlig...¹⁾ Forskellen ved Konfrontation med det gamle Charte — — —

Varde,

den 19. Maj 1768.

Dette Brev findes i Konzept i Varde Raadstuearkiv som Bilag til Hofmans Skrivelse blandt indkomne Breve til Magistraten. Samme Sted findes to Udkast til en Grundplan af Varde, der viser, hvorledes Frausing har arbejdet med Tegningen, indtil han har faaet den smukke og nøjagtige Grundplan frem, som findes trykt i Danske Atlas.

Denne Grundplan af Varde bygger altsaa slet ikke paa Resen, men er et selvstændigt Arbejde af den brave Varde-Byfoged Johan Jacob Frausing.

Carl Lindberg Nielsen.

Af Bastrup Ejerlavs Historie.

Vamdrup Sogn har ikke altid haft den Udstrækning, det nu har, idet den Del af Sognet, der ligger Syd for Kongeaen og udgør henved Halvdelen, er sønderjydske Jord og tidligere hørte til Haderslev Amt. Saaledes hørte Ejerlavene Bastrup og Holt til Skodborg Sogn, men var engang, uvist hvornaar, henlagt under Vamdrup Sogn med Hensyn til Kirke og Skolevæsen. Skattevæsenets Forhold til Skodborg løstes

¹⁾ Her er en halv Linie af Papiret smuldret bort.

tion og Strækning i Længden. Navnene er og vedføjet, saaledes som de findes anskrevne i Brandassurancereprotokollen. Samme Carte følger ærbødigst indsluttet og giver udførlig...¹⁾ Forskellen ved Konfrontation med det gamle Charte — — —

Varde,
den 19. Maj 1768.

Dette Brev findes i Koncept i Varde Raadstuearkiv som Bilag til Hofmans Skrivelse blandt indkomne Breve til Magistraten. Samme Sted findes to Udkast til en Grundplan af Varde, der viser, hvorledes Frausing har arbejdet med Tegningen, indtil han har faaet den smukke og nøjagtige Grundplan frem, som findes trykt i Danske Atlas.

Denne Grundplan af Varde bygger altsaa slet ikke paa Resen, men er et selvstændigt Arbejde af den brave Varde-Byfoged Johan Jacob Frausing.

Carl Lindberg Nielsen.

Af Bastrup Ejerlavs Historie.

Vamdrup Sogn har ikke altid haft den Udstrækning, det nu har, idet den Del af Sognet, der ligger Syd for Kongeaen og udgør henved Halvdelen, er sønderjydske Jord og tidligere hørte til Haderslev Amt. Saaledes hørte Ejerlavene Bastrup og Holt til Skodborg Sogn, men var engang, uvist hvornaar, henlagt under Vamdrup Sogn med Hensyn til Kirke og Skolevæsen. Skattevæsenets Forhold til Skodborg løstes

¹⁾ Her er en halv Linie af Papiret smuldret bort.

først efter Krigen 1864. I Traps Beskrivelse af Heretugdømmet Slesvig (1864) oplyses, at 15 Gaarde og 51 Huse med 366 Indbg. i Bastrup hørte til Frøs Herred, Haderslev Vesteramt, og at Fattigvæsenet blev styret efter slesvigsk Lovgivning.

Navnet Bastrup tyder paa, at Bostedet er meget gammelt. Der har sikkert levet en kendt Mand af Navnet *Basi* eller *Bassi*, som har givet Anledning til Bynavnet. Af Omegnens Folk udtales Navnet altid med langt a, altsaa Ba.strup, medens Folk fra andre Egne gerne siger Båstrup, altsaa med kort a.

I ældgammel Tid har Bastrup Jorder for en stor Del været dækket af Skov, særlig mod Sydøst og Sydvest, medens den sydlige Del indtil Bygrænsen mod Jels Sogn, udgør den store Bastrup Mose, gennem Hundreder af Aar en uudtømmelig Brændselkilde. Arealet er sikkert mindst 100 Td. Land.

Den nuværende Bastrup Skov, der er inddelt i Skifter og ejes af en Del Lodsejere, er en Rest af den meget store Farris-Skov, som strakte sig mod Vest over Rødding og til Gram, medens den mod Øst stod i Forbindelse med Statsskovene i Drenderup og Fovslet. Et Sted mellem Bastrup Skov og Farris har der i gammel Tid staaet et vældigt Egetræ, der var kendt vidt omkring under Navnet *Farriskongen*, og gamle Folk i Egnen har kunnet fortælle om dets overordentlige Størrelse; men den nulevende Slægt kender intet til det, og Stedet, det har staaet paa, kan ikke paa-vises.

Toftejord fandtes der i og ved Byen, medens Agermarken for største Delen strakte sig mod Vest og Syd, her og der afbrudt af Engdrag, som førte Navnet *Kær*; af saadanne fandtes *Hvidkær*, *Frues Kær*, *Kaal-kær*, *Lille-Broeng*, *Puols Made*, *Aakær*, *Nykær*, *Ves-selkær* og *Gaardmose-Eng*.

Lige ind til Byen, mod Sydøst, er der et Mosedrag, kaldet Dammen, der nu mest henligger som Græsmark. Om det engang har været en Dam eller en lille Sø, ved jeg intet om. Selvfølgelig har Bastrup haft sin Fællede eller fælles Græsmark, som Kvæget dreves ud paa, og hvor det vogtedes af Byhyrden. Hvor denne Fællede har ligget, vides ikke med Sikkerhed, men Sandsynligheden taler for, at den har været den store Flade mod Sydvest, der nu er bebygget af en Del større og mindre Landejendomme.

Bastrup var indtil Udskiftningen af Jorderne, som nok har fundet Sted mellem 1770 og 1780, en tæt sammenbygget By, hvor Ejendommene laa paa begge Sider af Vejen, dog de fleste paa den vestre Side, fra den lille Bæk mod Syd til det Sted paa den gamle Kirkevej, hvor Landevejen drejer af mod Bastrupminde. Nordligst var det gamle Fattighus, som nu i meget ændret Skikkelse er i privat Eje.

Efter at Jorddelingen havde fundet Sted, foretog Landmaaler Petersen af Skodborg en Opmaaling af samtlige Jorder i Ejerlavet, og det fremgaar af denne, at hele Arealet udgjorde 1989 Tønder og $3\frac{5}{16}$ Skæpper, som boniteredes efter Kvalitet til 215 Td. $7\frac{13}{16}$ Skp. Ved Opmaalingen regnedes efter Hamburger-Roder a 16 Fod; 1 Td. Land regnedes til 320 Kvadrat-Roder, 1 Skæppe til 40.

I Bastrup var 15 Lodsejere, nemlig 5 Halvgaarde, 6 Fjerdinggaarde, 3 Bolssteder og Smedens Ejendom. De 5 Halvgaarde ejedes af Niels Andersen med 222 Td. (nu Lykkesholm), Hans Dinesen med 260 Td. (vist Dalsgaard), Erik Mikkelsen med $307\frac{1}{2}$ Td. (Lauridsminde), Peter Hansen Hørlych med $207\frac{3}{4}$ Td. (Bastrupgaard) og Trøjborggaarden Kæmpesgaard med 218 Td. Foruden disse 15 Ejendomme var der en Del Huse, tildels Legehuse, med lidt Havejord.

Omkring ved 1800 tog saa Udflytningerne og Udstykningen fat, idet adskillige havde faaet deres Lods der saa langt borte, at Driften vilde være lettere, om de byggede huse paa dem. Omtrent 1800 bortsolgtes Hovedlodden af Trøjborggaarden, og af den oprettedes Skovborglund. Samtidig flyttedes en af de nordligste Gaarde ud mod Vest, og har faaet Navnet Hvidkærgaard. Ballegaard mellem Bastrup Skov og Østerbygaard blev udstykket fra Dalsgaard. 1847 nedbrændte 3 af Gaardene i Byen, hvad der gav Anledning til, at en af dem flyttedes ud mod Vest og hedder nu Bastrupminde, en anden nogle Hundrede Alen længere vestlig end før, og kaldes nu Lykkesholm, medens den tredje, Bastrupgaard, blev genopbygget paa samme Sted.

Af et Skatteregister fra 1853 ses det, at 17 Bastrup Ejendomme betalte 133 Rdl. 1 Sk. til Skodborg og 82 Rdl. 69 Sk. i Landskat.

Under Krigen 1864 opstod der nogle Uroligheder i Bastrup, idet nogle hjemmetyske Gaardmænd arbejdede paa at faa den nye Grænse lagt Nord om Byen og fik lavet en Adresse med 17 Underskrifter, som skulde tilstilles den Komite, der skulde fastlægge Grænsen. Da de paagældende ikke fik deres Ønske opfyldt, fandt to af Hovedmændene, Tonnes Tonnesen paa Hvidkærgaard og Niels Andersen paa Lykkesholm det raadeligst at afhænde deres Ejendomme og flytte bort fra Byen.

Indtil 1856 havde Bastrup ingen Skole; Børnene fra Byen søgte til Vester Vamdrup Skole, medens Beboerne i Distriktets vestlige Del sendte deres Børn til Bisholm i Holt. Ovennævnte Aar købte Kommunen 12 Td. Land og byggede en Skole, der indtil 1885 var eenklasset; saa blev der ansat en Lærerinde og fra 1898 en Andenlærer. Førstelærerne ved Skolen

har været følgende: Niels Jagd 1856—60, Chr. Andersen 1860—94, B. V. Møller 1894—1903, N. Nielsen 1903—40 og nu S. A. Knudsen.

Fra ældgammel Tid har der ligget en Landsbykro i Bastrup; den nedbrændte for en Del Aar siden og er nu genopført i en ny Skikkelse, men uden Ret til Udsenkning af stærke Drikke.

Nordøstligst i Byen laa den saakaldte Trøjborgsgaard, som ogsaa, navnlig i Vamdrup Kirkebog, kaldes Kæmpesgaard. Da Østerbygaard solgtes fra Trøjborg 1772, fulgte Kæmpesgaard med i Købet, og Fæsterne og senere Ejerne af den og de fra den udstykkede Ejendomme har maattet yde en aarlig Afgift til Ejerne af Østerbygaard indtil vore Dage, en Afgift, der udgjorde ialt omtr. 100 Kr. og nu er under Afløsning. Tallet paa de fra Kæmpesgaard udstykkede Ejendomme er 17 Landejendomme, 7 Huse uden Jord og 4 Moseskifter, og Ejendommen bærer almindeligt Navnet »Trøjborg Gods«, men er Selveje.

1791 var Kæmpesgaard endnu Fæstegods, og Fæstebonden hed Rasmus Ankersen, hvis Enke, Mette Marie Poulsdatter Buch afstod Gaarden til Herman Hansen, som døde 1822. I hans Tid blev Hovedparcellen fra skilt. Hans Søn Rasmus Hansen var Ejer 1839 og 1842, og 1852 kaldes Ejeren Christian Christensen. Fra den Tid maa Gaarden være helt udstykket, og Navnet Kæmpesgaard forekommer ikke mere. Da Gaarden havde Matrikel-Numrene 2 og 3, kan det ses i Vurderings-Protokollen, at 24 Ejendomme er udstykket fra den, og af dem har 7 et Areal af over 10 ha. I hele Bastrup Distrikt findes omtr. 100 Ejendomme, og af dem har Halvdelen over 10 ha Jord.

Af de 5 Halvgaarde, som nævnes 1791, er *Lykkesholm* den eneste, der ikke er bleven udstykket; dens Areal er nu 88 ha. Fra omtr. 1760 til 1872 ejedes den

af samme Familie, og Ejerne hed skiftevis Anders og Niels. 1872 købtes den af Peter Hansen Moos af Ulserup i Sundeved, Ejer til 1889, Sønnen Christen Moos til 1929, og nu dennes Søn Peter H. Moos.

Bastrupgaard var en Tid lang ved store Tilkøb vokset til omtr. 400 Td. Land og ejedes i 5 Slægtled af Familien Hørlych, nemlig fra c. 1755 til 1895, Efterhaanden er der blevet bortsolgt store Arealer, saa der nu kun er 35 ha tilbage.

Skovborglund har været ejet af Familien Skousen siden 1832: Peder Nielsen Skousen 1832–46, Enken Marie Elisabet Nielsdatter 1846–64, Sønnen Niels Skousen 1864–96, dennes Søn Niels Peder Skousen 1896–1928; nu Enken Martha Skousen, f. Larsen. Arealet er nu $47\frac{3}{4}$ ha.

Hvidkærgaard har haft mange Ejere i Aarenes Løb, og af dem skal kun nævnes Tonnes Tonnesen fra omtr. 1850–64; han var Fader til den kendte Højstrup-Præst Hans Tonnesen, der blev født paa Hvidkærgaard d. 1. Januar 1854. Familien, som var bleven tysksindet, flyttede til Rødding ved Slutningen af Kriegen 1864.

J. H. Byriel.

Ejendomsretten til Søgaard Sø.

For nogle Aar siden blev Ejerne af de Ejendomme, der grænser til Søgaard Sø, enige om at faa Vandfladen sænket ret betydeligt, saa der kunde indvindes et ret stort Areal til Dyrkning, og tilligemed kunde en Del af de omkring Søen liggende Marker blive

af samme Familie, og Ejerne hed skiftevis Anders og Niels. 1872 købtes den af Peter Hansen Moos af Ulserup i Sundeved, Ejer til 1889, Sønnen Christen Moos til 1929, og nu dennes Søn Peter H. Moos.

Bastrupgaard var en Tid lang ved store Tilkøb vokset til omtr. 400 Td. Land og ejedes i 5 Slægtled af Familien Hørlych, nemlig fra c. 1755 til 1895, Efterhaanden er der blevet bortsolgt store Arealer, saa der nu kun er 35 ha tilbage.

Skovborglund har været ejet af Familien Skousen siden 1832: Peder Nielsen Skousen 1832–46, Enken Marie Elisabet Nielsdatter 1846–64, Sønnen Niels Skousen 1864–96, dennes Søn Niels Peder Skousen 1896–1928; nu Enken Martha Skousen, f. Larsen. Arealet er nu 47³/₄ ha.

Hvidkærgaard har haft mange Ejere i Aarenes Løb, og af dem skal kun nævnes Tonnes Tonnesen fra omtr. 1850–64; han var Fader til den kendte Højstrup-Præst Hans Tonnesen, der blev født paa Hvidkærgaard d. 1. Januar 1854. Familien, som var bleven tysksindet, flyttede til Rødding ved Slutningen af Kriegen 1864.

J. H. Byriel.

Ejendomsretten til Søgaard Sø.

For nogle Aar siden blev Ejerne af de Ejendomme, der grænser til Søgaard Sø, enige om at faa Vandfladen sænket ret betydeligt, saa der kunde indvindes et ret stort Areal til Dyrkning, og tilligemed kunde en Del af de omkring Søen liggende Marker blive

afvandede, hvad de trængte haardt til. Afløbet, den saakaldte Vamdrup Aa, blev uddybet, og saa skulde de paagældende Lodsejere betale Omkostningerne.

Ved en Undersøgelse af gamle Akter viste sig den Mærkelighed, at ingen af dem var Ejere af Søen, idet Ejendomsretten fra gammel Tid af tilhørte Vamdrupgaard og de tre gamle Bønstrupgaarde, skønt ingen af disse Ejendomme nu havde Marker, der grænsede til Søen. Hvordan kunde dette gaa til?

Da Ejeren af Østerbygaard og Vamdrupgaard, Kancelliraad F. V. Hansen, overdrog alle de ham tilhørende Fæstegaarde til Indehaverne 1785, blev der indført følgende i Købekontrakten:

Ejeren til de nævnte Hovedgaarde forbeholder sig »Herligheden« over samme Gods i Følge Forordningen af 13. Maj 1769, Jagt- og Fiskerirettigheder indbefattet. Da senere Familien v. Düring afhændede Østerbygaard, forblev »Herligheden« ved Vamdrupgaard.

Imidlertid var der flere om Ejendomsretten, idet de tre Bønstrupgaarde havde Parcellen paa Søens Nordside og som Selvejergaarde ikke havde mistet Retten til Andel i Søen. Dog var disse Parceller nu solgt til Gaarden Søgaard; det var Matr. Nr. 1h, 2b og 3e og 3b af Bønstrup Ejerlav.

Lodsejerne kunde altsaa ikke udnytte de afvandede Arealer uden at søge en Overenskomst med Ejerne, som imidlertid var saa højmodige at afstaa deres Rettigheder uden Vederlag.

J. H. Byriel.

Vestjyske Falkelejer.

Gamle Regnskaber kan undertiden give helt overraskende Oplysninger. Det var i alt Fald en Overraskelse for mig, da jeg i Riberhus Lensregnskab fandt, at der havde været et Par Falkelejer i den vestligste Del af Ribe Amt i Kristian IVs Tid.

I Regnskabet for 1608—09 findes i Indtægtslisten følgende Post: »Husbondhold af Sønder Side. Jakob Sunichsen Falchener 3 Mk.« — I Regnskabet 1616—17 nævnes det atter og denne Gang med endnu et Falkeleje i Lenet. Man faar nemlig følgende Oplysning: »Synderside. Jacob Sunichsen Fallchener af et Fallcheleeg ved Synderside og et ved Daarum Aae 1½ Daler til Husbondhold.«

Sønderside var et dengang meget bekendt Fiskerleje i Ho Sogn. Med Darum Aa menes der næppe Darum Bæk, men utvivlsomt Sneum Aa, der mod Nordvest danner Grænsen for Darum By og Sogn.

Endnu et Sted tæt ved Jyllands Vestkyst og ikke saa langt herfra ved man, at der blev drevet Falkefangst, nemlig i Skast Sogn, Nabsognet til Kystsognet Ballum i Sønderjylland.

Disse Steder maa der da have været forholdsvis mange Falke.

— Fra Oldtiden havde Jagten ved Hjælp af Falke været særlig anset og dreves i Middelalderen og senere som en ridderlig Idræt af baade Herrer og Damer. Navnlig de store skandinaviske Jagtfalke var i stærkt Ry og meget efterspurgte, især de lyse Eksemplarer af islandske Jagtfalke.

Danske Konger skænkede aarligt adskillige tæmmede og dresserede Falke bort til fremmede Fyrster og Stormænd. Desuden skulde man ogsaa selv bruge en Por-

tion. Det var derfor en Nødvendighed, at der stadig blev indfanget Falke.

I gamle Dage kunde man klatre op til Rederne i Træerne, hvor visse Arter byggede, og tage Æggene og lade Høns eller andre Husfugle udruge dem, eller man bandt Benene paa Ungerne i Reden, saa de ikke kunde flyve bort. Derefter hentede man dem, naar de var flyvefærdige. Denne Fangstmetode var forlængst forbudt. I det 16. Aarhundrede var Jagten paa Falke tilmed blevet saa godt som et Regale, d. v. s. en Ret, der alene var forbeholdt Kongen. Derfor maatte den Mand, der vilde fange Falke søge om Tilladelse og svare Husbondhold af Erhvervet. Ved saadanne Lejligheder plejede Kongen gerne at forbeholde sig et vist Antal af de indfangede Falke. — Om Kongen har haft Højhedsret over Falkelejet i Skast ved jeg dog ikke; det nævnes 1608 blandt Ribe Bispestols Gods.

Paa denne Tid foregik Falkefangsten her til Lands i Falkelejer. Saadanne er det Jakob Sunichsen har haft ved Sønderside og ved Sneum Aa. Til Falkelejet hørte der i Almindelighed en Hytte, halvt nedgravet i Jorden. Her holdt Falkoneren sig skjult, herfra førte en lang Line hen til to Pæle. Ved den fjerneste Pæl fastgjordes en Lokkedue til Enden af Snoren. Ved den anden Pæl, der stod noget derfra, var der anbragt et Net. Undertiden havde Fangeren en Varfugl oven paa sin Hytte. Viste en Falk sig, begyndte den at skrige. Fangeren gjorde sig rede, trak Varfuglen ned i Hytten og stod parat ved Snoren. Slog Falken ned paa Lokkeduen, trak han hastigt i Snoren, saa Due og Falk i en Fart droges over til den anden Pæl, hvor Nettet faldt ned over Falken, just som den vilde fortære sit Bytte. Til Indfangning af mindre Falke kunde man nøjes med et Garn, som Duen var bundet til, og som

Falken indvikledes i, naar den slog ned. — Det var om Efteraaret, Fangsten især foregik.

Man kan ikke sige hvilke Falke, der fangedes herude. Den store Jagtfalk (*Falco gyrfalco*) kan det ikke have været. De mindre Falke kaldtes gerne Sletfalke (af *schlechte* = simple), men adskilles dog fra Lærkefalkene. Antagelig har det været Vandrefalken (*F. peregrinus*), man har efterstræbt. Det var den, der fangedes flest af i Falkelejerne rundt omkring.

Efter Indfangningen kom saa den vanskelige Tæmning og Dressur; thi først den afrettede Falk kunde tjene de høje Herrer og Damer til Fornøjelse paa Falkejagten.

H. K. Kristensen.

Skafttapøksen som Kile.

Ikke just almindeligt, men heller ikke sjældent forekommer den saakaldte Skafttapøkse her i Vestjylland; uden for Jylland og Slesvig—Holsten findes den næsten aldrig. — Den tilhører Enkelgravskulturen.

I Nakkeenden er den tilhugget paa en saadan Maade, at Partiet minder om en Tap, der kan sættes i et Skaft. Selve Nakken har næsten altid Mærker efter Slag, saa Dele er bortsprængt. Øksen bestaar i Almindelighed ikke af den skarpe Flint, men af den blødere og sejgere Grønsten.

Der er rejst Tvivl om, at Redskabet virkelig er en Økse*). Man har formodet, at det har været brugt

*) J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I, 266, 359.

Falken indvikledes i, naar den slog ned. — Det var om Efteraaret, Fangsten især foregik.

Man kan ikke sige hvilke Falke, der fangedes herude. Den store Jagtfalk (*Falco gyrfalco*) kan det ikke have været. De mindre Falke kaldtes gerne Sletfalke (af *schlechte* = simple), men adskilles dog fra Lærkefalkene. Antagelig har det været Vandrefalken (*F. peregrinus*), man har efterstræbt. Det var den, der fangedes flest af i Falkelejerne rundt omkring.

Efter Indfangningen kom saa den vanskelige Tæmning og Dressur; thi først den afrettede Falk kunde tjene de høje Herrer og Damer til Fornøjelse paa Falkejagten.

H. K. Kristensen.

Skafttapøksen som Kile.

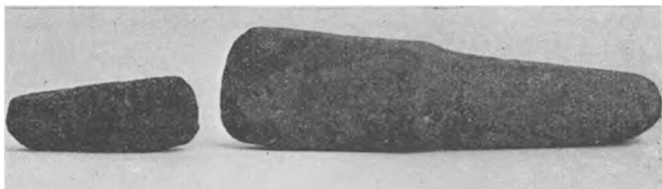
Ikke just almindeligt, men heller ikke sjældent forekommer den saakaldte Skafttapøkse her i Vestjylland; uden for Jylland og Slesvig—Holsten findes den næsten aldrig. — Den tilhører Enkelgravskulturen.

I Nakkeenden er den tilhugget paa en saadan Maade, at Partiet minder om en Tap, der kan sættes i et Skaft. Selve Nakken har næsten altid Mærker efter Slag, saa Dele er bortsprængt. Øksen bestaar i Almindelighed ikke af den skarpe Flint, men af den blødere og sejgere Grønsten.

Der er rejst Tvivl om, at Redskabet virkelig er en Økse*). Man har formodet, at det har været brugt

*) J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I, 266, 359.

som Kile til Kløvning af Træ. Et Mosefund sidste Sommer viser, at Skafttapøksen virkelig har været benyttet som Kile.

To Skafttapøkser, den mindste er brugt som Kile.

I min Samling har jeg to Skafttapøkser. Den store er fundet paa Torlundgaards Mark i Ølgod Sogn og er et anseeligt Redskab, 30 cm langt. Den lille Økse, kun 13 cm lang, er ogsaa en Skafttapøkse, selv om Formen er mindre udpræget. Den fandtes i Sommeren 1941 ved Tørvegravning i en Mose, beliggende ved Skellet mellem Urup og Hejbøl og tilhørende Gdr. Karl Pedersen, Urup. Tørvejorden var købt af Entreprenør Nørgaard, Eg; hans Arbejdshold stødte da paa et Stykke Træ, hvoraf en af Arbejderne, Husmand Peder Kristensen, fremdrog Øksen.

Den sad saa dybt indkilet i Træstykket, at den næsten var skjult deri, og saadan, at den ikke kunde have haft noget Økseskaft, da den dreves i Træet. Den maa derfor have været brugt som Kile; men den har ikke formaaet at kløve Træet.

Kan der end ikke være Tvivl om, at Skafttapøksen er brugt som Kile i dette Tilfælde, maa den dog vist ofte være brugt som Økse. Æggen er nemlig meget tit optrukken i Retning af Skaftet ligesom ved Enkelgravsfolkets tyknakkede Økser. Der er da heller ikke noget i Vejen for, at et Redskab kan anvendes til mere

end een Ting. — Undertiden findes almindelige tyk-
nakkede Økser paa Marker og Heder, haardt med-
tagne af Nakkeslag, maaske har disse gamle Økser
været brugt som Kiler.

H. Øllgaard.

En genstridig Rytterbonde i Gunderup.

Den 1. Maj 1690 blev Regimentsskriveren ved 1. jydsk Rytterregiment Anthonius Barckman suspenderet, mistænkt for Bedrageri. Den nye Skriver blev Anders Hansen Rask. Han gik i Lag med den vanskelige Opgave at lede og administrere det vidtstrakte Ryttergods, hvoraf der dengang var meget i Ribe Amt. Tiderne var daarlige, Godset fattigt og Kravene store. Under Arbejdet med at drive Godset frem var det ingenlunde altid, han havde Bønderne paa sin Side. De havde erfaret, at Henvendelser fra Herskabet ofte betød mere Ydelse og flere Fortrædeligheder. Modvilje og passiv Modstand kunde imidlertid hidse den daglige Leder op til Overgreb. Saa vidt jeg kan skønne er det dette, der ligger bag ved Regimentsskriverens Forhold til en Rytterbonde i Gunderup i Aarre Sogn.

Hvert Aar afholdt Regimentets øverste høje Ledelse en Session, hvor Skriverens Regnskab og Godsets og Bøndernes Forhold behandlede.

Til Sessionen 1693 indberettede Rask, at paa en Fjerdedelsgaard i Gunderup har praktiseret sig ind

end een Ting. — Undertiden findes almindelige tyk-
nakkede Økser paa Marker og Heder, haardt med-
tagne af Nakkeslag, maaske har disse gamle Økser
været brugt som Kiler.

H. Øllgaard.

En genstridig Rytterbonde i Gunderup.

Den 1. Maj 1690 blev Regimentsskriveren ved 1.
jydske Rytterregiment Anthonius Barckman suspenderet,
mistænkt for Bedrageri. Den nye Skriver blev Anders
Hansen Rask. Han gik i Lag med den vanskelige
Opgave at lede og administrere det vidtstrakte
Ryttergods, hvoraf der dengang var meget i Ribe Amt.
Tiderne var daarlige, Godset fattigt og Kravene store.
Under Arbejdet med at drive Godset frem var det
ingenlunde altid, han havde Bønderne paa sin Side.
De havde erfaret, at Henvendelser fra Herskabet ofte
betød mere Ydelse og flere Fortrædeligheder. Mod-
vilje og passiv Modstand kunde imidlertid hidse den
daglige Leder op til Overgreb. Saa vidt jeg kan skønne
er det dette, der ligger bag ved Regimentsskriverens
Forhold til en Rytterbonde i Gunderup i Aarre Sogn.

Hvert Aar afholdt Regimentets øverste høje Ledelse
en Session, hvor Skriverens Regnskab og Godsets og
Bøndernes Forhold behandledes.

Til Sessionen 1693 indberettede Rask, at paa en
Fjerdedelsgaard i Gunderup har praktiseret sig ind

en Bonde Knud Jepsen Skrædder i 10—12 Aar«. Det kan se ud til, at han i det knudrede Sprog har villet antyde, at Bonden ikke havde lovligt Fæstebrev. Jeg tror dog, han havde det. Havde der været en ulovlig »Praktiseren«, var Knud Jepsen sikkert smidt ud uden videre Formaliteter. Det er da heller ikke om Fæstebrevet, Striden staar, men om Forsømmelse af Gaarden, et Forhold, der kunde medføre Fæstets Fortabelse, ja give Bremerholms Arbejde.

Skriveren hævder, at Gaarden er forsømt; Knud Jepsen har ladet en Del Agerjord ligge udyrket. Om det ikke var i samme Tilstand ved Fæstets Overtagelse, siges der ikke noget om i Skrivelsen. Imidlertid var det lykkedes Hr. Rask at faa Manden dømt fra Gaarden. Han jog ham dog ikke straks bort — ifølge hans egen Fremstilling — men tilbød tværtimod, at han maatte blive, hvis han vilde dyrke det hele og love Bedring. Det vilde Bonden ikke love. Der var utvivlsomt gjort Uret imod ham, og han er aabenbart oprørt i sit Inderste herover.

Regimentsskriveren antog saa en ny Fæster. Da Knud Jepsen mærkede det, benyttede han sig af et for bortflyttende Fæstere ikke ualmindeligt Trick: at nedbryde og udtage nogle Sparrer og Lægter under Taget; desuden blev Vogne og Døre — stadig efter Skriverens Fremstilling — »voldeligen nedslagen«, og han truede med at stikke Gaarden i Brand, hvis han skulde drives fra Hus og Arne. Endelig klagede han til Kongen og paastod, at Skriveren havde forfulgt ham af Had.

Hr. Rask foreslaar Sessionen at lade Bonden gribe og gøre ham til Soldat, da »han ej er ved Midler, hvormed hans Majestæt kan være fornøjet, for hvis (hvad) han allerede tilkendt er eller kunde blive, er og at befrygte, om han saaledes som en Løsgænger

bliver hengaaende, han da efter Djævelens Indskydelse skulde forulykke samme Sted (Gaard) med flere ved Ildebrand«.

Skriveren har ikke sparet sig. I bogstavelig Forstand har han malet Fanden paa Væggen!

De høje Herrer i Sessionen lod sig imidlertid ikke kyse. Tværtimod fandt de, at deres Skriver — alias Ridefoged — var gaaet for uretfærdigt og haardt frem. De afgav nemlig følgende Resolution: »Efter nøje Undersøgning kunde vi ikke nægte Knud Jepsen at være sket nogen Uret af Regimentskriveren. Derfor forbliver det efter den ovenbemeldte Dom«.

Saaledes blev der sat en Stopper for Skriverens Had og Forfølgelse. Knud Jepsen maatte af med Gaarden; men han slap for Soldatertrøjen og yderligere Overgreb af Ryttergodsets ellers saa mægtige Mand.

(1. jyske Rytterregiment, Kasseregnskab 1693).

H. K. Kristensen.

Foldudbytte 1750.

I et Skifte efter en afdød Vævster og Spindepige Maren Nielsdatter Fiour, der døde 2. Oktober 1750 hos Mads Knudsen Smed i Strudvad, Janderup Sogn, ses det, at hun havde saaet 2 Skpr. Byg og 1 Skp. Mynt Rug (første Kærv) i Fællesskab med en Slægtning Chr. Hansen i Janderup i dennes Jord. Ligeledes havde hun saadan Fællesavl med Hans Faaborg i Strudvad, hvor Avlen »ungefæhr« udgjorde 3 Traver Rug. Skifteforvalteren, Ridefogden paa Hesselmed, gav de to Mænd Befaling til at faa Kornet torsken og opmaalt før næste Møde om Skiftet. Udsæden

bliver hengaende, han da efter Djævelens Indskydelse skulde forulykke samme Sted (Gaard) med flere ved Ildebrand«.

Skriveren har ikke sparet sig. I bogstavelig Forstand har han malet Fanden paa Væggen!

De høje Herrer i Sessionen lod sig imidlertid ikke kyse. Tværtimod fandt de, at deres Skriver — alias Ridefoged — var gaaet for uretfærdigt og haardt frem. De afgav nemlig følgende Resolution: »Efter nøje Undersøgning kunde vi ikke nægte Knud Jepsen at være sket nogen Uret af Regimentskriveren. Derfor forbliver det efter den ovenbemeldte Dom«.

Saaledes blev der sat en Stopper for Skriverens Had og Forfølgelse. Knud Jepsen maatte af med Gaarden; men han slap for Soldatertrøjen og yderligere Overgreb af Ryttergodsets ellers saa mægtige Mand.

(1. jyske Rytterregiment, Kasseregnskab 1693).

H. K. Kristensen.

Foldudbytte 1750.

I et Skifte efter en afdød Vævster og Spindepige Maren Nielsdatter Fiour, der døde 2. Oktober 1750 hos Mads Knudsen Smed i Strudvad, Janderup Sogn, ses det, at hun havde saaet 2 Skpr. Byg og 1 Skp. Mynt Rug (første Kærv) i Fællesskab med en Slægtning Chr. Hansen i Janderup i dennes Jord. Ligeledes havde hun saadan Fællesavl med Hans Faaborg i Strudvad, hvor Avlen »ungefæhr« udgjorde 3 Traver Rug. Skifteforvalteren, Ridefogden paa Hesselmed, gav de to Mænd Befaling til at faa Kornet torsken og opmaalt før næste Møde om Skiftet. Udsæden

paa 2 Skp. Byg havde da givet 7 Skp., altsaa $3\frac{1}{2}$ Fold. Myntrugen gav 5 Skpr., altsaa 5 Fold i første Kærv. De 3 Traver Rug havde givet $8\frac{3}{4}$ Skp., knapt nok 3 Skp. af Traven.

(Hesselmed Skifteprotokol). *H. K. Kristensen.*

Jens Chr. Christensen, Ovnbøl.

22. Juli 1942 døde Gaardejer Jens C. Christensen, Ovnbøl. Lige fra Historisk Samfunds Oprettelse og til sin Død var han en af dets trofaste Støtter. Al historisk og navnlig arkæologisk Forskning havde en Ven i ham; derfor har han ofte været Nationalmuseet til Hjælp, og derfor har han vist lige fra Varde Museums Oprettelse været i Bestyrelsen for dette, og han har gennem Aarene skænket det mange Gaver: Oldsager, Jydepotter, Fajance m. m.

En rent ud forbavsende Viden om Historie, Personalhistorie og Zoologi havde han skaffet sig gennem en omfattende Læsning. Endvidere var han en god Iagttagere, derfor var han som faa inde i sin Hjemegns Historie og havde ogsaa gjort Arkivstudier desangaaende. Han udgav intet, men glædede sig over sine Samlinger og var glad over at kunne hjælpe andre, der arbejdede med de samme Problemer. Jeg skylder ham personlig megen Tak for den Hjælp, han har givet mig, og Historisk Samfund skylder ham Tak, ikke blot fordi han var Tillidsmand, men fordi han paa saa mange Maader — uden at stille sig selv til Skue — har hjulpet og ydet Ofre for Historisk Samfund i dets Arbejde med at fremdrage, undersøge og værne om Egnens Minder og udbrede Kendskabet til Amtets Historie.

H. K. K.

paa 2 Skp. Byg havde da givet 7 Skp., altsaa $3\frac{1}{2}$ Fold. Myntrugen gav 5 Skpr., altsaa 5 Fold i første Kærv. De 3 Traver Rug havde givet $8\frac{3}{4}$ Skp., knapt nok 3 Skp. af Traven.

(Hesselmed Skifteprotokol). *H. K. Kristensen.*

Jens Chr. Christensen, Ovnbøl.

22. Juli 1942 døde Gaardejer Jens C. Christensen, Ovnbøl. Lige fra Historisk Samfunds Oprettelse og til sin Død var han en af dets trofaste Støtter. Al historisk og navnlig arkæologisk Forskning havde en Ven i ham; derfor har han ofte været Nationalmuseet til Hjælp, og derfor har han vist lige fra Varde Museums Oprettelse været i Bestyrelsen for dette, og han har gennem Aarene skænket det mange Gaver: Oldsager, Jydepotter, Fajance m. m.

En rent ud forbavsende Viden om Historie, Personalhistorie og Zoologi havde han skaffet sig gennem en omfattende Læsning. Endvidere var han en god Iagttaget, derfor var han som faa inde i sin Hjemegns Historie og havde ogsaa gjort Arkivstudier desangaaende. Han udgav intet, men glædede sig over sine Samlinger og var glad over at kunne hjælpe andre, der arbejdede med de samme Problemer. Jeg skylder ham personlig megen Tak for den Hjælp, han har givet mig, og Historisk Samfund skylder ham Tak, ikke blot fordi han var Tillidsmand, men fordi han paa saa mange Maader — uden at stille sig selv til Skue — har hjulpet og ydet Ofre for Historisk Samfund i dets Arbejde med at fremdrage, undersøge og værne om Egnens Minder og udbrede Kendskabet til Amtets Historie.

H. K. K.

Litteratur om Ribe Amt.

Skønt Varde er en af vore ældste Købstæder, er dens Historie ikke tidligere skildret i et selvstændigt Værk. Men med Arkivar C. Lindberg Nielsens »*Varde Bys Historie*«, udgivet af Byraadet i Anledning af Jubilæet, er *Bogen* om Varde kommen. Det er et grundigt, vederhæftigt og omfattende Arbejde, i sin noget knappe Fremstilling visende en rentud imponerende Beherskelse af Stoffet. Med en behagelig Følelse af Tryghed følger man Forfatteren til Vardes Middelalder, Vardehus, Stad og Fogedi, de store Brande, Krigenes Rædsler og Udplyndringer — Svenskekrigene slog et Saar, det tog Byen 150 Aar at faa lægt — det gamle aristokratiske By-styre tilknyttet visse Slægter, Vægtene og Stadsbude, Borgervæbning, Finanser osv. — Udgaet af en Slægt med kendte Historikere, selv cand. mag. i Historie, med Speciale i Købstadshistorie og med den indfødte Vardensers Kærlighed til den gamle By er Forf. som ingen anden kvalificeret til Arbejdet. Hans Værk, Resultatet af mange Aars Studier, indtager en ærefuld Plads i Litteraturen om de danske Købstæder. —

Steen B. Bøchers Doktordisputats »*Vandkraftens Udnyttelse i det sydlige Nørrejylland*« er et imponerende kulturgeografisk Arbejde, der først og fremmest skildrer de kornmalende Vandmøller, men ogsaa Industrivirksomheder og Elektricitetsværker. Det er Mølleriets Historie, de geografiske Betingelser, Terræn og Klima, Vandmøllernes Indflydelse paa Natur- og Erhvervsforhold m. m., der her er behandlet. Et umaadeligt lokalhistorisk topografisk Materiale er der samlet sammen. Forf. har i vid Udstrækning bygget paa lokale Arbejder. Desuden har han gjort en Uendelighed af Studier i Marken. Hvor mange Ture har han ikke taget, før disse Landsdele er blevet saa gennemtrawlede og vel undersøgte! *Bogen* har en fyldig Fortegnelse over alle kendte Vandmøller i Vejle og Ribe Amter. Men i sin Helhed er Enkeltbeskrivelserne endnu ikke trykt. Hvor værdifulde de vilde være, faar man det bedste Indtryk af i Dr. Bøchers Afhandlinger »*Vandmøller i Skast Herred*« og »*Vandmøller i Horne Herrederne*«, trykt i Meddelelser fra Esbjerg Stats-skole 1941 og 42.

I Nationalmuseets blaa Bøger har Museumsinspektør Chr. Axel Jensen udsendt: »*Riberhus Slotsbanke*«. Først skildres den gamle Kongeborgs Historie og derpaa Voldstedet og Ruinerne. Den kyn-dige Forsker giver os her de nyeste og interessante Resultater af Undersøgelserne, der foregik i Forbindelse med Nødhjælpsarbejdet, der oprensede Gravene og planerede Bankens Overflade. Her om-tales Borgens svære Hjørnetaarne, de forskellige Bygninger og navn-lig det mærkelige Skriverstuehus, hvis Rest nu er afdækket, be-skyttet og gjort tilgængeligt. — Ved en smuk Fest 14. Juni ind-viedes Slotsbanken i sin fornyede Skikkelse. — »*Ribe Forskøn-nelseskommité*« er et smukt Skrift, Kommitéen har udgivet i Anledning af dens 100-aarige Bestaaen. Her er Bidrag af Formanden, Handels-gartner Andr. Lorenzen, Seminarieforstander Helge Haar, Over-lærer E. Skov, Journalist Rosenstand, Borgmester A. Willumsen, fhv. Borgmester H. Kaalhauge, Skovrider Heineth og Redaktør Willemoës. Kommitéen er vist enestaaende i sin Art, og med Inter-esse læser man om, hvad den ved frivilligt Borgeroffer har virket, navnlig for Lystskoven Ribe Plantage, hvortil Begyndelsen blev lagt allerede 1803. Hvilken Ripenser og hvem af vi mange, der har tilbragt nogle af vore lykkeligste Ungdomsaaer i den gamle By, elsker ikke denne Plet!

Salomon Frifelt og T. Tobiassen Kragelund har føjet to nye Bind til deres Kulturserie: „Dem Vester fra“. »*Os selv og de fremmede*« hedder det ene, d. e. Sognets Folk og udensogns Folk. Frifelt skildrer med sin kendte Indlevethed i jyske Bønders Liv og Tanke-gang mange forskelligartede Skel mellem forskellige Egnes Folk og Lav, og Kragelund fortæller grundigt om nok saa haandfaste Skel, nemlig Diger og Grøfter, og knytter en Mængde Æmter dertil. I »*Vi hilser paa Landsmænd*« giver Frifelt en Række Rids af østjyske Rydnings- og Medaljemænd, tegnet med en Digtters Pen, mens Kragelund i „en Mørkningskrog ved Mors Rok“ fremdrager en Vrimmel af gamle Folkeminder, krydret med Rim, Remser og Overtro.

Civilingeniør Vilhelm Marstrand har i en Serie mindre Hæfter „Vore ældste Byers Tilblivelse“ udsendt et Hæfte om *Varde*. Her peger Forf. med Rette paa den underlige Beliggenhed af Varde Torv og Jacobi Kirke, fjernt fra Hovedgaden. Han hævder, uden at føre Bevis, at hvor St. Nicolaj Kirke laa, fandtes Vardes ældste Kirke, og at Bebyggelsen deromkring var en Landsby for sig, mens der samtidig længere mod Vest var en hedensk Landsby med en Helligdom, hvor Jacobi Kirke staar. Den hedenske Præst skulde have boet, hvor nu Hotel „Varde“ ligger, fordi der senere har væ-ret en kristen Præstegaard. — Ja efter 1818!! — Af samme Art er

mere af Skriftet. For mange Hypoteser, for faa Beviser. — I M. Mackeprangs stolte Pragtværk: »*Danmarks middelalderlige Døbefontes*«, der giver meget mere end Titlen lader ane, findes Amtets gamle Stenfonte skildret og indordnet i forskellige Grupper. —

Kr. la Cour Pedersen har udgivet historiske Efterretninger om *Skodborghus*. Kilderne er faa og knappe, men Forf. har formaet at skildre det gamle kongelige Slot, hyppigt med Jævnføring til vor øvrige Historie, saa det virkelig er blevet levende og interessant Læsning. Nu er der kun et Minde, rejst af Hist. Samf., der viser, hvor den gamle Borg har staaet. — Paul Lund har givet en fornøjelig Skildring af *Bramminge Hovedgaard*s Historie og det muntre Liv, der nu udfolder sig paa Gaarden som et af de største og ejendommeligste danske Vandrehjem. — Thv. Lodberg har udgivet »*Nybyggerne i Lønne Sogn*«, der var paabegyndt af Torben Klitting; det er en Skildring af Flskerne, der i nyere Tid grundlagde 3 Byer: Vesterlund, Bork Mærsk og Nymindegab. — H. H. Friis, Asferg, Faarup, har skrevet sin Slægtsbog: »*Fra Niels Hansens Griisbech til Anders Tranberg Friis og dennes Efterkommere*«. Slægtens ældste er Storkøbmænd, Præster o. a. paa Ribeegnen. Fra disse nedstammer Degnen i Aarre H. H. Friis, som bliver Ejer af Anneksgaarden, der kom i Sønnen A. Tranberg Friis' Eje, hvis Efterkommere Bogen omhandler. Den er omhyggelig og let overskuelig og faas ved Henvendelse til Forf. — I »*Ribe Stifts Aarbog*« 1941 findes bl. a. et Hyrdebrev fra Biskop Scharling, der ogsaa kan læses med Udbytte af andre end Præster, Erindringer fra Faaborg og Aarre af G. Krog-Meyer, Pastor O. H. Nyholms Minder fra Varde og H. G. A. Jørgensens Skildring af Søren Noe-Nygaard. — »*Sønderjysk Maanedsskrift*« har bragt en fortrinlig Skildring af Pastor *Rosenstand*, V. Vedsted.

Poul Hansen: »*Storvildtet i Jylland*« giver Oplysning om Krondyrbestanden i Amtets Plantager og om »*Klithjortenes*« Historie. — Sagen om Fiil Sø har fremkaldt flere Artikler om Søen i Dagspressen og ligeledes en Artikel: »*Lidt om Fiil Søs Naturværdier*« af Dr. phil. Poul Jespersen i Naturfredningsforeningens Aarskrift 1940—41. Artiklen er ledsaget af 4 af Joh. Larsens skønne Tegninger af Fuglelivet i Søen, den Sø, man agtede at fjerne af Danmarkskortet. Stærk Tilknytning til Fiil Sø og Egnen i det hele taget har ligeledes Th. Kjær og Ib Paulsens smukke Bog: »*Hvor Storspoven fløjter*«.

Virksomheden.

Aarsmødet afholdtes i Raadhussalen i Ribe d. 20. Marts, hvor Formanden, Forfatteren Salomon Frifelt og Kassereren H. K. Kristensen aflagde Beretning og Regnskab. Lærer Novrup, Alslev, og Fabrikant Kromann, Esbjerg, ønskede begge at udtræde af Bestyrelsen paa Grund af Alder og Sygdom, og Læge Torbøl var fraflyttet Amtet. Formanden takkede for det store Arbejde, de tre Mænd havde udført for Samfundet i de mange Aar, de havde siddet i Bestyrelsen, Novrup i 30 Aar, Torbøl i 20 og Kromann i 9 Aar. Nyvalgt blev Redaktør P. Friis, Varde, Forretningsfører T. Tobiasen, Esbjerg, og Biskop Dr. C. I. Scharling, Ribe. Ved det offentlige Møde holdt Professor Bøggild Andersen Foredrag om Historien og Nutiden og cand. mag. Roar Skovmand om Anders Sørensen Vedel og Ribe. De to værdifulde Foredrag paaheartes med den største Interesse.

Iøvrigt er Aaret markeret ved to Mindestensafsløringer. Rentler I. P. Nederby, Skibelund, der længe har ønsket en Sten rejst paa Findestedet for Lurerne fra Maltbæk Mose, har bekostet Stenen rejst og forfattet Indskriften, Gdr. Hans Pedersen, Baungaard, har skænket Pladsen og Vejret dertil, og Kunstmaler Niels Holbak har

Fra Afsløringen i Maltbæk. Prof. Brøndsted taler. Paa forreste Bænk ses Sal. Frifelt og længere til venstre Hr. Nederby og Fru.

tegnet Indskriften til Stenen. Afsløringen fandt Sted i Forbindelse med Sommermødet. Efter at Formanden havde holdt en Velkomstale og takket Hr. Nederby, talte Giveren, Rentier Nederby, og afslørede Stenen, hvorpaa der under to udhuggede Lurer staar: „100 m mod Øst er disse Lurer fundne af Gaardejer Laust Madsen, Baungaard, i Aaret 1861. — Med Fortids Røst — skal Luren gjalde — til Fremtids Trøst — i Tider trange. — Rejst i Danmarks Mørketid 1942.“ Sluttelig overdrog Hr. Nederby Mindesmærket til Malt Sogneraad, hvis Formand, Hr. Knud Jensen, takkede. — Indskriften inspirerede Professor Johs. Brøndsted til ogsaa at tale her. De alvorlige Taler om Fortidsmindes Værd og Betydning for os, baaret af national Varme gjorde denne Del af Festen uforglemmelig for de mange Deltagere. Lige saa vellykket var Fortsættelsen paa Hotel Brørup, hvor Professoren talte om Lurerne, og hvor adskillige tog Ordet ved Kaffebordet.

30. August afslørede Samfundet en Mindesten ved Endrupholm for Dr. O. Nielsen. Formanden talte om O. Nielsen og Lokalhistorien og takkede de mange, der havde gjort det muligt at rejse

Mindestenen for Dr. O. Nielsen.

Stenen. Adjunkt C. Lindberg Nielsen, Doktorsens Brodersøn, foretog Afsløringen. Paa Stenen staar: „Vestjyllands og Københavns Historiker, Raadstuearkivar Dr. phil. Oluf Nielsen blev født her paa „Endrupholm“ 1838, død i København 1896. — Her har jeg Rod, herfra min Verden gaar“. — Formanden nedlagde derefter en Krans fra Dr. O. Niensens tre endnu levende Sønner Arkivar Grüner Nielsen, Direktør August Nielsen og Postkontrollør J. Lautrup Nielsen, der alle var forhindret i at være til Stede. Efter Kaffebordet holdt Hr. Lindberg Nielsen et fortrinligt Fore-

drag om Dr. O. Nielsen og hans Virke, og Pastor Østergaard, Aastrup, fortalte Træk fra det gamle Endrupholm. — Følgende har givet Gaver til Rejsning af dette Minde: Gdr. Holger Villadsen, Kjersing, der har skænket Stenen, Forstander Hans Lund, Rødding 10 Kr., Gdr. A. Biltoft, Lunde 2 Kr., Københavns Stadsarkiv 200 Kr., Arkivar Grüner Nielsen, København 25 Kr., Nykirke Sogneraad 20 Kr., Dansk historisk Fællesforening 20 Kr., Gdr. Elbæk Jessen 10 Kr., Forfatter Søren Alkærsig, Brørup 5 Kr., H. K. Kristensen 10 Kr., Gdr. Niels Møller, Kragelund 10 Kr., Kunstmaler Holbak, Esbjerg 5 Kr., Forretningsfører T. Tobiassen, Esbjerg 25 Kr., Sparekassedirektør A. Hansen, Gjesing 10 Kr., Brolægger Gundersen, Esbjerg 5. Kr., Adjunkt Lindberg Nielsen, Esbjerg 20 Kr. — Vi takker dem alle.

Loven om Tilskud til Iværksættelse af ekstraordinære Arbejdsløshedsforanstaltninger har medført, at der ydes Tilskud til „lærde Selskaber og Institutioner“ til Trykning af visse Værker. Med dette Tilskud udkommer paa Hist. Samf.s Forlag to Bøger, nemlig J. M. Lauridsen: „Slægtshistorie“, et imponerende Værk paa 5 store Bind og H. K. Kristensen: „Øster Horne Herred“. Medlemmerne kan faa disse Bøger til betydelig nedsat Pris, naar Henvendelse sker snarest for Slægtsbogens Vedkommende til Lærer Nielsen, Tjærborg, og for Herredsbogen til Lærer H. K. Kristensen, Lunde, J.

Medlemstallet er: 26 livsvarige, 671 ordinære og 47 Subskribenter.

Nye Medlemmer 1941 og 1942.

- Grd. Kr. Madsen, Kolle, N. Nebel.
 Manufakturhandl. Jessen, N. Nebel.
 Marie Christensen, Agerkrog.
 Gdr. Kr. Pedersen, Bredho.
 — Laurids Olsen, Ure.
 — Mads Kr. Madsen, Løvborg.
 — Peder Hansen, Snorup.
 — Frode Uhre, Uregaard.
 Lærer Ladefoged, Gaarde.
 Gdr. Kristen Bertel Pedersen,
 Krarup.
 Rousthøje Bibliotek.
 Købmand Hygebjerg-Hansen,
 Varde.
 Gdr. Th. Bolding, Andrup.
 Lærer Jørgen Wolff, Esbjerg.
 Tømmerhdl. E. Sindberg, Ølgod.
 Inspektør Hagild, Esbjerg.
 Kommunal lærer Svend Hansen,
 København.
 Gdr. Carl Kruse, Lundagergaard,
 Tistrup.
 Gdr. Kr. Nielsen, Galthogaard,
 Tistrup.
 Guldsmed Varde, København.
 Overlæge Larsen, Anstalten, Ribe.
 Billum Bibliotek.
 Uddeler Viggo Pedersen, Gred-
 stedbro.
 Kirkemaler Stenholdt, Nordby.
 Vorbasse Sogns Bibliotek.
 Lærer Astrup, Esbjerg.
 Muremester Karl Johansen, Skast
 Kommunekasserer Søren Jepsen,
 Oxvang.
 Gdr. Adolf Hansen, Saderup.
 Rentier Nicolai Nissen, Brixbøl.
 Malermester Anders Frandsen,
 Tjæreborg.
 Lærer H. Sørensen, Lunde,
 Esbjerg.
 Gdr. Søren N. Hansen, Bryndum.
 Maler N. Johansen, Andrup.
 Gdr. Ankjær Jensen, Egebjerg-
 gaard, Lifstrup.
 Gdr. Hans Uglvig Madsen, Lifstrup.
 — Mads P. Madsen, Ilstedgaard,
 Gørding.
 Gdr. Alfred Strandby, Knude.
 Gartner Th. Ting Poulsen, Tourup.
 Lærer Fr. Sneum, Gellerup.
 Kommunal direktør August Nielsen,
 Charlottenlund.
 Gdr. Marius Jager Andersen,
 Vrøgum.
 Førstelærer R. S. Johansen,
 St. Andst.
 Graver A. L. Hansen, St. Andst.
 Gdr. Herman Hansen, Rovedgaard.
 Fotograf B. Søndergaard, Esbjerg.
 Gdr. Jens Svendsen, Fruergaard,
 Tistrup.
 Bogholderske Frk. A. Andersen,
 Esbjerg.
 Overlærer Hansen, Ribe.
 Gdr. Jørgen Christensen, Andst.

Murer Th. Kristensen, Outrup.
 Gdr. Marinus Kristensen, Vong.
 Nordby Bibliotek.
 Boghandler Engers Hansen,
 Esbjerg.
 Gdr. Karl Hansen, Aadum.
 — H. Madsen Jørgensen, Gjesten
 Maskinhandler Kr. Albrektsen,
 Gjesten.
 Skræddermester H. Sørensen,
 Gjesten.
 Pastor P. Gamrath, Farup.
 Landmand Kr. J. Lauridsen, Andst.
 Tømrer Rohmann, Brørup.
 Lærer E. Hermansen, Kærup.
 Gdr. Gerhard Højrup, Højrup-
 gaard, Gjesten.
 Proprietær H. J. Hellesøe Vaaben,
 Mariegaard, Gjesten.
 Gdr. A. Schack, Gjestenlund.
 Overassistent N. M. Mortensen,
 Esbjerg.
 Husmand L. Burgaard Jørgensen,
 Billum.
 Købmand H. Hennelund, Ansager.
 Bogbinder Ringgive Andersen,
 Esbjerg.

Billedhugger M. Billeschou,
 Esbjerg.
 Lærer J. Hedegaard Christensen,
 Esbjerg.
 Fiskeeksportør J. C. Dyekjær,
 Esbjerg.
 Smedemester H. Lykke Thomsen,
 Esbjerg.
 Førstelærer Olesen, Torstrup.
 — Greisen, Sig.
 Postassistent F. M. Sørensen, Varde
 Enkefru Anna Andersen, Randers.
 Gdr. Krestinus Jensen, Endrup.
 — Nis Christensen, Endrup.
 Købmand Th. Thorbøll, Varde.
 Overlæge Bech, Varde.
 Glarmester M. A. Burchardt, Varde.
 Lærer Petersen, Hillerup.
 Pastor A. Due, Gjesten.

Subskribenter.

Kontorassistent A. Sørensen,
 Gentofte.
 Olfert Voss, Korsvang.
 Ladelund Landbrugs- og Mælkeri-
 skoles Bibliotek.
 E. Christiansen, København.

REGNSKAB FOR ÅRET 1942

	Indtægt	Udgift					
	2646	40					
Medlemsbidrag og Subskription	338	70					
Tilskud fra Staten	155	00					
— Amtet	100	00					
— Esbjerg Højskolehjem	100	00					
— Varde Sparekasse	25	00					
— Ribe Sparekasse	25	00					
Særtryk	15	00					
Entre, Sanghæfter	68	00					
Renter	98	00					
Hævet af Grundfondens	400	00					
Gaver til Rejsn. af Dr. O. Nielsens Mindesten	377	00					
Underskud	82	82					
Balance...	4628	4628					
GRUNDFONDEN:							
Grundfondens 1/1 1942	Kr. 1439	23					
Hævet	—	400	00				
Indvundne Renter	Kr. 1039	23					
—	—	40	01				
Grundfondens 31/12 1941	Kr. 1079	24					

Ribe, den 30. Januar 1943

P. Lerche Thomsen.

Lunde Jyll., 14. Januar 1943

H. K. Kristensen

Ovenst. Regnskab er gennemset og sammenholdt med Bilagene, og låret fundet at bemærke. For Grundfondensbetalt Kr. 1079,24 foret. Bankb. Viborg, den 21. Januar 1942.

Carl Lindberg Nielsen.

Navneliste.

Ved H. K. K.

En Del Navne i mindre væsentlige Forbindelser er udeladt.

Forkortelser: A.—Amt; Forf.—Forfatter; Gmd.—Gaardmand;
H.—Herred; Hgd.—Hovedgaard; Hmd.—Husmand; Pr.—Præst;
Prof.—Professor; Prop.—Proprietær; S.—Sogn.

- Aabenraa 589, 590.
Aabjerg, Hgd., Vedersø S. 211
Aabølling, Føvling S. 244.
Aakjær, Sv., Landsarkivar 117.
Aal S., 98, 120, 228, 229-30, —
Kirke 229 f.
Aalborg 30, 400 f, 484, 580.
Aalling, Ansager S. 243, — Kjer-
stine 30.
Aarhus 119.
Aarhusgaard 219.
Aarre S. 113 f, 630-38.
Aasted, Kvang S. 238.
Aastrup S. 103.
Aatte (Aaed), Føvling S. 244.
Abel, Hertug 652.
Abildhede, Øse S. 224.
Aborre, Fyn 295.
Abrahamsen, I.N.B., Adjudant 406
Adelgrøften, Grimstrup S. 325-36.
Adler, P., Adjunkt 408 ff, 496.
Adersen, S. Gmd. 60.
Aftensæde 194, 206 f.
Aftægtskontrakt 162-67.
Agerbæk, Faaborg S. 113, 245.
Agerkrog, Hgd. Tistrup S. 209-27
Agersnap, Ølgod S. 240, 397.
Ahnén, Preben v., til Fossum 224
Ahrensberg, N.N., Pr. 335, 627 —
30, 635.
v. Albertin, Amtmand 395.
Albæk Hgd. Aalborg A. ? 105.
Alkærsig, Søren, Forf. 275, 328,
540 ff.
Allerslev, Ovtrup S. 235 f.
Allerup, Sneum S. 105, 108, 114.
Almstok Kirke, Vorbasse S. 299,
302.
Als 293 f.
Alslev S. 108 ff, 346, 350, —
Mølle 518, 617, 619.
Altona 284 f.
Amberg, H.C., Prof. 310, 324.
Amulet 545, 549.
Anckersen, A., Biskop 381.
Andelssag 69.
Andersen, A. 249, — Chr., Lærer
669, — H. 40, — H.C. Gmd.
226, — H. 40, — Laust J., Hmd.
198-200, — N., Gmd. 668, —
Simon, Gmd. 81, — Søren, Pr. 97
Andreassen, J. Pr. 542.
Andresen, Th. Gmd. 46.
Andrup, Skast S. 106, 342.
Andst S. 41, 78, 80-88, 328, 342,
353-73, 451; — Kirke 353-73.

- Ansager, S. 157 f, 220, 243 ff, 376, 383, 394, 396, 542.
 Antvorskov, 361.
 Arbejdsvogne 18—29.
 Arcnfeld, Niels, Prop. 223.
 Arnired, Th., Højskoleforstr. 172
 Arnsberg, H.N., Borgm. 521 ff.
 Arnbjerg v. Varde 617.
 Arnum, Boghandl. 450.
 Asbo, Bække S. 448.
 Asch, Th. Kiersgaard, Pr. 80.
 Aschow, P.N., Gmd. 207-08.
 Askov 91, 246, 447, 450 f, 536 f, 571, 248 ff, 453.
 Asp, Horne S. 390.
 Asperup, Fyn 248.
 Assenbæk, Tistrup S. 209; — Mølle 224 f, 518.
 Assens 294, — Provst 256.
 Asserbølgaard, Lindknud S. 253
 Asser Rig, Herremand, 372.
 Astrup, Brøndum S. 108, 581; — Snedker 581; — L, Landmaaler 35.
 August, Hertug 654.
 Augustenborg 575 ff, 579, 584.
 Aulum S. 469.
Baagø, Chr. 535.
 Baaring, Fyn 293.
 Bachen Asmussen, Giver af Kirkejord, 233.
 Badskærere 118-26.
 Bagger, L. Hansen, Sættefoged 612 f.
 Bahl, Outrup S. 160.
 Ballegaard, Vamdrup S. 668.
 Ballum S., Sønderjyll. 310.
 Balslev, Pr. 471.
 Banner, E., Marsk 513.
 Barberere 118-26.
 Barfod, Jens, Herredsfg. 236, 238, — N. Lauridsen 238.
 Barnekov, Kr. 213.
 Bastrup, Vamdrup S. 337 f, 665.
 Bastrupgaard, Vamdrup S. 667, 670
 Bastrupminde, Vamdrup S. 667.
 Begtrup, Holger, Højskoleforst. 559
 Below, Henrik, Hovmester 359; — Soph. t. Faarup 220 f.
 Bennich, Peder 124 f.
 Berentsen, O., Tingskriver 612 f.
 Berg, H.M., Forf. 492.
 Berling C., Prop. 339.
 Bertelsen, H., Gmd. 150; Hans, Pr. 157 f; — M; Møller 523, — N. 167, — Niels Gmd. 163 f, — P., Guldsmed 157 f.
 Berthelsen, Elias, Gmd. 68,
 Bie, Landinspektør 33.
 Bille, Chr. t. Dybæk 224.
 Billeschou, Billedhugger 171.
 Billum S. 86,109 f, 111, 228 ff, 311,618; — Kirke 233,653; — C. Sørensen, Opsynsmd. 87.
 Billumtarp, Billum S. 229, 654.
 Billund, Grene S. 157.
 Bilskov, Sønderjyll. 291.
 Biltoft, Næsbjerg S. 112.
 Bindesbøll, Th., Tegner 46.
 Bispegods 209.
 Bjalderup, Horne S. 241, 390.
 Bjerger, Poul, Historiker 172.
 Bjergerherred, Rasmus 208.
 Bjermand, Poul, Købmand 266.
 Bjerremose, Horne S. 210, 220, 241, 388.
 Bjert, N., S. 292.
 Bjørnson, Bj. Digter 561.
 Blaabjerg, Henne S. 168.
 Blaavandshuk 320.
 Blair, Nebraska 250 f.
 Blaksmark, Varde Lands. 160.
 Bloch, Biskop 461.
 Bobøl, Føvling S. 66, 244.
 Bojsen, P., Seminarieforst. 73, 256, 259.
 Boldesager, Jerne S. 107,110.
 Bonde, P.P., Gmd. 124.
 Bolkær, N. Nebel. S. 59, 142, 147 f, 236 f.
 Boplads 127-39.
 Borch, Chr. P. Gmd. 55; — Lamb., Pr. 488; — P.N., Sagfører 608 f. — S., Prokurator 59.
 Bordrup, Aal S. 230, 233, 236.
 Bork, Sdr. S. 235, 237, 239.
 Borre, Aal S. 230.
 Bovnum, Horne S. 242, 390.
 Bowmans Grove, Iowa 249 f.
 Boysen, Mads, Gmd. 142.
 Brakteater 545-50, 641 f.
 Bramminge S. 102 ff, 516.
 Brandgaarde, Darum S. 267.

- Brede Mølle, Sønderjyll. 620.
 Bredho, Tistrup S. 209.
 Brendsted, Flække, Holsten 286.
 Brink, A. Hansen, Møller, 617; —
 J.A., Møller 617.
 Brixbøl, Skast S. 255, 342.
 Brockenhus, Karen 218.
 Brorson, H.H., Biskop 467.
 Bruhn, Enkemadame 585; — Un-
 derkorporal 586 f., — P., Smed
 52-54.
 Bruun, Rektor 362, 368; — K.,
 Lærer 170.
 Brus, Johs., Pr. 297.
 Brøgger, A.W., Akæolog 646, 656.
 Brøndsted, J., Prof. 139, 170, 345,
 649, 655 f, 659, 681.
 Brøndum S. 98, 107 f, 109, 575-93,
 — J.P., Borger 519 ff.
 Brøndumdam, Brøndum 581.
 Brøns S., Sønderjyll. 121; — H.
 M. 268.
 Brønsted, Ingeniør 189.
 Brørup S. 245, 446, 448; — Kir-
 ke 245.
 Buch, Prokurator 59.
 Buchwald, Hedvig v., Grevinde 337
 Busch, Marie 30; — Jens, Rigs-
 dagsmd. 258 f.
 Bustrup v. Dannevirke 288 f.
 v. Bülow, Amtmand 152.
 Bützow, Stiftsprovst 481, 491.
 Byriel, f. H., Lærer 341, 670 f.
 Bække S. 451.
 Böcher, S., Dr. phil. 677.
 Bøggild, Th. Købmand 440.
 Bøgvad, Egtved S. 247; — H.,
 Skytte 157.
 Bøl, Gørding S. 103.
 Bølling, Birkedommer 311.
 Bøllund, Ølgod S. 128-39, 346.
 Bønderbygninger 44, 163 f., 194-
 97, 202-04, 464 f.
 Bønderhaver 197-98, 205.
 Bønstrup, Vamdrup S. 671.
 Børsrose, Aal S. 230.
 Carlsberg Laboratorium 30.
 Caspersen, Skibsmægler 581.
 Christen Madsen, Giver af Kirke-
 jord 233.
 Christensdatter, Ellen M. 247, —
 Else 56 64.
 Christensen, Graver 583, 587; —
 Lærer 68; — A 158; — Ane
 262; — Chr. Villads, Arkivar,
 158; — Else 205; — f. Hmd.
 283; — Jac. Gmd. 142; — J.
 Carl, Arkivbud 283, 346; — Jens
 C., Gmd. 676; — Karen Marie
 M. 249; — P., Sognefoged 534;
 — P. Kunstner 171; — W., Ar-
 kivar 117, 227.
 Christoffersen, P., Gmd. 464 ff.
 Clausen, Landinspektør 626; —
 A., Gmd. 202 f; — Frederikke
 551; — Jac., Borger 524; —
 Otte t. Nørholm 242, 512-15.
 Clemmensen, G. Ridefoged 342;
 — Iver 46 ff.
 Clemensøn, N. Herredsfoged 306 f
 Condrecourt, General 289.
 Cour, Poul la, Højskolelærer 571.
 Daa, Dorette 515.
 Dal, Grindsted S. 457, 460.
 Dalgas, C. 311, 319, 324.
 Damgaard, Andst S. 446.
 Danefæ 639 f, 655.
 Dankwert, Kartograf 500, 508.
 Dannevirke 287, 290 ff., 576.
 Darum S. 91, 101 f, 170, 248 f,
 256 ff, 266, 319, 557 f, 564 f,
 641; — Aa 672; — Lille 105.
 Daugaard, I.B., Biskop 467.
 Degn, Hans 91, 246; — Jens 238;
 — Niels 98, 235.
 Dejgaard, Horne 390.
 Den gamle By, Aarhus 621, 625.
 Dessauer, Madame 498.
 Des Moines 250.
 Diderichsen, Poul, Filolog, 539.
 Domkapitlets Bønder 214—16.
 Dorothea, Dronning 358.
 Dragter 370.
 Dreier, J.E., Postmester 447.
 Drostrup, Lindknud S. 246.
 Duborg, H. Gdr. 31.
 Düring, E. Fr. v., Prop. 338, 340,
 671.
 Düring-Rosenkrantz, C. Fr., Prop.
 339.
 Dyekjær, E., Postmester 447.

- Dybbøl, Sønderjyll. 293, 576, 586
589.
- Dybvad[sgaard], Lunde S. 236.
- Dyhre, Chr. 125.
- Dyreby, Henne S. 233, 236.
- Ebbesen, M. A.**, Lærer 156, 325,
529, 627; — Niels, Gmd. 327;
— P. til Birkelse 513.
- Ebbesdatter, Anne 179; — Melte
179, 181—82.
- Eenholm, Chr. E., Købmand 655.
- Ehrenfeld, Marla 384, 392 ff, 396;
— Stephan N., Prop. 99, 387.
- Ekknud, Ølgod S. 240, 377.
- Elbæk, Mads 179.
- Elias, Biskop 355.
- Eliassen, P., Historiker 157, 356,
373.
- Elisabeth, Dronning af Danmark
540.
- Elk Horn Højskole, U.S.A. 249 f.
- Ellekilde, H., Arkivar 172.
- Elle Tyges 236.
- Endrupholm 211, 530 f, 534, 628,
634, 638, 681 f.
- Endrup Mølle, V. Nykirke S. 446,
530 f.
- Enevoldsen, M., Møller 516.
- Enkeltgravskultur 659.
- Erik af Pommeren 653.
- Eriksen, I. C. 451.
- Erslev, Th. H., Litteraturhistoriker
413.
- Esbjerg 445.
- Esger, Biskop 652.
- Eskesen, Morten, Skolemand 537,
561.
- Esmann, M. V., Pr., 580; — Au-
gusta 580; — Marie 580; — Sine
580; — Vilhelm 580; — Vil-
helmine 580.
- Estrup, Hgd., Malt S. 113, 245;
— J., Konseilspræsident 567.
- Eskelund, Brørup S. 245.
- Faaborg S.**, Skast Hd. 113, 168;
— Fyn 293 f, 582.
- Falkelejer 672 ff.
- Fallesen, Redaktør 406.
- Fanø 116, 311, 313, 438.
- Fanøe, P. 393.
- Farris Skov 666.
- Farup S. 540, 654.
- Farvning 431—40.
- Fattigvæsen 78—88, 163, 408.
- Faurholt, Forvalter 584.
- Feilberg, A., Gartner 172; — Edel,
Frk., 171; — H. F., Pr., Folke-
mindforsker 117, 170—73, 248,
252 f, 260, 536 f, 627, — H. F.,
Skolebestyrer 172.
- Felding S. 477.
- Fibiger, Kateket 411 f.
- Fidde, Henne S. 142, 233 f.
- Firhøje, Torstrup S. 122, 124.
- Fitting, Vorbasse S. 247, 252.
- Fjenneslev S. 372.
- Fjerritslev S. 580.
- Flemløse, Fyn 294.
- Flensborg 284, 290.
- Fogh, Jørg., Lærer 558.
- Fogtmann, L., Herredsf. 142, 146;
— N., Biskop 410.
- Folding S. 246.
- Foldingbro 180.
- Folekærgaard, Bramminge S. 102.
- Fonager, Gørding S. 104.
- Forum, Brøndum S. 108, 590.
- Fourfield, Guldager S. 110.
- Frankfurt am Main 359.
- Frandsdatter, Lisbeth 607—15.
- Frandsen, Chr., Postbud 451.
- Frausing, Byfoged 661—65.
- Fredagsprædikener 233.
- Fredericia 284, 291 f, 472, 661.
- Frederichsen, P., Ridefgd. 634-38.
- Frederik I, Konge 510; — II, Konge
156, 359 ff — VII, Konge 284.
- Frederiksen, Søren, Smed 50 f.
- Frederikshavn 581.
- Fridsch, P. M., Købmand 655.
- Frifelt, Sal. J., Forf. 170 ff, 345,
350, 542, 678, 680 f.
- Friis, Pr. 635; — Chr., Pr. 211;
— Johan, Kansler 513.
- Friis Johansen, K., Arkæolog 655.
- Friismann, P. H., Gmd. 81.
- Frisvad, Varde Lands. 4, 240; —
Mølle 518.
- Frost, Julie Marie 412; — N., Degn
399; — N. P. Stiftsprovst 399-
413; — Petrea, C., 412.
- Frøs Hd. 666.

- Frøsig, Chr. 617.
 Frøstrup, Lunde S. 236.
 Frøstrupgaard, Lunde S. 620.
 Frøsiggaard, Hunderup S. 68, 259.
 Fuglsig, Faaborg S. 629.
 Fællesskab 210, 627 ff.
 Føhr, Ø. 311.
 Føvling S. 40, 66, 68, 244; —
 Kirke 244.
- Gaardsmarken v. Varde 616.
 Gabel, Stiftamtmand 618.
 Gad, Pr. 256 f, 558.
 Gadegaard, Outrup S. 142.
 Galger 156—59.
 Galskyt, Per 210.
 Galster, Georg, Museumsinsp. 656.
 Gammelgaard, Outrup S. 235.
 „Gammelkirke“ 334.
 Gammeltoft, Simon, Gmd. 233 f.
 Gamst, Anst S. 358, 361, 448, 451.
 Gedved Seminarium 68, 73, 256.
 Geil, Chr., Lærer 247.
 Gelballe, Skanderup S. 158; —
 Skov 155.
 Gellerup, Varde Lands. 296, 511 f.
 577; — Kirke, Hammerun Hd.
 355.
 Germansk Jernalder 640.
 Gesing, Brøndum S. 108 f, 575.
 Gjesten S. 78, 80—88, 262, 358,
 448, 451.
 Glipping, Erik, Konge 653.
 Glamstrup Hgd., Mors 212.
 Glückstadt 610, 614 f.
 Gottorp Slot 287.
 Gottschalch, H., Rektor 400.
 Gram S., Sønderjyl. 177 f, 666.
 Graulund, Føvling S., 66, 71; —
 Øse S. 224.
 Gravesen, A., Hmd., 56, 58.
 Gredsted, Jernved S. 104, 202,
 204, 573.
 Gregersdatter, Birgitte 125.
 Grene Kirke 297—308.
 Griis, Peder, Giver af Kirkegods,
 115.
 Grimstrup S. 105, 114, 331, 334,
 530, 627—31; — Krat 325 ff.
 Grindsted S. 454—66.
 Grisbæk, Vejrup S. 638.
 Grubbe, Regitze 221.
- Grundtvig, N. F. S., Digter 495.
 Grydvad Mølle, Janderup S. 518,
 523, 618.
 Grønvang, Vejen S. 555, 572.
 Gudenaakultur 127, 138.
 Guldager S. 109, 335; — Kirke
 94, 99.
 Guldberg, O. H., Statsminister 3f.
 Guldfund 639, 640—56.
 Gulvsand 598—601.
 Gundersen, Niels, Pr. 238 f.
 Gunderup, Aarre S. 113 f, 325,
 329, 631—38.
 Gundesen, P. M., Rentier 309.
 Gunner, Abbed 310.
 Gødsvang, Tistrup S. 242.
 Gørding Hd. 101 ff, 640 f, 654;
 — S. 43, 103, 573; — Lund 104.
 Gørklint, Holsted S. 66.
- Haae, Chr., Birkedommer 637.
 Haagen, Anna Sabina 457, 461;
 — Lars, Gmd. 40 f.
 Haahr, Ude, Pr. 376 ff, 390, 395,
 397.
 Hadsund, Søndre, v. Mariager 127.
 Haderslev 87, 364.
 Hagen, L., Tækkemand 193, 201.
 Hallum, Kvong S. 238.
 Haltrup, Øse S. 113.
 Hamborg 285.
 Hans, Hertug 337; — Konge 653.
 Hansen, A. 635; — A. Brandt 180;
 — Ane 180; — Ane Marie 180;
 — Botilde 68; — Chr., cand.
 theol. 363; — Clemmen, Gmd.
 47; — Ebbe 180; — E. S., Prop
 340; — F. V., Kancelliraad 337 f,
 671; — Gunder 179 f, 208; —
 H., Gmd. 33 f, 38, 40; — Hans
 Henrich 180, 182 ff; — H. C.,
 Gmd. 226; — H. F., Murerm.,
 319 f; — H. H., Gmd. 177—79;
 — H. Jessen, Gmd. 179—82;
 — H. P. 171; — J., Gmd. 33 ff;
 — Jes 120, 206; — Johanne
 Kjerstine 133.
 Henius, Max, Dr. 250.
 Henne S. 55, 146, 149, 233—34;
 — Birketing 234.
 Hennebjerg, Henne S. 233, 236.
 Hennegaard, Hgd., Henne 210.

- Henrichsen, H., Gmd. 40.
 Hermansen, Victor, Museumsinspektør 117, 656; — M., Gmd. 179.
 Hersleb, P., Biskop 467.
 Herslev S. 481.
 Hertz, J. M., Biskop 403, 407, 412.
 Hessel, Hodde S. 220, 242, 654.
 Hesselmed Mølle, Aal S. 518.
 Hinkbøl, Grimstrup S. 329, 332 f.
 Hillerup, Farup S. 101, 116.
 Hillerød 574.
 Hjarup S. 340.
 Hjeding, Ølgod S. 240, 397.
 Hjelholt, H., Arkivar 347.
 Hjerm S. og Hd. 319.
 Hjerrild, Pr. 117.
 Hjerting, Guldager S. 29, 109, 310, 318.
 Hjorth, Abelone 202; — Jensine P. 183 f.
 Hjortkær, Grimstrup S. 114.
 Ho S. 110, 112, 163, 167, 231 f, 318, 488, 542; — Kirke 231 f.
 Hobolth, Organist 579; — Værts-husholder 579.
 Hodde S. 242, 380 f, 392 ff.
 Hoddeskov, Hodde S. 224, 242, 393.
 Hofmann, Hans de, Præsident 491, 661 f, 665.
 Holbak, N., Maler 346, 680.
 Holland 152, 163.
 Holstebro 125, 577 f, 616.
 Holsted S. 66, 244 ff.
 Holstein, Geheimeraad 492.
 Holt, Vamdrup S. 665.
 Homfeld, Holsten 286.
 Hon, Norge 646.
 Horne S. 241, 381, 387, 391 f; — Kirke 211, 241; — Fyn 293; — Nørre, Hd. 89, 99, 125; — Vester, Hd. 89, 125, 146, 217, 228-40, 311, 322, 640, 653; — Øster, Hd. 89, 125, 215, 240-44, 374-98, 640, 654.
 Hornelund, Horne S. 647—50.
 Horsbøl, Grindsted S. 457.
 Horts, Feltpræst 587.
 Hostrup S. 111, 233, 346; — Øse S. 113. — Kirstine Marie 399; — P., Degn 399.
 Houstrup, Henne S. 147 f.
 Hoveri 1—17, 38, 342.
 Hoverikontrakt 1—17.
 Huitfeldt, A., Historleskriver 213.
 Hulvad, Brørup 245.
 Hunderup S. 29, 66, 258, 266, 414—40, 564, 595, 599.
 Hungerbjerg, Ølgod S. 573.
 Husflid 190 f, 194.
 Hvas, Kr. t. Hennegaard 527.
 Hvidkærgaard, Vamdrup 668, 670.
 Hvolbøl, Lejrskov S. 157 f.
 Hygom, V. Nebel S., Ridefoged, 390.
 Hyllerslev, Janderup S. 228, 239.
 Hyphoff, Christine, Frue 407.
 Højbjergning 602—05.
 Hæg, Jytte 217 f; — Stygge 218.
 Høst, Jep. Herredsf. 211, 243.
 Høstmark, Pr. 356, 362.
 Høstvognen 602—06.
 Høy, Chr., Gmd. 60, 62 f; — P., Sognefoged 59, 64.
 Ibsen, Chr., Ridefoged 527.
 Isted, Gørding St. 103.
 Indre Bjerrum, Ribe Domkirkes Lands. 319.
 Isbjerg Mølle, Varde Lands. 618.
 Iversen, H., Kirkeværg 362; — J., 353; — Mads, 357.
 Iversdatter, Maren 96 f.
 Jacobi Kirke, Varde 239, 664.
 Jacobsen, Lis, Dr. 655; — N. Provstiskriver 98 f; — P. Sognefoged 311, 312; — P.V., 410.
 Jagd, N., Lærer 669.
 Janderup S. 95, 142, 228, 239, 312, 318 f, 323 f, 618; — Kirke 97, 228.
 Jedsted, Vilslev S. 101, 116, 258.
 Jellinge S. 554; — Seminarium 552; — Syssel 301.
 Jels Sø, Sønderjyll. 53.
 Jensdatter, Maren, Kvaksalverske 122 f, 126.
 Jensen, Karetmager, 29; — Chr., Gmd. 163, 167, 350; — Chr. Axel, Museumsinspektør 494, 678; — F. Elle, Forstander, 467; — H. Gmd., Jurist, 46 f; —

- Henry, Hmd. 128 f; — J., Lærer 390; — Jes. Gmd. 33 ff, 38; — Jørgen 157; — Karl P., Gmd. 546; — Mette Lene 41 f, 44 f; — Laust Hagen 40, 42-46; — N.C., Træskomand 268 ff; — Mar. T., Gmd. 330; — P. 40; — P. J., Gmd. 58; — Steffen, Hmd. 206; — Terkel, Gmd. 33 ff, 38; — Torben (Klinting), Lærer og Forf. 169 — Troels, Gmd. 150.
- Jerne S. 106 f. 553; — Kirke 94,99.
- Jernudvinding 344 f.
- Jernved S. 104 f, 188, 258.
- Jernvedlund, Jernved S. 179.
- Jepsen, Jep Broksnider 120 f. 125; — Harald, Sogneraadsform. 172.
- Jespersen, Mads, Gmd. 551, 557 f; — N.L.C., 579.
- Jessen, Chr., Landm. 657, 660; — H., Gmd. 40; — H. 206-07; — Iver, Gmd. 325; — Jørgen, Lærer 207.
- Jessen Hansen, H., Laboratorie-assistent 31 f, 177.
- Jetsmark, Vendsyssel 399.
- Johannesdatter, Dorothea 66.
- Johansdatter, Kirsten 121.
- Johansen, Simon 228.
- Johnsen, John H. 542; — M., Borgmester 240.
- Jordrup S. 328.
- Jordsand, Hallig 315.
- Juel, Chr. 230; — Erik t. Hundsbæk 527; — Jens t. Hesselmed 98, 230, 232; — Niels, Admiral 574; — Sophie N. 211 f; — Th. t. Astrup 245.
- Julius, Lisbeth 159.
- Jæger, Asmus, Lærer 65-77.
- Jørgensen, A., Lærer 556 f; — A. D., Historiker 536; — Ellen, Historiker 117; — H., Lærer 556 f; — Harald, Arkivar 78; — H.G.A., Pr. Forf. 539 f.
- K**aaas, Hartvig t. Møllerup 220; — Herman t. Rostrup 527; — Ingeborg 212; — Mogens t. Agerkrog 211 f.
- Kalk 309-24.
- Kalkbrænderi 310 ff.
- Kalkovne 318 f.
- Kalmarkkrigen 219.
- Kalvslund S. 68.
- Kalø 538.
- Kamgarnstøj 421-31.
- Kampdiget 325-36.
- Karen Knuds, Giver af Kirkegods 230.
- Karl Gustaf, Konge 651.
- Karl d. Store, Kejser 644.
- Karl I af Anjou 652.
- Karlsgaarde, Øse S. 224, 230.
- Kartning 414-21.
- Katbøl Gd., Aastrup S. 104.
- Kathrine Kirke, Ribe 96 f.
- Kauslunde, Fyn, 295.
- Kellingbjerg, Vedersø S. 210.
- Kesnold C. Adjudant 586.
- Kieldbech P., Soldat 607, 610.
- Kiler 674 f.
- Kinch, J.F., Historiker 117, 324, 408.
- Kirkebyggeri 309 f.
- Kirkegods 89-117.
- Kirkekøer 246.
- Kirkelige Forhold 467-93.
- Kirkestol 89-117, 228-46.
- Kirketiende 89-117, 228-46.
- Kirkevad, Horne S. 390.
- Kirkerværger 93, 107, 229, 239 f.
- Kjelst, Billum S. 229, 318.
- Kjeldsen, Niels, Soldat 537.
- Kjøbenhavn, O.N., Soldat 607 ff.
- Klinting, Henne S. 233 f; — Torben, Lærer og Forf. 168-69.
- Klitgaard, C., Historiker 412.
- „Kloge Mænd“ 200 f.
- Klosterlundfundet 127, 138.
- Knudsen, E., Prop. 340; — R. 347; — N., Raadmand 661; — S.A., Lærer 669.
- Koch, G., Biskop 540; — Hal, Prof. 300.
- Koefoed, C.D., Biskop 410.
- Kokspang, Hostrup S. 111.
- Kolding 38, 150, 152, 157, 284, 358, 360, 362, 368, 443 ff, 447, 456, 532.
- Koldingensis, Jonas J., Pr. 358-69.
- Koldingshus 158, 357.

- Kolle, N. Nebel S. 146, 237.
 Kongeaen 42, 54, 189, 665.
 Konfirmationen 470-71, 476, 487, 489.
 Kongshøj Skanse 289.
 Krabbe, Mette t. Nørholm 224.
 Kragelund, Lønne S. 57 f, 61; — T., Forf. 18, 65, 170, 255, 263, 345, 414, 594, 678.
 Kragh, Fr., Baron 94; — Jørgen t. Endrupholm 520; — Kristence 218, 220; — Mogens t. Agerkrog 211, 218; — Niels t. Agerkrog 90, 94 f, 209, 212 ff; — Niels, Historiograf 90; — Otte 218 f; — Otto t. Lunderup 218.
 Krarup, Provst 403.
 Kraunse, Hostrup S. 110.
 Krigen 1848—50 202; — 1864 183—85, 283—96, 529—34, 575—93, 668, 670.
 Krigsskadeserstatninger 529-34.
 Kristensen, H.K. 55, 89, 117, 161, 169, 171, 209, 228, 276, 336, 343, 347, 350, 370, 510, 546, 674; — J., 542; — P., Hmd. 675; — Mar., Dr., 173, 535-39, 540; — Sig., Skolebestyrer 1, 374; — Signe 542.
 Kristian III 511; — IV 213, 653 f; — V 614; — VI 374, 385; — VIII 536; — IX 287, 291.
 Kristiania 499.
 Kristjern, Biskop 310.
 Kristoffer II 653; — af Bayern 653.
 Krogsgaard, Hgd., Tjæreborg S. 332 f, 342-43.
 Kromann, N.M., Fabrikant og Forf. 117, 324, 348 f, 616.
 Krummedige, E., Lensmand 511.
 Kræmmer 202, 204, 206, 432-34.
 Kvie, Ansager S. 396.
 Kvikborg, Holsten 285.
 Kvang S. 238-39; — Kirke 239.
 Kvæggert 152.
 Kæmpesgaard, Vamdrup S. 338, 667, 669.
 Kærgaard, Hgd., 310; — Mark 267, — Skov 258, 267, 564 f.
 Kærup, Janderup S. 228 f.
 København 120, 189, 360, 577.
 Københoved, Sønderjyll. 451.
 Køhler, Løjtnant 293.
 Køllerregimentet 572 f.
 Køllner, Højer, Møller, 628; — Joh., Møller 625.
 Kørbitz, J. C. v., Rigsmarskal 614.
 Landemøde 46.
 Langbjerghus, Jernved S. 200.
 Lange, C., til Hesselmed 520; — Chr. til Bramminge 516; — Chr., Kantor, 358; — Gunde, Dekan 94, 107; — Hans t. Nørholm 218, 516 ff; — P. til Kærgaard 527; — Th., Dekan 107.
 Langli, Ø, 314, 346.
 Larsen, Henrik 117; — Joh. 66.
 Lassen, H. Gmd. 40; — Jens, Landsdommer 224; — Visti, Soldat 608.
 Lasses, Ellen 208.
 Lasson, Forp. 531, 533 f.
 Laurentius, St. 102.
 Lauridsen, Lærer 256 f; — Ane Else 183, 194; — J. M., Gmd. og Forf. 324, 551; — Johs., Nationalbankdirektør 449, 555, 572; — Karen 257, 262; — P., Grosserer 449; — S., Lærer 557 f.
 Lauridsmnde, Vamdrup S. 667.
 Laursen, Ingvor, Gmd., 634.
 Leflund, Jens Hansen, Herredsf. 304 f.
 Leiden 221.
 Lem S., Bølling Hd. 478.
 Lembcke, E., Digter 536.
 Lemvig 29, 477, 578.
 Lervad, Horne S. 210, 390.
 Lejrskov S. 159, 485.
 Lejbæk Mølle, Tistrup S. 518.
 Levetzau, Stiftamtmand 461.
 Lichtenberg, de, Etatsraad 394 ff.
 Libstrup, V. Nebel S. 108.
 Lindberg, Jac. Chr., Orientalist 405.
 Lindbjerggaard, Ølgod S. 394, 635, 654.
 Lindinggaard, Torstrup S. 220.
 Linding Mølle, Torstrup S. 220, 518.
 Lindknud S. 87, 246, 253; — Kirke 246.
 Linnet, Øster, Sønderjyll. 572.
 List, Ølgod S. 240.

- Lodberg, Thv., Personalhistoriker 168.
- Lorentzen, Skovrider 340; — J. R., Lærer 117.
- Lovrup (Løwrup), Gørding S. 104, 179.
- Lund, Ansager S. 243, 396; — Skaane 614; — Torben 655; — H., Forstander 350; — J. P., Pr. 248; — L., Pr. 380; — Troels, Historiker 358.
- Lundbye, J. E., Stationsforst. 447, 453.
- Lunde S. 142, 146, 161, 220, 235 f; — 235; — Skast S. 659; — Jens, Degn 382.
- Lundegaard, Mors 219.
- Lunderskov, Skanderup S. 446.
- Lunderup Hgd., Varde Lands. 1-17, 211, 224 f, 242, 519; — Mølle 518.
- Lundgaard, M. Hmd. 128 f.
- Lundtang, Lunde S. 235.
- Luther, Martin, Reformator 540.
- Lützov, Fr. t. Visselbjerg 224.
- Lybæk 213, 306.
- Lydum Kirke 239.
- Lydumgaard Hgd., Lydum S. 211.
- Lykke, Erik 244.
- Lykkesholm, Vamdrup S. 667 f, 669.
- Lystrup v. Aarhus 535, 538.
- Løgumkloster, Sønderjyll. 120, 158, 310.
- Lønborg S. 93.
- Lønne S. 55 ff, 234 f, 238-39, 679; — Kirke 238.
- Lønnehede, Lønne S. 59, 60, 62.
- Lønnestak, Lønne S. 55—64.
- Lønneth, S. M., cand. theol. & mag. 55.
- Løvland, Grene S. 304.
- Læborg S. 246.
- Lægevæsen 118—26.
- Lærkeholt, Tistrup S. 209, [211.
- M**aade, Jerne S. 107.
- Maae, Niskone i Ovtrup, Giver af Kirkegods 232.
- Mackeprang, M., Museumsdirektør 355, 370, 373, 679.
- Madelung, V., Prop. 339.
- Madsen, A., Gmd. 259; — Bendix, Lærer 551; — C. P., Postmester 447; — H., Gmd. 33; — H., Pr. 469; — Herman 34, 38, 183, 202; — Ingeborg K., Lærerinde 573; — Iver, Pr. 357; — Marcus, Møller 150-56; — M. K., Lærer 590; — M. P., Forstander 574 — N., Gmd. 33 ff, 38; — Povl, Biskop 97; — Thorvald, Skolebestyrer, Komponist, Forf. 571, 574.
- Malle, Horne S. 390.
- Malt Hd. 89, 244-46; — S. 91, 246, 536.
- Maltbæk, Malt S. 448, 680.
- Mandø, A. H., Skipper 317.
- Manø 314, 404, 438.
- Marckdanner, Caspar, Lensmand 216, 360 ff, 364 ff.
- Marcorsen, N., Maglster 112.
- Marstrand, V., Ingeniør 678.
- Mathiasen, W., Sektionschef 499.
- Mathiesen, Chr., Gmd. 312, 324.
- Mathiassen, Therkel, Dr. 127, 139, 657.
- Matrikulingen 39 f.
- Matthiessen, Hugo, Museumsinsp., 117, 170.
- Megalithkultur 659.
- Melby, M., Pr. 248.
- Meier, Joh., Kartograf 500.
- Mejlvang, Ølgod S. 240.
- Mejls, Varde Lands. 240, 657.
- Melanchton, F., Reformator 540.
- Mergling 311, 312.
- Meyer, F. M. C., Postmester 447.
- Middelalderfund 650—53.
- Mikkelsen, J., Møller 521.
- Mixen, Fr. 40.
- Modvig (Mølvig), Grindsted S. 460.
- Moesgaard, H., Gmd. 81.
- Moltesen, L., Udenrigsminister 555; — P., Gmd. 555.
- Moltke, Erik, Redaktør 545, 655; — W. J. A., Stiftamtmand 495, 501, 506.
- Moos, P. H., Gmd. 670; — C. 670.
- Mordsag 55—64.
- Mormand, Helle 224.
- Mormoner 253.
- Mortensdatter, Ane Marie 177-79;

- Gunder 177.
 Mortensen, A., Gmd. 40; — J. 248;
 — P., Sognefoged 45; — Ras-
 mus, Lærer 344 f.
 Mosbøl, Strellev S. 223.
 Moselund v. Silkeborg 127.
 Mosevraa, Oksby S. 230, 232.
 Moth, Dr. phil. 364.
 Mouritsen, C. 122.
 Mulvad, Hunderup S. 423.
 Munk, Iver, Biskop 107, 110; —
 Kristopher t. Krogsgaard 115.
 Muslingfangst 309—24.
 Mygind, Fyn 295.
 Mylford, Kaptajn, Prop. 146.
 Mysunde 288.
 Müller, Rektor 579; — C. C., Pr.
 579, 587, 590; — Tage, Biskop
 410 f.
 Møgelgaard, Chr., Gmd. 142.
 Møller, A. M. 247; — B. V., Lærer
 669; — C., Gmd. 81; — Johan,
 Kirurg 118; — John. M., Forf.
 227, 298 ff, 403, 412, 454; —
 J. P. 200 f; — Ludvig Chr.,
 Seminarieforst. 554, 558.
 Mølleri 510—28, 616—26.
 Møllevang, Vilslev S. 551.
 Mønter 640, 643, 646—56.
- Nansen, Hans, Borgm.** 219.
 Nasr ibn Ahmed 646.
 Nebel, N., S. 60, 140-49, 168,
 236-38; — Kirke 238; — V., S.
 106 ff, 657-60.
 Nedergaard, M., Vognmand 590.
 Nederby, I. P., Rentier 680 f.
 Neergaard, C. C., 655.
 Neuchs, Forf. 491.
 Nicolaj, St., Varde 228 f, 240, 664.
 Niels, Pr., 241, 355 ff, 373.
 Nielsbygaard, Hgd., Føvling S.
 33 f, 38 f.
 Nielsdatter, Anne 55—64.
 Nielsen, And., Prop. 97; — A. S.
 249; — Chr., Gmd. 124; — C.
 Lindberg, Arkivar 665, 667, 681;
 — H., Gmd. 267, 394 f; — H.,
 Forp. 635-38; — H. M., Pr. 202;
 — Jep, Møller 523; — Jes, Gi-
 ver af Kirkegods 237; — N.,
 Gmd. 324 f, 202; — N., Prov-
 stiskriver 99; — N., Giver af
 Kirkegods 232; — N., Lærer
 669; — Niels, Prop. 628 f, 631;
 — O., Dr. phil. 89, 117, 226 f,
 308, 330, 335, 403, 681; — J. P.,
 Lærer 255-62; — P. J., Lærer
 557 f; — S. K. 256; — Tjelde,
 Møller 618—20.
 Niskone, Mette, Giver af Kirke-
 gods 106.
 Nissen, H. P., Købmand 542; —
 J., Pr. 536; — J. P., Købmand
 542; — L., Gmd. 142; — Vil-
 lads, Gmd. 81.
 Nollund, Grindsted S. 460.
 Nordby, Fanø 87, 310, 316, 318 f.
 Novrup, Jerne S. 107, 109; — H.
 P. H., Lærer 555, 680.
 Nutzhorn, H. 571.
 Nyborg 581 f.
 Nybroe, Jes, Degn 383 f.
 Nygaard Hgd., Bruskk Hd. 214; —
 P. Lærer 31.
 Nykirke S. 114, 529—34.
 Nymindegab, Lønne S. 168.
 Næraa, Sdr. 372.
 Næsbjerg S. 112 f.
 Næraa, Nykirke S. 114.
 Nørgaard, A., Møller 625.
 Nørholm, Hgd., Torstrup S. 1, 11,
 89, 99, 117, 210, 223, 225, 335,
 383 f, 387, 393, 511 f, 518.
 Nørlund, Poul, Dr. phil. 371, 373,
 651 f, 656.
 Nørtarp, Strelev S. 611.
 Nørup, M. A., Møller 623 f.
 Nøvling, S., Hamrum Hd. 484.
- Øbbekær, Fol S.** 652.
 Odder S. 571, 574.
 Oddesund 579, 583.
 Odense 441, 575 f, 582.
 Oehlenschläger, A., Digter 195.
 Offerfund 657—60.
 Oksbøl, Aal S. 230, 233.
 Oksby S. 163, 167, 231, 542; —
 Kirke 231 f; — Kors 232 f.
 Oksvang, Skast S. 210, 350.
 Oldtidsagte 335.
 Ole Kromand 57, 61.
 Olesen, Kirstine M., Forfatterinde
 346.

- Olling, Torstrup S. 242, 396.
 Olrik, Axel, Dr. phil. 172, 252, 535; — J. 656.
 Olsen, Karen O. 250.
 Omme, Nykirke S. 531.
 Opsætsighed 214 f.
 Orten, Varde Lands. 160 f, 642.
 Othum (Orten?) 230.
 Ovnbøl, Torstrup S. 242, 283, 392, 676.
 Ovtrup S. 98, 117, 146, 220, 232, 234 ff, 618.
- P**arsberg, Mandrup 217.
 Partbo Mølle v. Varde 518.
 Peder Badskær 125.
 Peder Karlsen, Giver af Kirkegods 233.
 Pedersen, A., Gmd. 204; — A., Vadstedrider 150 f, 155; — C., Gmd. 142, 464; — Chr. 124, — H., Gmd. 350, 680; — Møller 617; — Henrik, Landbohistoriker 226; — J. Gmd. 40; — Jørgen, Rentemester 110; — K., Gmd. 675; — Kirstine 76; — Kr. la. Cour, Forstander 171 f, 453, 539, 679; — M., Prop. 340; M. 121; — Hmd. 40; — Mikkel, Gmd. 69; — P., Gmd. 464; P.N., Møller 623; — Poul, Gmd. 58.
- Permoser, Ritmester 119.
 Paffue, Jess, Degn 233.
 Petersen, Landmaaler, 667; — Aage H., 347; — Helene M., 338; — J.C., Posteksp. 444; — Magnus, Arkitekt 304 f; — P. K. 259; — Severin, Lærer 555.
 Petterson, J. Stuck 342.
 „Pinen“, Færgehus 579.
 Plauborg, Ane M. 573.
 Plesner, Pr. 171.
 Plovstrup, Jernvej S. 30, 177-208.
 Pontoppidan, E., Prokansler 330, 448, 490, 492, 660 f; — D. 467.
 Postvæsen 441-53.
 Povlsen (Pawlsen), A., Borger 100; — H., Lærer 334; — Iver, Gmd. 162; — J., Gmd. 57-64; — Jørgen 180; — P., Gmd. 160, 275-82; — Søren, Giver af Kirkegods 106.
 Provisoricaarene 258 f, 567-69.
 Præstbøl, N. Nebel S. 142, 147 f.
- Q**uedens, Købmand 204.
 Quitzow, Jørg., Kansler 513.
- R**aa, Pr. 187-89.
 Raahede, Hvidding S. 553, 555.
 Ragebøl, Sønderjyll. 589.
 Rammel, M., Pr. 630-31.
 Ramner, P., Hmd. 208.
 Randbøl Hede og S. 299, 401 f.
 Randsig, Outrup S. 161, 275.
 Rantzau, Henrik 500; — P., Godsejer 337.
 Rask, Karen 42; — Jacob 42; — Jens 228; — Mads, Gmd. 239.
 Rasmussen, H.P. 542; — R. 542
 Rathlov, J.t. Krogsgaard 342 f.
 Raunsbjerg, Guldager 581.
 Ravnsø, Nykirke S. 329, 531.
 Ravnholt, Gesten S. 248; — A., Apoteker 140, 170, 345.
 Redder, Major 122.
 Reformationen 209.
 Refsgaard, Outrup S. 58 f.
 Resen, Peder 660-65.
 Ribe 38, 66, 73, 76, 95, 100, 117, 213 f, 249, 265, 310, 342, 358 f, 404, 437 ff, 441, 443 ff, 467-93, 496 ff, 532, 552, 570, 590, 639, 643 f, 650-55, 678; — Domkapitel 89-117; — Domkirke 310, 354 ff, 370, 404; — Hospital 33; — Herred 640, 652, 654; — Provsti 404; — Stift 467-93.
 Riberhus 113, 310, 494-509, 678.
 Richter, J., Pr. 252, 412.
 Rindum S. 403.
 Ringe, Fyn 88.
 Ringkøbing 403 f, 409, 447, 577.
 Rockstroh, K.C., Hærarkivar 607.
 Roest, A.H., Pr. 330.
 Rosengaard, N.M., Møllejejer 626.
 Rosenvinge, Kolderup, Retshistoriker 226.
 Rosenørn-Teilmann, C. P. Th., Justitsminister 226; — I.K., Stamhusbesidderinde 226 f.
 Roskilde 213, 295.
 Rosbøl, Horne S. 210.

- Rottarp, Outrup S. 142, 235.
 Rousseau J.J., Forf. 569.
 Rovst, Grimstrup S. 114, 146, 325
 329 ff, 518, 617, 653.
 Runer 545-50, 641 f.
 Ryttergods 153, 156, 607 ff.
 Rærup, Lydum S. 239.
 Rødding S., Frøs Hd. 451, 661.
 Røgel Losseplads v. Bordrup 318.
 Røj, Lille, Gesten S. 248.
- S**amarkand, Turkestan 646.
 Sandberg, Anders, Oberst 607-15;
 — Tyge, Oberstløjtn. 615.
 Sandflugt 238.
 Scharling, C.I., Biskop 679 f.
 Schoner, Oluf, Borger 512.
 Schmidt, Aug. F., Forf. 159, 247,
 399, 412, 620; — H., Birkedom-
 mer, Prop. 620.
 Schrum, Stud. 405.
 Schröder, Ludv. Højskoleforst. 249.
 571.
 Schultz, Maria 387 ff, 391.
 Seest S. 150-56.
 Seested, Major 332.
 Sejstrup, Hunderup S. 258, 266,
 595.
 Sekær, Holsted S. 244.
 Selvejere 38.
 Sem S. 404.
 Serup, A.N., Pr. 109.
 Sestoft, C.J.P.O., Overassistent 441.
 Seurinsen, Jørg., Herredsfoged 96 f
 Severinsen, P., Kirkehistoriker 299.
 Scherlock, W., Forf. 484 f.
 Sig. Torstrup S. 242, 382, 392.
 Sild, Ø. 311.
 Simensen, H. 121; — J. Pr. 357 f;
 — Jens, Pr. 362.
- Sinding, S., Hamrum Hd. 484.
 Sjølborg, Hostrup S. 111, 217,
 314, 318, 653.
 Sjølegavekorn 233 f.
 Skade, Hans, t. Rolsøgaard 221,
 223; — Niels t. Agerkrog 221,
 227.
 Skafttapøksker 674 f.
 Skals S. 467.
 Skamstrup, Øse S. 224.
 Skanderup S. 157.
- Skast S. 106, 322, 329, 332, 342,
 657; — S. Sønderjyll, 672 f; —
 Skast Hd. og Ting 99, 105-116,
 125, 311, 329, 333, 543 f, 628,
 652 f, 640, 657.
 Skatlefund 639-56.
 Skibelund, Malt S. 171.
 Skjalm Hvide 372.
 Skjedebøl, Lunde S. 236.
 Skjern S. 577.
 Skjoldborg, Johan, Forf. 278 ff.
 Skodborg 451, 547, 665, 667.
 Skodborghus 442-47, 452 f.
 Skolevæsen 400, 404, 406, 468 ff,
 474-98, 551-74.
 Skonager, Næsbjerg S. 5, 112,
 230, 642, 655.
 Skovboerglund, Vamdrup 668, 670
 Skovby, Sønderjyll. 293.
 Skovbølling, Ansager 243.
 Skovgaard-Pedersen, C., Pr. 346.
 Skovlund, Ansager 243, 262.
 Skou, Kusk 585 f.
 Skovmand, Roar, cand. mag., Høj-
 skolelærer 639, 655, 680.
 Skram, Laur., Lensmand 245.
 Skravl S. 443.
 Skrumsager Hgd., Sdr. Bork S. 238
 Skyhede, Outrup S. 235.
 Skælgravning, 309-24.
 Skærbæk Mølle, Ølgod S. 129,
 240; — Mølle, V. Nebel S. 518.
- Slagelse 372.
 Slaugs Hd. 293.
 Slebsager, Faaborg S. 168.
 Slesvig 287.
 Slotsgaarden, N. Nebel 516.
 Smith, Otto, Museumsinsp. 117,
 656.
 Smugleri 48 f, 150-56, 202, 204.
 Snedsted Seminarium 558.
 Sneum S. 105; — Aa 572 f.
 Snoghøj 293, 359.
 Snorup, Tistrup S. 210, 220, 224.
 Solds Tilvirkning 594-98.
 Sommer, Otto, Pr. 308.
 Sorteplov, Herremand 30.
 Sorø Skole 90.
 Spangsbjerg Mølle, Jærne S. 518
 Spinding 424-31.
 Stack, Lars C., Gmd. 55.
 Stadil, S., Ulfborg Hd. 540.

- Staffuens (Stavning) 237.
 Stampe, Else 210; — Henrik,
 Lensmand 210; — Mogens 210.
 Stangeberg, H., Biskop 92.
 Starup S. 115.
 Stavning S. 471.
 Stavskær, Horne S. 388 ff.
 Slavsø, Henne S. 233.
 Steffensen, N., Degn 98.
 Steins Laboratorium 30.
 Stemann, Helga 412.
 Stenalderfund 657-60.
 Stenderup. Ansager S. 39, 214 f,
 243, 383, 396.
 Steensgaard, Svanninge S. 583.
 Steenstrup, C.H.R., Prof. 333.
 Steffensen, Knud, Fæster 224.
 Stesow, Forf. 484.
 Stern, Prop. 99.
 Stockfleth, Kaptejn 284, 289.
 Stockholm, Kammerraad 146 ff.
 Stokkemærk, Stiftsprovst 480, 492
 Storgaard, Joh., Gmd. 149.
 Storgaard Pedersen, P., 404.
 Storm, Amanuensis 469.
 Stovstrup, Sønderjyll. 292 f.
 Strandby, Jerne S. 106 f, 319.
 Strangesen, Claus t. Nørholm 516.
 Strellev S. 224, 607, 610 f.
 Struense 3, 11.
 Struer 578.
 Studehandel 150-56.
 Stundsig, Horne S. 221, 241.
 Stygge, Knud til Frøstrup 237 f.
 Størsbøl, Nykirke S. 114.
 Sundbo, Arne, Borgmester 617.
 Sundby, Nørre 580.
 Suniksen, Jac., Falkoner 672 f.
 Svanning, Hans, Historiograf 90,
 229, 244.
 Svenskekrigene 330, 607-15, 654 f.
 Svostrup S. 207.
 Svejstrup, Pr. 453, 571.
 Svendsen, Seminarieforstander 554.
 Svinemünde 589.
 Synodalmonita 467-93.
 Sæby 581.
 Sædding, N. Nebel 145 f, 237,
 545 ff.
 Sæden, Guldager S. 110.
 Sødering, Djursland 2.
 Søgaard, Outrup S. 235; — Vam-
 drup S. 671; — Sø 670-71.
 Sølling, Christp., Pr. 454 ff, 461 ff.
 Sønderager, Føvling S. 179.
 Sønderborg 291, 294, 361, 586, 589
 Sønderho, Fanø 116, 310, 315,
 318 f, 557 f, 625.
 Sønderhede, Hostrup S. 183.
 Sønderris, Guldager S. 211 f, 518.
 Sønderside Fiskerleje, Ho S. 231,
 672 f.
 Sønderskov Hgd., Brørup S. 269.
 Søren Degn 240.
 Sørensen, A., Kontorassistent 118,
 454; — Ane Marie 255; — Carl,
 Gmd. 81; — Chr., Gmd. 142; —
 Chr. Fuldmægtig 629; — H., Læ-
 rer 659; — H. 45 f; — Clemmen,
 Gmd. 40; — Henrik, Hmd. 208;
 — J., Gmd. 40, 45 f, 191 f; —
 Jep 55; — T., Gmd. 50.
 Søviggaard, Hgd., Ovtrup S. 56,
 146, 334.
 Tanderup, Farup S. 101, 182.
 Tange, Torstrup S. 122 f, 126, 242.
 Tang Kristensen, E., Folkeminde-
 samler 172; — Joh. E., Biblio-
 tekær 350.
 Tarm S. 577.
 Tarp, Bryndum S. 581; — Lunde
 S. 236.
 Tarpbage, Hostrup S. 318.
 Tavlow, f.B., Tolder 616 f.
 Teglovne 180, 623.
 Teilmann, A. C., 1, 4, 5, 11f, 89,
 224 f, 227, 396; — C. Amtmand
 99, 384, 389 ff, 634 ff, 637 f;
 — Tøger R., Prop. 99, 117, 335.
 Termansen, Boghandler, 570; —
 A.P., Møller 625.
 Termen Ibsen, Giver af Kirkegods
 239.
 Terpager, Bramminge 106, 509.
 Testimonium 177-79.
 Therkildsen, Lærer 559.
 Thiem L., Træskomand 266.
 Thisted 579 f.
 Thomasen, Nis, Kirkeværge 362.
 Thomsen, Ane, Postekspeditør 452.
 — C., Sognefoged 146, 205; —
 C.J., Museumsinspektør 497.

- Thomsen, H.K. 452; — J. Folketingsmand 339; — J., Pr. 107; — Jesper; Postekspediter 444, 452; — Joliane Soph., Postekspediter 444, 453.
- Thuesen, Mik., Møller 518; — N., Borgmester 517; — Povl 542; — V., Folketingsmand 339, 341.
- Thorsen, P.K., Sprogmand 535.
- Thorup, P.N., Rektor 409, 411, 496.
- Thura, Biskop 355; — Alb., Pr. 485; — de, Kommandørkaptajn 484 ff.
- Tikøb, Sjælland 88.
- Tinghøjgaard v. Lunderskov 446.
- Tiphede, Ansager 396.
- Tislund, Brorup S. 245.
- Tistrup S. 209, 220, 224, 241, 380, 382, 393, 517, 543.
- Tjellesen, Ingvar, Møller, 620, 623; — N., Møller 620.
- Tjæreborg S. 105 f, 114 f.
- Tobiassen, T. 350, 680.
- Tobøl, Føvling S. 33 f, 37 f, 183, 244; — Guldager S. 110.
- Toftnæs Alslev S. 111, 239.
- Toldere 150, 152, 155.
- Tonnesen, T., Gmd. 668, 670.
- Top, Jens, Borger 122, 124.
- Torbøl, Ovtrup S. 235; — H., Læge 162, 275.
- Torlundgaard, Ølgod 675.
- Torning S., Lysgaard Hd. 170.
- Tors Hov 103.
- Torstensson, L., General 654.
- Torstrup S. 112, 124, 230, 240, 242 f, 346, 380, 382, 392.
- Trediveaarskrigen, 654 f.
- Troels-Smith, J., stud. mag. 129.
- Trud Little 372.
- Trummer, Prop. 338.
- Trældiget, Andst S. 328.
- Træsko 263-74.
- Trøjborggaard, Vamdrup S. 667 ff.
- Trøjborg Hgd. 337.
- Tude, Skast S. 342 f; — Jac., Gmd. 342 f.
- Tuesbøl, Brølup S. 625.
- Tyge, Pr. 237.
- Tyge Christens, Giver af Kirkegods 240.
- Tyding, Tistrup S. 220.
- Tønder 29, 556.
- Tømmerby, Sneum S. 102, 105 f, 114, 266.
- Tøxen, Manasse, Pr. 477.
- Udskiftningen 31—40, 140—49, 454—66, 667.
- Ulfstand, Holger 218.
- Ulkebøl, Sønderjyl. 586, 589.
- Ullerup, Hgd., Thy 332.
- Ulve 333.
- Ure, Tistrup S. 242.
- Urne, Amtmand 59.
- Ursin., Mag. 474.
- Utoft, Grindsted S. 457.
- Vaaben, C. J. 450.
- Vad, Chr., Gmd. 145, 149.
- Vadehavet 309—24.
- Valdemar II, Konge 652 f; — d. Store 372.
- Vallund, Ølgod S. 440, 607, 615.
- Vamdrup S. 337—41, 665, 668; — Kirke 341, 355.
- Vamdrupgaard, Vamdrup S. 337, 340, 671.
- Varde 59, 89, 106, 111, 118—26, 239 f, 242, 265, 283 f, 292, 310, 318 f, 323 f, 437, 445 f, 468—92, 510—28, 532, 577, 579, 607, 610, 612 f, 616—26, 661—65, 676 f, 678; — Museum 169; — Mølle 510; — 18, 616—26; — Syssel 89; — Syssels Kirkestol 89—117, 214, 216, 228—46.
- Vardehus 310, 616.
- Vebæk, Chr. L., Museumsinspektør 126 f, 346, 660.
- Vedel, A. S., Historiograf 89 f. 92, 359, 361.
- Vedsted, V., S. 315, 318, 645 f; — Ø. 100.
- Veje 631—38.
- Vejen S. 246, 363, 441—53, 540 f, 571 ff.
- Vejle 293, 491; — Fjord 309, 320.
- Vejrs, Aal S. 230, 233.
- Vejrup S. 103 f; — P., Lærer 276.
- Veldbæk, Jerne S. 107, 555, 557 f.
- Venusinus, Jon. J., Historiograf 90.
- Vesterbæk, Øse S. 113.

- Vestkær, Ølgod S. 240.
 Vestterp, Starup S. 115.
 Viborg 79; — Jens, Ærkedegn 110.
 Vibæk, Alslev S. 638.
 Vide 627 f.
 Vig, Janderup S. 234 f.; — P. S., Prof. 247—54; — S. P., Gmd. 247, 252; — S. S., Gmd. 253.
 Vikingetid 643.
 Villehøl, Kalvslund S. 40.
 Vilslev S. 101 f, 120, 125, 207, 258 f, 268 f, 274, 551—74, 553, 556, 625, 654.
 Vind, Chr. t. Nørholm 224; — Iver 223, 519—27; — Karen 223.
 Vindelev v. Vejle 552, 555.
 Vinterlærere 182 f.
 Visselbjerg, Hgd., Alslev S. 210.
 Vittarp, Ovtrup S. 142, 160—62, 235, 275.
 Viuf S. 481.
 Vium, Sdr., N. Horne Hd. 239.
 Vognshøl, Jerne S. 106 f.
 Vognslund, Ølgod S., 240.
 Vong, Nykirke 105, 114 f, 205, 531, 534.
 Vorbasse S. 247, 252 f, 300, 357, 401 f, 409, 412, 451.
 Vor Frue Alter 102, 241.
 Vranderup, Seest S. 150.
 Vrenderup, Faaborg S. 113, 652 f.
 Vrøgum, Aal S. 228 ff.
- W**allenstein, General 654.
 Wallund, J. W. 607—15.
 Wanning, P. G., Pr. 581.
 Warming, Elisabeth A. 623.
 Warthoe, Kammerraad 146.
 Wass, Prop. 33 ff, 38 f.
 Wedel—Jarlsberg, Komtesse 401.
 Werf, Chr. van der, Badskær 118.
 Wesenberg, D., Landinspektør 143.
- West Danmark, Wisconsin 250.
 Westerholt, Landinspektør 464.
 Wiberg, Personalhistoriker 412.
 Wille, Student 406.
 Willemoës, C., Redaktør 494, 678.
 Wilster, General 293.
 Windfeld, M. C. 624 f.
 Wittrock, Prop. 339.
 Wogensen, Ingeborg Marie, til Østergaard 119.
 Wollhagen, C. W., Prop. 339.
 Worm, Provst 399; — P. Hostrup, Pr. 400; — Petrea C. 400.
 Worsaa, J. J. A., Museumsmand 499.
- Y**derik, Torstrup S. 242.
 Yderik, C. C., Lærer 575—93; C. L., Soldat, 575—93; — V., Lærer 575 f.
- Z**wergius, Pr. 486.
- Æ**gtkørsel 184, 214 f.
- Ø**dis S., N. Tyrstrup H. 337.
 Ølgod S. 240 f, 319, 376 ff, 390, 396 ff; — Kirke 240 f.
 Øllgaard, H., Lærer 128 f, 676; — H. Wulff, Herredsskriver 142, 146; — Rasmus, Købmand 617; — Søren, Købmand 617.
 Ølluf, V. Nebel S. 109, 518.
 Ølufgaard, V. Nebel S. 211, 220.
 Øse S. 113, 117, 230.
 Østerbygaard, Vamdrup S. 337-41, 668 f, 671.
 Østergaard, Hgd., Lyne S. 221, 223; — C. P., Gmd. 464; — P. C., Gmd. 464.
 Øster—Nør Herreds Ret 99.

Trykfejl og Rettelser.

- Side 281, Lin. 19 f. o.: led, læs lede.
- 503, Note ¹⁾, Lin. 1: udenfor, læs indenfor.
 - 504, Lin. 2 f. o.: antage, læs antages.
 - 506, Note ¹²⁾ rettes til: R. Kanalsænkningen, der ledede Vandet ind i Slotsgravene.
 - 508, Lin. 25 f. o.: Litr. K., læs Litr. R.
 - " 7 f. n.: (fra 1000'erne), læs (1100'erne).
 - 509, " 1 f. o.: Litr. C., læs Litr. D.
 - 536, " 8 f. n.: Opgaaer, læs Opgaver.
 - " 3 f. n.: Lembeck, læs Lembcke.
 - 538, " 10 f. o.: 1923—37, læs 1923—27.
-

Medlemmerne kan faa Holger Hjelholts Skriftlæsningsbog: »Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af 19. Aarhundrede« for 2,75 Kr., naar Beløbet indbetales paa Dansk historisk Fællesforenings Postgirokonto 3516, Jagtvej 10, København N. (Bogladepris 4,75), Tidsskriftet »Fortid og Nutid« til halv Pris (2,50) ved Henvendelse til Fællesforeningens Sekretær, cand. mag. Roar Skovmand, Askov, Vejen.

Endvidere kan Medlemmerne subscribere paa andre historiske Amtssamfunds Aarbøger til nedsat Betaling. Man henvender sig til det paagældende Amtssamfunds Kasserer eller vor egen Sekretær. »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« kan faas for 2 Kr. plus Porto, naar Bestilling sendes til Sekretæren. »Danmarks Riges Breve« faas til 8 Kr. pr. Bind (Bogladepris 12 Kr.), Adresse: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, V. Boulevard 44, København V. — Hos Boghandler H. Bruun Møller, Vejen, faas: Kr. la Cour Pedersen: »Skodborghus« 0,75 og Kr. la Cour Pedersen: »Morten Eskesens Saga« 3,00.

Aarbøger o. a. Skrifter, som sendes til »Fra Ribe Amt«, bedes adresseret til *H. K. Kristensen, Lunde, Jylland.*

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Hvad er Meningen med en meningsløs Brakteatindskrift? Af Redaktør cand. mag. Erik Moltke.
2. Bendix Madsen. Af Gdr. Jens M. Lauridsen.
3. En Soldatergrav paa Bryndum Kirkegaard. Ved Gdr. Karl Hansen.
4. Fra den gamle Bondegaard. Af Forfatter T. Kragelund.
5. Nogle Aktstykker vedrørende Svenskekrigen 1657—60. Af Hærarkivar, Kaptajn K. C. Rockström.
6. Af Varde Vejmøllens Historie. Af Fabrikant N. M. Kromann.
7. Naar Vider og Vedtægter ikke slog til. Af Lærer M. A. Ebbesen.
8. Vesteregns Skattefund. Af cand. mag. Roar Skovmand.
9. Smaastykker.
 - a. Et sjældent Offerfund. Af Museumsinspektør Leif C. Vebæk.
 - b. Et Forarbejde til Pontoppidans Danske Atlas. Af Arkivar Carl Lindberg Nielsen.
 - c. Af Bastrup Ejerlavs Historie. Af Lærer J. H. Byriel.
 - d. Ejendomsretten til Søgaard Sø. Af Lærer J. H. Byriel.
 - e. Vestjyske Falkelejer. Af Lærer H. K. Kristensen.
 - f. Skattpøksten som Kile. Af Lærer H. Øllgaard.
 - g. En genstridig Rytterbonde i Gunderup. Af Lærer H. K. Kristensen.
 - h. Foldudbytte i 1750. Af Lærer H. K. Kristensen.
 - i. Jens Chr. Christensen, Ovnbl.
10. Litteratur om Ribe Amt.
11. Virksomheden. Regnskab. Nye Medlemmer.
12. Navneregister.

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende Bestyrelse: Forfatter *Salomon Frifelt*, Ølgod, Formand, Redaktør *P. Friis*, Varde, Lærer *H. K. Kristensen*, Lunde Jyll., Kasserer og Sekretær, Forstander *Kr. la. Cour Pedersen*, Skibelund, Vejen, Biskop, Dr. theol. *C. I. Scharling*, Ribe, Højskolelærer, cand. mag. *Roar Skovmand*, Askov, Vejen, og Forretningsfører *T. Tobiasen*, Esbjerg. Redaktionsudvalget er *Kristensen*, *la Cour Pedersen* og *Biskop Scharling*.